УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОЛЯНСЬКА Катерина Степанівна

УДК 316.455:378.011.3-057.87:61

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

13.00.07 – теорія і методика виховання

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

К. С. Полянська

Науковий керівник – ***Хамська Неліна Болеславівна***, кандидат педагогічних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЇ

Полянська К.С. Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ. 2025.

У дисертації досліджено проблему формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. На основі аналізу філософських, соціально-психологічних, педагогічних наукових джерел та контенту Інтернет з'ясовано сутнісні ознаки феномена культура національного спілкування, що характеризує особистість. Культуру міжнаціонального спілкування розглянуто як якісний інтегративний показник вихованості людини, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот і позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному середовищі.

Визначено критерії, показники сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти на основі структурно-функціонального аналізу досліджуваного феномену. Розроблено модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти для чіткого, цілісного бачення цього процесу. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують результативність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти. Розроблено методику формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, яка передбачала взаємообумовлені етапи: адаптаційний – «Культура спілкування»; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин»; поведінково-професійний – «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного

спілкування». Представлено результати дослідно-експериментальної роботи. Перевірка педагогічних умов формування культури міжнаціонального спілкування, їх впровадження в практику освітнього простору медичних закладів вищої освіти довели їхню ефективність та дієвість.

Ключові слова: культура міжнаціонального спілкування, освітній простір медичних закладів, іноземні студенти, педагогічні умови, модель формування культури, методика формування вихованості.

ABSTRACT

Polyanska C.S. Formation of the culture of international communication of foreign students in the educational space of medical higher education establishments.

Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.07 - Theory and Methods of Education - Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv. 2025.

The dissertation investigates the problem of forming a culture of international communication of foreign students in the educational space of medical higher education establishments.

On the basis of the analysis of philosophical, socio-psychological, pedagogical scientific sources and the Internet content, the essential features of the phenomenon of culture of national communication, which characterises a personality, have been clarified. The culture of international communication is considered as a qualitative integrative indicator of human education, which manifests itself in interaction with representatives of different national and ethnic communities and has a positive impact on the regulation of relations in a multicultural environment.

The criteria and indicators of the formation of the culture of international communication of foreign students of medical higher education establishments are determined on the basis of the structural and functional analysis of the studied phenomenon. The model of formation of the culture of international communication of foreign students in the educational space of medical higher education establishments is developed for a clear, holistic vision of this process. The pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the formation of a culture of international communication of foreign students of medical higher education establishment have been defined and substantiated: directing the student's personality to positive modelling of the culture of communication; providing an educational space for the culture of international communication based on multicultural dialogue;

using educational situations of international content in the educational space of medical higher education establishments, which are relevant for the formation of a culture of international communication of foreign students.

A methodology for the formation of the culture of international communication of foreign students has been developed in the dissertation. It includes the following interconnected stages: adaptative - 'Culture of communication'; motivational - 'Culture of international relations'; behavioural and professional - 'Culture of international communication as a component of the culture of professional communication'. The results of the experimental work have been presented. The verification of pedagogical conditions for the formation of a culture of international communication, their implementation in the practice of the educational space of medical higher education establishments have proved their effectiveness and efficiency.

Key words: culture of multinational communication, educational space of medical establishments, international students, pedagogical conditions, model of culture formation, methodology for the formation of good manner.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, що відображають основні наукові результати дисертації

Монографії

1. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Копитко Б. О., Матіюк Д. В. Проблема формування позитивної Я-концепції в учнів підліткового віку в умовах євроінтеграції. *Інтеграція в європейський освітній простір: діалог зі стейкхолдерами: колективна монографія*. Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. С. 332– 356.

Статті у наукових фахових виданнях України

2 . **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б. Особливості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів у медичних закладах вищої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вип. 71, 2022. Вінниця. С. 86 – 91.

3. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Матіюк Д. В. Інноваційні ідеї розвитку неперервної освіти німецькомовних країн Європи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2023. Вип. 73, С. 90 – 96.

4. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Ковальчук Ю. О. Патріотичне виховання студентської молоді в умовах воєнного стану. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2023. Вип. 75, С. 56 – 63.

5. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Киналь А. Ю. Практико-зорієнтований підхід у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка*, 2023. Вип. 21. С. 290 – 301.

6. **Полянська К. С.** Роль позааудиторної роботи іноземних студентів у формуванні культури міжнаціонального спілкування. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка*, 2024. Вип. 215. С. 239– 245.

7. **Полянська К . С.**, Хамська Н. Б. Формування культури міжнаціонального спілкування в іноземних студентів медичних закладів вищої освіти на основі діалогу. *Вісник науки і освіти*. Серія Педагогіка. №9 (27). С. 1000-1013.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях, віднесених до

8. Polyanska C., Liubarets V., Litvinova T., Khamska N., Malikova S., Psychological peculiarities of the personality assertiveness development (Психологічні особливості розвитку асертивності особистості) *AdAlta: journal of interdisciplinary research.* 2022. № 31. pp 58-62. (Web of Science).

9. **Polyanska C.**, Antsibor A., Khamska N., Matiiuk D., Hutsol L. From outsiderhood to successfulness: development issues (teachers' community point of view) (Від аутсайдерства до успішності: проблематика розвитку) (точка зору вчительської спільноти). *Ad Alta: journal of interdisciplinary research.* 2023. №13. pp.110 - 114. (Web of Science).).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. **Полянська К. С.** Формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти як педагогічна проблема. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя»*. 28 – 29.11.2019, Вінниця. С. 173 – 176.

11. **Полянська К. С.**, Хамська Н.Б., Уманська Ю.В., Черіпко С. І. Мова в контексті комунікативної взаємодії у віртуальному просторі. *Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції «Science Innovations and Education: problems and prospects proceeding»*, 18 – 20.08.2021, Токіо, Японія. С. 538 – 544.

12. **Полянська К. С.** Невербальні засоби комунікації. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України*, 13.10.2021, Київ. С. 224 – 228.

13. **Полянська К.** Сутність і значення риторики в етичному діловому спілкуванні. *International Scientific and Practical Conference «Socially Competent Corporate Governance in Behavioral Economics»*, Міжнародна науково-практична конференція «Соціально компетентне корпоративне управління в поведінковій економіці», 24-25.11.2021. Podhájska. (Подгайська). С. 130 – 131.

14. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Черіпко С. І., Уманська Ю. В. Мова як важливий чинник соціокультурної ідентичності нації та особистості. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Modern research in world science»*, Педагогічні науки. 10 - 12. 07. 2022, Львів. С. 627 – 633.

15. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Уманська Ю. В. Формування комунікативного середовища для українців під час війни на мовній основі. *The 4 th International scientific and practical conference: Scientific research in the modern world*. (4-а Міжнародна науково-практична конференція: Наукові дослідження в сучасному світі). 9-11.02.2023. Торонто, Канада. С. 489 – 495.

16. **Полянська К. С.**, Рисинець Т.П. Міжнародні ініціативи підвищення кваліфікації науково-педагогічного складу закладів вищої освіти. *Матеріали IV всеукраїнська науково-практичної конференція* «*Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах»,* 16-17.11.2023. Вінниця. С. 158 – 162.

17. **Полянська К. С.** Стажування – як важливий етап підготовки викладача вищої медичної школи у надзвичайних умовах. *Тези доповідей II навчально-методичної конференції «Актуальні проблеми якісної підготовки медичних кадрів у надзвичайних умовах»*. 7.02.2024. м. Вінниця. С. 192 – 193.

18. **Полянська К. С.** Психологія здоров’я у навчальному процесі медичних закладів вищої освіти. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Психологічне здоров'я особистості в контексті процесів глобалізації: методологія дослідження, реалії та перспективи»*, 29.03.2024, Вінниця. / за наук. ред. І. В. Данилюка, Г. К. Юрчинської, Н. І. Погорільської, Б. Б. Іваненко. С. 161-163.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

19. **Полянська К. С.** Етика ділового спілкування у майбутній професійній діяльності (рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)): навчально-методичний посібник: Вінниця, 2016. 50с.

20. **Полянська К. С.** Культура міжнаціонального спілкування іноземних студентів: філософські, культурологічні, соціально-педагогічні аспекти: *Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного*

університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. Вип. 7. С. 99 – 104.

21. **Полянська К. С.** Педагогічні основи комунікативної методики навчання студентів вищих навчальних закладів: навчально-методичний посібник. Вінниця, 2017. 50 с.

22. **Полянська К. С.** Міжнаціональна толерантність як соціальне, психологічне та педагогічне явище: *Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. Вип. 8. С. 84 – 88.

23. **Полянська К. С.** Наукові засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. *Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2021. Вип. 12. С. 128-132.

24. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Артеменко А. І., Дмитренко О. П., Уманська Ю.В., Черіпко С. І. Мова як інструмент міжкультурної комунікації в умовах сьогодення. *Polish science journal*. 2021. Issue 7(40). pp. 107–114.

25. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Уманська Ю. В. Формування комунікативної компетентності особистості засобами мови. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2021. № 27. С. 96-103.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ……

ВСТУП ……..

РОЗДІЛ І. **ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗВО……..**

1.1. Сутність феномену «культура міжнаціонального спілкування» ……..

1.2. Зміст, структура, функції культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО……

1.3. Особливості формування міжнаціональної культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

Висновки до першого розділу ……

РОЗДІЛ 2. **МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗВО……**

2.1. Критерії, показники сформованості вихованості міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО……

2.2. Стан сформованості вихованості культури міжнаціональної спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО ……

3.2. Модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти

Висновки до другого розділу …….

РОЗДІЛ 3. **ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ, МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗВО…….**

3.1. Педагогічні умови формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО……

3.2. Реалізація педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО……

3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту…… ……

Висновки до третього розділу …….

ВИСНОВКИ …….....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……..

ДОДАТКИ ……....

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процеси глобалізації усіх сфер суспільного розвитку, що характеризуються економічною, політичною, культурною інтеграцією – створенням спільного регіонального та світового економічного, інформаційного, комунікаційного простору світових співтовариств; перехід людства на наукові та цифрові технології; поглибленням розвитку суспільних відносин, зумовлюють необхідність розвитку культури людських взаємин спілкування представників різних націй, народів, з їх поглядами, переконаннями тощо. Особливо гостро ця проблема постає в умовах поглиблення міжнародних відносин у сфері освіти, зокрема надання можливостей здобувати вищу освіту іноземним студентам.

Формування загальної культури особистості майбутнього лікаря є одним із першочергових завдань освітнього простору медичного закладу вищої освіти (далі – ЗВО). Проте, якщо йдеться про підготовку іноземних студентів, це не лише освітній процес, адаптація, соціалізація, а й проблема міжнаціональних стосунків. Спостерігаються відмінності в культурних, етнічних нормах виявлення індивідуальних особливостей здобувачів освіти. З огляду на це, іноземні студенти стикаються з проблемами сприйняття, розуміння інших культур. Міжнаціональні аспекти професійної підготовки студентів-іноземців медичних ЗВО України пронизують усі сфери їхньої життєдіяльності, зокрема освітню, соціальну, побутову тощо. Простежуються особливості спілкування майбутніх медичних фахівців галузі знань 22 Охорона здоров'я під час виконання професійних обов'язків як лікаря у статусі дослідника (збір анамнезу, аналіз скарг пацієнтів та їх обстеження, встановлення діагнозу, призначення протоколу лікування); лікаря-психотерапевта (психологічна реабілітація та терапія, вплив хворого, плекання надії одужання); лікаря-співрозмовника (консультування та поради хворому, родичам щодо лікування). При опануванні студенти-іноземці використовують вербальні, невербальні засоби спілкування, міжособистісний простір комунікації, як головні інструменти міжкультурної взаємодії. Це актуалізує проблему формування культури міжнаціонального спілкування в іноземних студентів медичних ЗВО в умовах глобалізаційних процесів.

Проблематику формування культури міжнаціонального спілкування особистості розглядають у філософському (Г. Касьянов, В. Кремень), соціологічному (О. Мітькіна, В. Євтух), кроскультурному (Н. Бідюк, Д. Беррі, А. Пуртінга, М. Сігалл, П. Дасен, А. Солодка), психологічному (Н. Семенів, П. Скрипка), педагогічному (Р. Агаддулін, І. Зязюн, Т. Кучай, Н. Подчерняєва) аспектах. Відомі вітчизняні науковці (І. Черноморденко, Г. Ващенко, Т. Гончарук) окреслюють шляхи налагодження стосунків між людьми крізь призму інтеграції в світову культуру. Зміст культури міжнаціонального спілкування досліджують Ю. Кушнір, Т. Фогель, Т. Шулла. Зміст, форми, методи виховання особистості з цього напряму розробляють І. Семененко, Н. Булава М. Озчелік. Особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО аналізують К. Кульбачко, І. Козубовська, О. Тихоновський та ін. Саме тому формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО є нагальною і необхідною умовою їхньої підготовки.

Аналіз наукових джерел і власних спостережень уможливили виокремлення низки суперечностей процесу формування культури міжнаціонального спілкування студентів-іноземців, зокрема: між необхідністю використання міжкультурного потенціалу спілкування в змісті дисциплін, які опановують, і недостатньою залученістю здобувачів освіти у середовище культури міжнаціонального спілкування; між об’єктивно існуючим полікультурним освітнім простором життєдіяльності студентів-іноземців і недостатньою розробленістю системи формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО; між потребою в створенні полікультурного освітнього простору, який ґрунтується на міжкультурному діалозі, національних та загальнолюдських цінностях, принципах глобалізму, і неготовністю іноземних студентів до конструктивної взаємодії з суб'єктами інших культур.

Указані суперечності визначили вибір теми дослідження **«Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти».**

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація є складовою науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Розвиток професійно-важливих якостей майбутніх педагогів» (РН

№0123U101566).

Тему дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №2 від 25 вересня 2014 р.).

Мета дослідження полягає у розробленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які забезпечують формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти.

Об'єкт дослідження: процес формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Предмет дослідження: педагогічні умови, що забезпечують формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати зміст і структуру феномена «культура міжнаціонального спілкування» іноземних студентів.

2. Розкрити особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

3. Розробити методику формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти.

5. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов, які забезпечують формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Розробити і апробувати модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Методи дослідження: – *теоретичні*: аналіз філософської, соціальної, психолого-педагогічної літератури, нормативних документів для обґрунтування змісту, структури та особливостей культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО; узагальнення та систематизація для обґрунтування теоретичної бази дослідження; контент-аналіз для уточнення вихідних понять дослідження: «нація»,

«національність», «етнос», «народ», «культура», «міжнаціональна культура спілкування», «сформованість міжнаціональної культури спілкування»; моделювання з метою створення моделі формування міжнаціональної культури іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО; – *емпіричні*: спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності, метод експертних оцінок, самооцінок, педагогічний експеримент, використані для визначення показників та рівнів сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в умовах освітнього простору медичних ЗВО, перевірки ефективності педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО; – *математичної статистики* для опрацювання одержаних результатів і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами і процесами.

Наукова новизна результатів, отриманих особисто здобувачкою і поданих на захист, полягає в тому, що дисертанткою *уперше*:

– визначено, теоретично *обґрунтовано, експериментально перевірено* ефективність педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти);

– *уточнено* сутність поняття «культура міжнаціонального спілкування іноземних студентів» як якісного інтегративного показника вихованості особистості, яка проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот і позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному середовищі освітнього простору медичних ЗВО;

– *розроблено, теоретично обґрунтовано, спроєктовано* модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО – схематично спроєктовано системні взаємопов'язані, взаємообумовлені складники: цільового, методологічного, змістово-процесуального, рефлексивно-результативного досліджуваного процесу, що забезпечують його цілісність;

– *розроблено та апробовано авторську* методику формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО, що передбачала такі етапи: адаптаційний, мотиваційний, поведінково-професійний. Початковий етап, адаптаційний – «Культура спілкування» іноземні студенти розвивали культуру спілкування шляхом опанування особливостей української культури для забезпечення мобільності у полікультурному освітньому просторі; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин» передбачав закріплення й розвиток здобутих освітніх результатів та досягнення більш високого рівня розвитку культури міжнаціонального спілкування, забезпечення переходу від простих до складніших форм комунікативної поведінки; поведінково-професійний етап – «Культура міжнаціонального спілкування» як складник культури професійного спілкування сприяв забезпеченню усвідомлення майбутніми лікарями цінностей культури міжнаціонального спілкування в міжособистісних узаєминах та із пацієнтами.

– *удосконалено* критерії, показники (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно орієнтувальний*)* та схарактеризовано рівні сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (творчий, реконструктивний, репродуктивний, початковий);

– *дістали* подальшого розвитку теоретичні та методичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО в контексті культурологічного, контекстуального, фасилітаційного, комунікативного, особистісно-зорієнтованого, аксіологічного підходів до виховання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено та впроваджено в освітній простір медичних ЗВО методику формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, методику діагностики рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів-майбутніх медичних працівників; методичні рекомендації формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО підготовчого відділення, спеціальності 222 Медицина, галузі знань 22 Охорона здоров’я; розроблено навчально-методичні посібники, які рекомендовано для вивчення навчальних дисциплін «Українська мова як іноземна» (для іноземних здобувачів), «Українська мова як іноземна: основи професійного

мовлення», «Українська мова як іноземна: науковий стиль мовлення», «Країнознавство», «Краєзнавство», «Історія української культури», «Історико-культурна спадщина та традиції університету», «Ефективна комунікація як показник якісної взаємодії лікаря з пацієнтом».

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова (довідка №01/2438 від 07.12.2023 року); Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (довідка № 01-15/583 від 15.12.2023 року); Вінницького національного технічного університету (довідка № 15-101 від 12.12.2023 року); Хмельницького національного університету (довідка № 441/2234 від 14.10.2024 року), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/36 -1 від 30.10.2024 року).

Особистий внесок здобувачки в працях, написаних у співавторстві полягає у: виокремленні особливостей культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів у медичних ЗВО [3]; розробці та впровадженні методики формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО на основі діалогу [7]; розробці теоретичних засад практико-зорієнтованого підходу до навчання у ЗВО [6]; визначенні форм і методів патріотичного виховання студентської молоді ЗВО [5]; обґрунтуванні проблематики психолого-педагогічних особливостей розвитку асертивності особистості [8]; аналізі наукових джерел з проблеми розвитку від аутсайдерства до успіху, формулюванні висновків дослідження [9]; висвітленні теоретичних засад формування позитивної «Я-концепції особистості [1]; визначенні специфіки мовленнєвої поведінки українськомовних та англомовних учасників мережевого дискурсу [11]; розкритті ролі мови як інструменту, що забезпечує усвідомлення студентами відмінностей розмаїття культур, поваги та шанобливого ставлення у їх відносинах, мотивує комунікативний, лінгвістичний, когнітивний розвиток особистості [24]; розкритті зв’язку мови з національною та етнічною ідентичністю [14]; визначенні особливостей формування комунікативного середовища засобами мови [15]; висвітленні міжнародних ініціатив підвищення кваліфікації науково-педагогічного складу закладів вищої освіти [16].

Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорювалися на щорічних звітно-наукових конференціях викладачів, симпозіумах, семінарах, круглих столах, науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Science Innovations and

Education: problems and prospects proceeding» (Tokyo, Japan, 2021); «Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України» (Київ, 2021); «Socially Competent Corporate Governance in Behavioral Economics» (Podhájska, Slovakia, 2021); «Modern research in world science» (Lviv, 2022); «Scientific research in the modern world» (Toronto, Canada, 2023); «Психологічне здоров'я особистості в контексті процесів глобалізації: методологія дослідження, реалії та перспективи» (Київ, 2024); *всеукраїнських* – «Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя» (Вінниця, 2019); «Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку: регіональні особливості та світові тенденції» (Київ, 2021); «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах» (Вінниця, 2024); «Актуальні проблеми якісної підготовки медичних кадрів у надзвичайних умовах» (Вінниця, 2024).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дослідження відображено у 25 публікаціях, з них: 1 колективна монографія; 6 статей у наукових фахових виданнях України в галузі педагогіки; 2 статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних; 9 публікацій у збірниках матеріалів конференцій та 7 наукових праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (368), з них 40 іноземною мовою і додатків на 66 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 262 сторінки, обсяг основного тексту186 сторінок . Робота містить таблиць 14 .

РОЗДІЛ І.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність феномену «культура міжнаціонального спілкування»

Українське суспільство переживає болісні і важкі часи, спричинені війною, яку розв'язала російська федерація проти України. Ця жахлива подія різко вплинула на формування консолідованої колективної ідентичності українців, зміцнення громадянської позиції, активізацію громадських та волонтерських рухів, що відображається на комунікативно глобалізаційних, міграційних змінах суспільства загалом і кожного українця зокрема. У більшості громадян України відбувається переосмислення історичного досвіду української спільноти, її сучасного та майбутнього.

Водночас потужні глобалізаційні процеси є поштовхом до зближення держав, культур, націй, народів, етносів, формують єдиний інформаційний, економічний простір і зумовлюють зростання ролі культури міжнаціонального спілкування, відповідно до міжнаціональної активності членів суспільства. Дослідники проблематики культури міжнаціонального спілкування (Н. Подчерняєва, О. Повідайчик, А. Солодка, Є. Степанов та ін.) стверджують, що виховання молоді в цьому напрямі має здійснюватися на основі принципу полікультурності. У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України визначено, що цей принцип «передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань; здатності диференціювали спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської» [153].

Проблема формування культури міжнаціонального спілкування особистості набуває все більшої актуальності в сучасних умовах.

Феномен «культура міжнаціонального спілкування» в процесі генезису ввібрав у себе такі складники: «культура», «спілкування», «міжнаціональне спілкування», кожен з яких є складним і багатоаспектним. Тому для визначення досліджуваного феномену необхідно з'ясувати їхні сутнісні та змістові характеристики, а також зв'язки та залежності між ними.

Категорія «культура» розглядається в аспекті різних наук – філософії, соціології, культурології, психології, педагогіки тощо. Проте, на думку Л. Саракун, змістові уявлення про культуру досить далекі від чіткості, визначеності й однозначності.

Вітчизняні та зарубіжні вчені пропонують чимало дефініцій та описів, і їх кількість постійно збільшуватиметься з розширенням проблемних полів дослідження. У роботі розглянемо це поняття в аспекті досліджуваної нами проблеми.

Філософські погляди Платона, Аристотеля, Ф. Аквінського, І. Канта, Г- В Ф Гегеля, О. Шпенглера та ін. дають можливість простежити генезис феномена «культура» на різних етапах розвитку людства.

У класичній спадщині його вперше було зафіксовано в роботі Марка Порція Катона «De agri cultura» (III ст. до н. е.), присвяченій землеробству. Багатозначності слово «культура» набуло у відомого римського оратора та публіциста Цицерона. В одному з листів він говорить про «культуру духу», про розвиток розумових здібностей, що є гідною метою для вільної людини та результатом заняття філософією. Для дослідження важливим є особливості вживання поняття «культура» в середньовічній Європі, де воно означало ступінь майстерності в певній галузі, розумові навички (наприклад, cultura juris – вироблення правил поведінки, cultura scientiae – засвоєння науки, cultura literarum – удосконалення письма).

Починаючи з XVIII ст., згідно з висновками лінгвістів, слово «культура» стає окремою, самостійною лексичною одиницею, позначаючи обізнаність, освіченість, вихованість людей, – все те, що зараз ототожнюють з культурністю. Завдяки зусиллям філософів та істориків, за останні три сторіччя латинське слово ввійшло в усі мови

світу, набуло універсального значення, перетворилося на філософське поняття і стало об'єктом наукових досліджень. Представники різних культур по-різному розглядають цей феномен, підкреслюючи національність, етнічність, різні види мистецтва, традиції, звичаї тощо. Наприклад, у США цю категорію пов'язують із такими поняттями як культурна своєрідність, культурний плюралізм, мультикультуризм, японці асоціюють культуру з ранжуванням квітів, чаюванням, українці – театром, музикою, звичаями тощо [102, с.154].

У науковому ракурсі найбільш уживаним визначенням феномену культури є витлумачення її як сукупності матеріальних і духовних надбань, вироблених людством за певний історичний період. У Конвенції це поняття набуло ширшого змісту – сукупність особливих духовних та матеріальних, інтелектуальних та емоційних рис, які характеризують суспільство або соціальну групу та, крім того, охоплюють види мистецтва, літературу, способи життя, способи спільного проживання, систему цінностей, традиції та вірування [152].

В останні роки при розгляді багатогранного та функціонального явища культури насамперед підкреслюється його творчий аспект як активної людської життєдіяльності, спрямованої на засвоєння культурних цінностей та створення нових. Саме творча діяльність людей, її результати і сама людина як суб'єкт цієї діяльності покладені в основу визначення культури.

Український учений В. Корнієнко розглядає культуру як спосіб побудови людського життя за рахунок досвіду сотень минулих поколінь, за рахунок реалізованих, і що особливо важливо, нереалізованих можливостей історичної діяльності. Тому культура – процесуальна, вона не зводиться до статичної споруди з ідей і речей, матерії і духу. Переклад досвіду минулого в цінності сьогодення означає в ній, крім усього іншого, і реалізацію нереалізованого, актуалізацію можливого, а в цьому сенсі – продовження історії за виміром свободи і творчості [157, с.18]. Культура – це завжди відтворення історичного досвіду в його потенційності, це свобода розвитку людської особистості, її сутнісних сил [169].

Культура складається з явних і неявних патернів поведінки, з поведінки, що базується на використанні знаків; вона охоплює різні досягнення людей, зокрема

втіленні в артефактах. Невід'ємне ядро культури – це традиційні ідеї з особливо приписаними їм цінностями (Кройбер).

Учені наголошують що культура є формою одночасного буття і спілкування минулих, сучасних і майбутніх культур, формою їх діалогу, формою сходження індивіда до особистості. Усезагальність діалогу культур передбачає спілкування, що грунтується на взаєморозумінні, шанобливому ставленні, толерантності, справедливості, і це, в свою чергу, вимагає подолання національних антагонізмів, культурно-расових прихильностей, виявів дискримінації, національної упередженості. Ці судження допоможуть відобразити змістовий компонент поняття «культура міжнаціонального спілкування».

Англійський філософ Д. Томлінсон уважає, що специфіка людства як соціокультурного утворення знаходить своє відображення в його діяльності (мотивованій на розвиненій стадії свідомим цілепокладанням та ціннісними критеріями), у формах спілкування людей між собою та довкіллям, у специфіці їхнього багатоканального сприйняття та «двопівкульового» мислення, у множині форм їхньої логіко-вербальної та візуально-образної мови [358].

Комунікаційну взаємодію теперішніх та минулих поколінь як прояв діалектичного заперечення в соціокультурних процесах проаналізовано в працях В. Антоненка, С. Чукута [43;358]. С. Чукут ґрунтовно дослідив питання сутності культури як соціального феномена, її прояви, характер впливу на суспільний розвиток. В. Табачковський зауважує, що наслідком посилення уваги до проблем культури є використання поняття «цінності» для загального позначення структурного ядра культури, це до певної міри надає функціональний поштовх її розвитку [324]. Аналізуючи визначення культури, вчений вказує: «Людина засвоює культуру з соціального оточення, яке частково виховує її, а частково її нею просочує. Останнє – справа засобів масової комунікації, цих чинників духовного світу, які в наш час забезпечують контакт між індивідуумом та суспільним середовищем… Термін «культура» набуває, відтак, двох протилежних значень – індивідуальне та колективне» [324].

Г. Балл, визначаючи місце особистості в культурі, наголошує, що особистість – це здатність людини бути автономним носієм культури. З огляду на активність соціальних спільнот і особистостей у культурному просторі вони постають не просто носіями, а суб'єктами культури [284] .

А. Моль розуміє культуру як комунікаційні відносини, культурна взаємодія є актом комунікації. Цікавою є позиція А. Моля щодо концепцій розвитку культури. Поряд з гуманітарною концепцією науковець виокремлює мозаїчну культуру як основні конкуруючі між собою типи культури. Це має принципове значення, адже фіксує характерні історичні особливості розвитку культури та її зміну в сучасному суспільстві, яке перетворюється в інформаційне [184].

Учений обґрунтовує нову модель культури – «мозаїчну культуру», структура якої не є цілісною. Критично оцінюючи «мозаїчну» культуру А. Моль, вважає її появу незворотною. На його думку, ця незворотність чітко проглядається в контексті структуралістської теорії розвитку культури, яка протистоїть «теорії неперервного розвитку», «теорії стрибків» та «діалектичній» теорії. Згідно з вказаною теорією, розвиток думки є процесом включення в єдину культурну структуру тих розрізнених історико-культурних пластів, які асоціюються з грецьким раціоналізмом, арабським «прагматизмом», галілеєвим експериментальним методом. Культура суспільства перетворюється на повне зібрання різноманітних історій, таке поєднання випадкових елементів і визначає «мозаїчну» культуру.

Сучасні дослідження розширили і поглибили тлумачення феномену культури. Науковиця Л. Саракун зазначає, що в сучасних словниках, енциклопедіях нерідко використано чимало лінгвістичних модифікацій, в яких поєднуються вже звичні формули з такими претензійними частками, як інтер-, мега-, транс-, мульти-, пост- та ін. [292, с. 119].

У західній літературі утвердились два терміни, пов'язані з культурою міжетнічного спілкування – це «кроскультурна психологія» (Cross-cultural Psychology), або «кроскультурна освіта» (Cross-cultural Education) та «міжкультурна комунікація» (Intercultural Communication), або «міжетнічна комунікація» (Interethnic Communication). Фактично ці напрями вивчення міжнаціональних стосунків

уможливлюють різні визначення поняття «культура міжнаціонального спілкування», бо із кожним із них пов'язана особлива точка зору як на сутність, так і на структуру самого явища [178].

Культуру можна розглядати як специфічну сукупність цінностей, зразків поведінки, стандартів діяльності. З точки зору педагогіки, культура визначається як сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи та організації, що забезпечують їхнє функціонування. Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, рівень оволодіння певною галуззю знань або діяльності [93].

З позицій соціології виокремлюють три основні сфери людської культури: ставлення людини до навколишнього світу; ставлення однієї людини до іншої (причому від ступеня усвідомлення взаємозв'язків людей залежить загальний рівень культури міжособистісних, міждержавних, міжнаціональних відносин); ставлення людини до самої себе (рівень культури особи виявляється у формуванні позитивного ставлення до формування загальних, ключових компетентностей, виховання стійких моральних принципів тощо).

З різних дефініцій культури можна простежити її динаміку на прикладах розвитку науки, мистецтва, релігії, моралі, правил життя, способу взаємин. Створює ці надбання людина, реалізуючи при цьому свій духовно-творчий потенціал у різних сферах діяльності, причому у культурі втілюється якісна сторона діяльності, в якій особистість самореалізовується, дотримуючись певних норм, правил, приписів.

Аналіз наукових джерел забезпечив систематизацію визначення поняття «культура» в такій послідовності: культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії (В. Скуратівський); суспільно-історичне матеріальне і духовне освоєння (олюднення) природи, перетворення її у світ людського буття (В. Шинкарук); спосіб життя, якого в цілому дотримуються люди (Дж. Кріч); цілісність знань, вірувань, мистецтва, моралі, законів, звичаїв та будь-яких інших способів, навичок, які здобуває людина (Е.Тайлор); творча реалізація значеннєвих потенціалів пізнання світу, досвіду історії і заданих нею можливостей олюднення буття під кутом зору перетворення речей у віщання і вільний

розвиток індивідуальності (С. Кримський); інформаційне багатство суспільства (А. Моль); сукупність особливих духовних та матеріальних, інтелектуальних та емоційних рис, які характеризують суспільство або соціальну групу та, крім того, охоплюють види мистецтва, літературу, способи життя, способи спільного проживання, систему цінностей, традиції та вірування (А. Маттелар); культура складається з адаптації, соціальної взаємодії і творчого процесу, який є характерною рисою людського роду (Дж. Беррі).

О. Музальов виокремлює чотири основні значення поняття «культура»: 1) загальний процес розвитку суспільства – матеріальний, духовний; 2) суспільство, яке ґрунтується на праві, порядку, моральності; 3) спосіб життя людей, притаманний певній спільності (масова культура, професійна культура), нації (українська, німецька, японська), історичному періоду (антична культура, культура епохи Просвітництва тощо); 4) абстрактна, узагальнювальна назва для різноманітних способів, форм і наслідків інтелектуальної, художньої діяльності людей в галузі літератури, живопису, музики [211]. У нашій роботі інтегруємо підходи науковців до визначення феномену «культура міжнаціонального спілкування» і розглянемо його з урахуванням умов дослідження.

Створюючи матеріальні і духовні блага як продукт культури, люди в процесі діяльності, вступають у стосунки, налагоджують контакти, сприймають і розуміють один одного. Тобто культура є якісною стороною процесу спілкування людей, його ціннісним показником.

Специфіка культури як якісної характеристики освоєння людиною світу (зовнішнього та власне внутрішнього) виявляється в тому, що культура свідчить, в якій мірі людина стала для себе та інших людиною, як вона себе відчуває та усвідомлює. Отже, культура й робить людину людиною, водночас якісно характеризуючи розвиток суспільства [211, с. 4].

Діяльність і стосунки передбачають наявністьціннісно-орієтувальних, регулювальних механізмів, культурне значення яких визначається гуманізацією, тобто мірою того, наскільки поведінка людини є людяною (К. Маркс, Ф. Енгельс Т. [195, с 115].

З розвитком культури, духовності людей зростає потреба у спілкуванні, в ньому виявляються та реалізуються відносини між людьми (матеріальні, духовні, сімейно-побутові, національні).

Проблематику спілкування досліджують з погляду філософії (Г. Арсентьєва, В. Кремень,), соціології (І. Трухін, В. Лозовий, Ю. Прилюк), психології, педагогіки (Н. Грабар, М. Варій).

У суспільній взаємодії виокремлюютьрізні типи культури спілкування: загальнолюдську культуру спілкування, культуру спілкування в окремому суспільстві, соціальних групах, міжособистісну, індивідуальну, культуру ритуального спілкування, культуру міжнаціонального спілкування, професійного, ділового. У наведеному переліку культура спілкування є цінністю і творчістю [230].

Спілкування трактується як головний феномен людського буття, фактор формування і розвитку людини, спосіб її реалізації та гармонізації, системоутворювальний соціальний фактор; процес передавання й сприймання інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів, що охоплює обмін інформацією між учасниками спілкування, її сприйняття і пізнання, а також їхній вплив один на одного і взаємодію.

У процесі виховання реалізується цілеспрямована взаємодія, взаємовплив на розвиток особистості з боку спеціально підготовлених фахівців і її самої. Спілкування за своєю сутністю є головним чинником виховання, оскільки забезпечує налагодження міжособистісних стосунків, спрямованість ціннісно-мотиваційної сфери особистості, засвоєння моделей поведінки тощо. Спілкування сприяє подоланню психологічних бар’єрів у взаєминах, негативних характеристик особистості (невпевненість, страх, скутість тощо), стимулює самовиховання особистості, психолого-педагогічну корекцію в розвитку її якостей (мова, мисленнєва діяльність тощо).

У спілкуванні втілюється система ставлення людини до інших людей, а його результатом є налагодження певних стосунків. Завдяки спілкуванню здійснюється інтеграція людей, виробляються норми поведінки та взаємодії. Тобто цей процес координує спільні дії людей, задовольняючи потребу в психологічному контакті.

Спілкуючись, люди обмінюються знаннями, досвідом, передають один одному різноманітну інформацію, досягають взаєморозуміння, домовляються про спільність дій і намірів, певну єдність у ставленні до фактів, подій, ідей, до інших людей і самих себе. Спілкування в будь-яких умовах є досягнення (чи намагання досягнути) чогось спільного. Безперечно, що в комунікаційній теорії історичний аспект є досить суттєвим. [94, с. 45].

Мудрі настанови щодо етики та етикету, спілкування й поведінки залишив прийдешнім поколінням у «Повчанні» Володимир Мономах. Початком формування в Україні наукової думки про етичні норми спілкування стала Києво-Могилянська академія. Викладачі академії наставляли своїх учнів, що поведінка та культура спілкування кожної людини мають відповідати загальновизнаним нормам і правилам. Вони висловлювали ідею про те, що шлях до успіху в спілкуванні пролягає через пізнання себе та іншого, через використання етичних норм і правил, що притаманні лише гуманістичному суспільству. Феофан Прокопович обгрунтовував що за допомогою етики, мистецтва слова й мистецтва спілкування можна впливати на людей і переконувати їх [357]. Відомі українські громадські діячі, філософи, письменники пропагували моральні цінності, культуру спілкування: Г Сковорода, Г. Кониський, М. Драгомонов, І. Франко. Наприклад, Г. Сковорода у творах «Нарцис, або пізнай себе» та «Асхань, або пізнай самого себе», накреслив шляхи становлення культури в Україні через олюднення людини, що нині надзвичайно необхідно й актуально. Зауважимо також про ефект емоційного забарвлення, що характерний для психологічного підходу. Формально процеси залишаються тими ж: люди спілкуються, у них формуються певні соціальні настанови тощо, але зміст різних форм взаємодії, погляди щодо певних суспільних явищ відображають зміст конкретних суспільних відносин. Відповідно, аналіз усіх традиційних проблем набуває нових підходів Методологічний принцип вимагає саме змістовного розгляду соціально-психологічних проблем зумовлений зокрема і суспільними потребами. Найважливіші напрями прикладних досліджень визначаються нині завданнями, що пов’язані з тими змінами в масовій свідомості, які зумовлені саме радикалізмом соціальних перетворень.

У психологічній літературі поняття «спілкування» використовується як багатозначне: обмін думками, почуттями, переживаннями специфічна, соціальна форма інформаційного зв'язку (О. Урсун, Л. Рєзніков); взаємодія, стосунки між суб'єктами, які мають діалогічну спрямованість. Специфіка спілкування як виду діяльності полягає в тому, що вона виражає спрямованість дій суб'єкта не на об'єкт, а на інших суб'єктів, без спілкування неможлива будь-яка інша діяльність, що є колективною, організованою і саморегульованою [343].

Психологи розглядають спілкування як процес налагодження контактів, що виникають в процесі діяльності на основі потреб людини, змістом якого є обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, прийняття і розуміння іншої людини. Є різні види спілкування: наукове, професійне, сімейне тощо. У різновидах соціальних відносин виокремлюють національне спілкування, тобто взаємодію, взаємини, обмін ідеями, думками, почуттями, способами поведінки представників різних культур, національностей, етносів, народів.

Якщо ж інтегрувати два феномени – культуру і «спілкування то варто наголосити, що особливістю культури є здійснення її благородної місії за допомогою спеціальних соціальних утворень, які не належать до неї загалом, проте функціонально сприяють виробленню культурних цінностей і визначають кількісний фонд якісних перетворень культури . До таких соціальних утворень відносять мораль, право, медицину, спілкування тощо. Саме культура забезпечує якість процесу спілкування, і це дозволяє виокремити таке поняття, як культура спілкування.

Спілкування присутнє в культурі тільки певною частиною, що відповідає призначенню самої культури, а саме прояву шляхетності, піднесення, облагородження, одухотворення (Рис.1.1.).

Рис. 1.1. Взаємозв'язок культури і спілкування

Тому культуру спілкування варто розглядати як якісний показник стосунків. Під «культурою спілкування» розуміємо наявні в суспільстві й житті людини форми відтворення спілкування, систематизацію та реалізацію його норм, способів і засобів відповідно до ієрархії цінностей та установок. Виокремлено різні форми прояву культури спілкування: науковий, професійний, сімейний тощо. У соціальних відносинах виділяють національне спілкування – взаємодію, взаємини, обмін ідеями, думками, почуттями, способи поведінки представників різних культур, національностей, етносів, народів.

Поняття «етнос», «нація», «національний» аналізують українські науковці В. Андрущенко, М. Вівчарик, Я. Грицак, А. Колодій, І. Кресіна, Л. Нагорна, Ю. Римаренко, І. Терлюк та ін. Нація – це «сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, спільну масову, громадянську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права й обов'язки для всіх членів» [168, 23]. М. Вебер визначає націю як «спільноту почуттів, яка знаходить своє втілення лише у власній державі і яка природно прагне її створити» [36, 179].

Іншим підходом відзначено таку дефініцію нації – спільність «людей незалежно від їхнього етнічного походження, об'єднаних політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території (землі) з певною державною організацією (суверенітетом), єдиним громадянством, юридичними правами та обов'язками, культурою і традиціями» [12, с. 105]

Найголовнішими ознаками нації є історична територія, спільні міфи та історична пам'ять, спільна культура, економіка, єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів спільноти. Поняття національної ідентичності передбачає насамперед самобутність, історичну індивідуальність, наявність популярної в масах національної ідеї [212, С.14 – 30]

Поняття «нація» найчастіше корелює з поняттями «етнос» і «народ», інколи їх помилково ототожнюють. Як найбільш багатопланове із вказаних понять «народ» розглядають у трьох аспектах – соціальному (колектив людей, що об'єднує різні соціальні групи і верстви суспільства), етнічному (спільнота зі своєю мовою й специфічними елементами духовної і матеріальної культури, а головне – усвідомленням власної єдності й відмінності від інших) та суспільно-політичному (населення держави, яке об'єднується в одну спільноту на основі спільних громадянських (національно-громадянських) інтересів). Останнє відповідає розумінню нації як такого народу, що піднесений запасом державницьких сил, наділений змогою до самоідентифікації й відмежування від інших націй державними кордонами, а також – інтегрування інших націй до складу своєї держави на правах національних меншин [328, с. 19-25].

Таким чином поняття «нація» ширше та складніше порівняно з поняттям «етнос», бо до складу однієї нації можуть входити кілька народів – етносів, що мають свою національну культуру, особливу ментальність, національний характер, свідомість і водночас усвідомлюють свою належність до єдиної нації, а спільність їхніх історичних доль та традицій вносять у багатство нації загалом.

Поняття «національність» можна подати як національну самосвідомість, належність до певної етнічної спільності, нації чи народності, яка визначається як індивідуальними особливостями (мовою, культурою, ментальністю, звичаями, традиціями, етнонімом, фізіологією, етнічною територією), так і усвідомленням особистістю (етнічною спільністю) своєї відмінності від інших народів. Це поняття визначається на основі етнічних та культурних зв'язків та самоідентифікації [333].

У науковій літературі слово «національний» може вживатися в широкому розумінні, коли мається на увазі явища, притаманнніі як нації в цілому, так і для

інших етно-соціальних спільностей. Це поняття вживається і у вузькому значенні, коли мова йде про національно-специфічне (власне етнічне. Таким чином міжнаціональне спілкування є ширшим поняттям ніж міжетнічне, оскільки під ним розуміють не лише відносини між окремими етносами але й між націями до складу яких вони входять, і, відповідно підкоряються правилам та нормам поведінки, прийнятими на території всієї держави, де проживають ці народи. Національне надає спілкуванню особливого змісту і виділяється серед інших видів спілкування змістовими характеристиками поняття національний.

Таким чином, Національність розглядаємо як ідентифікацію особи з певною етнічною групою та її особливими характеристиками – спільність культури, історії, мови, звичаїв, обрядів тощо

У великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «міжнаціональний» згадується як той, «що існує, відбувається між націями, національностями, поширюється на них» [73].

У дослідженні у процесі формування культури міжнаціонального спілкування важливим є факт належності комунікантів до різних культур, етносів, націй.

Інтегрування, взаємопроникнення, взаємозбагачення категорій культури, спілкування, міжнаціонального спілкування забезпечує ціннісний зв'язок культури і міжнаціонального спілкування і знаходить відображення у понятті «культура міжнаціонального спілкування».

Поняття міжнаціональне спілкування вживається як у широкому так і вузькому розумінні. В першому випадку йдеться про контакти між представниками (або групами) різних націй народів на всіх рівнях, включаючи міжособистісний, у другому – про взаємини на рівні безпосереднього, прямого контактування людей різних національностей.

На основі аналізу праць науковців Т. Антрощенко, О.Величко, І Вітенко, О. Корніяки, І. Тимченко, визначено, що культура міжнаціонального спілкування складне багатокомпонентне поняття. Т. Атрощенко визначає це поняття як систему характерних для особи, націй, класів, соціальних груп, суспільства ідей та уявлень, способів, форм і видів специфічної культурної діяльності, здійснюваних з метою

поглиблення взаємодії і взаємовпливу людей різних національностей сукупність норм і національних установ якими мають керуватися члени суспільства в процесі

Культура міжнаціонального спілкування – узагальнююча характеристика суб'єкта спілкування, що володіє способами спілкування в багатоетнічному середовищі, які розкривають його участь у функціонуванні і розвитку соціальних і політичних інститутів, цінностей культури і норм спілкування з національними суб'єктами [325, с. 72].

Ю. Римаренко культуру міжнаціонального спілкування розглядає як прояв національного самоототожнення та взаємодії націй, за своєю сутністю та змістом є внутрішньою якістю самої нації так і зовнішньою, набутою нацією у процесі спілкування з іншими народами, тобто у процесі взаємодії націй [285]. Тому одним із завдань формування культури міжнаціонального спілкування є усвідомлення етнічної ідентифікації та визнання свого ставлення до інших етнічних спільностей на основі поваги, толерантності розуміння, сприйняття тощо. На думку Ж. Саакової культура міжнаціонального спілкування – це вміння вести діалог із представниками інших національностей, на основі делікатності, такту, виявляючи шанобливе ставлення до мови, побуту, історії, традицій, цінностей інших націй і народностей.

В. Скуратівський визначаючи досліджуване поняття, акцентує увагу на духовних цінностях, нормах поведінки, формах діяльності у різних сферах громадського життя в процесі взаємин соціально-етнічних спільнот, окремих особистостей – представників різних національностей. В основі таких взаємин – національна самосвідомість, етнічна рівність, дружба, довіра, повага, непримериме ставлення до шовінізму, расизму інших негативних проявів [302]. На думку Л. Ляпіної, культура міжнаціонального спілкування пронизує усі види культури – політичну, правову, моральну, професійну тощо. Вона є сукупністю ціннісних елементів кожного виду культури [188].

Культура міжнаціонального спілкування за сутністю та змістом є як внутрішньою якістю самої нації так і зовнішньою, набутою в процесі спілкування з іншими народами, тобто в процесі взаємодії різних націй [286]

Сутність культури міжнаціонального спілкування полягає в тому, що забезпечуючи збереження й розвиток накопичених окремими націями й переданих від покоління до покоління цінностей і традицій, вона сприяє реалізації повноцінного спілкування між представниками різних національностей на основі взаємозбагачення культур і створює умови для творчого, духовного розвитку особистості [232].

Т. Шулла розглядає культуру міжнаціонального спілкування як систему цінностей, мотивів установок, переконань, навичок розумової діяльності у процесі міжкультурної комунікації, прагнення інтеграції в іншу культуру [363].

Таким чином, культурне значення ціннісних, регулятивних механізмів, що виникають як у діяльності так і в стосунках визначається їх гуманізацією – міра того як реальна поведінка особи стала людяною.

Отже, культура міжнаціонального спілкування визначаємо як якісний інтегративний показник вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу з гуманістичних позицій, що позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО.

1.2. Зміст, структура, функції культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО

В умовах сучасних суспільно - політичних загальнодержавних та світових реалій формування міжнаціональної культури спілкування студентів є необхідним заходом убезпечення їх від негативних явищ та не прогнозованих проявів міжнаціональної ворожнечі в комунікативному просторі закладів вищої освіти.

Актуальність проблеми формування міжнаціональної культури іноземних студентів посилюється процесом глобалізації, що характеризується економічною, культурною, політичною інтеграцією та уніфікацією. Його основними рисами є посилення взаємозалежності країн і народів; поширення спільних для всього людства

технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, стандартизація законодавства; розподіл праці, міграція капіталу, людських та виробничих ресурсів в глобальних масштабах, виникнення спільних для світового співтовариства проблем (економічних, екологічних, політичних тощо) [40, с.61]. У масовій свідомості людей все частіше наявні расистські стереотипи, прояви ксенофобії, радикалізму, що проявляється використанням ворожих закликів та поширенням нетерпимості. Історичні етнокультурні конфлікти є причинами нинішніх політичних, економічних проблем у світовому комунікативному просторі. Зростає частотність терористичних актів, екстримістських проявів, насилля. У суспільстві спостерігаються непоодинокі випадки однобокого мислення, фанатизму у міжнаціональних питаннях, нездатність до компромісу та толерантного ставлення до представників інших культур тощо. Усі ці проблеми вказують на необхідність формування міжнаціональної культури студентської молоді. Розв'язання їх пов'язане із аксіологічними настановами особистості шляхом збагачення її свідомості цінностями різних культур, в тому числі української; етнопедагогічною освітою молоді з метою розширення та поглиблення її етнокультурних уявлень; формування світогляду толерантності, міжнаціональних стосунків, що й передбачає зміст міжнаціональної культури особистості.

Формування міжнаціональної культури іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти передбачає формування поваги до власної культури та поваги до культури інших народів, розвиненої, толерантної, освіченої та відкритої у спілкуванні з різноманітними культурами особистості, засобами матеріальної й духовної культури.

Філософія розглядає процес розвитку і функціонування міжнаціональних взаємин на трьох основних рівнях. Перший рівень – це процес об’єктивної саморегуляції, що відбувається на основі функціонування міжнаціональних відносин, свободи взаємовідносин, спілкування суб’єктів етносуспільного буття, свободи вибору етносом, етнічною індивідуальністю свого власного розвитку, зокрема організації в економічній, соціально-політичній і духовній сферах життєдіяльності суспільства, форм реалізації свого внутрішнього потенціалу. Другий рівень – регулювання процесів здійснення міжетнічних взаємин інститутами і засобами

громадянського суспільства. До цього рівня належить державне регулювання процесів розвитку полікультурного буття, що безпосередньо впливають на розвиток міжнаціональних відносин. Третій рівень регулювання здійснюється на основі внутрішнього саморегулювання особистістю свого соціального потенціалу, його самореалізації. Усі три рівні функціонування розвитку етносуспільного буття мають реалізувати себе в діалектичній єдності. Їхній оптимальний вплив на міжнаціональне спілкування, регулювання і саморегулювання його розвитку відбувається в результаті багатогранного і всебічного розвитку кожного рівня, різноманітності їх проявів [265, с. 296]. Філософський аналіз досліджуваної проблеми дає можливість розуміти такі важливі характеристики особистості як свобода вибору і відповідальності за нього, уявлення про її ціннісні орієнтації, які визначають зміст міжнаціонального спілкування особистості.

У психологічній науці (О. Кириченко, П. Гнатенко, М. Філоненко) національні відносини досліджують на основі спілкування. Показником служать настанови на особистісні контакти з людьми іншої національності. Психологи вивчають варіабельність психологічних характеристик і закономірностей. Поведінка людей розглядається не тільки через вчинки, але й через факти свідомості, сприйняття дійсності – погляди, уявлення, установки, орієнтації, цінності. У формуванні культури міжнаціонального спілкування особистості з психологічної точки зору важливим є знання про структуру процесу спілкування, особистісні якості людини для здійснення ефективної комунікації, володіння методами запобігання конфліктним ситуаціям у стосунках представників різних націй

В етносоціології (Н. Паніна, Л. Швачко, В. Трикоза) при вивченні міжнаціональних відносин у центрі уваги знаходиться поведінка людей різних національностей в сфері міжнаціональних взаємодій. Етносоціологія тримає у полі зору й інші види взаємодії, тому включає у вивчення також ставлення до цінностей, норм іншої культури, готовність до адаптації і міжкультурної взаємодії.

У регуляції міжнаціональних відносин приорітетна роль належить етнополітиці, що розглядається як цілеспрямована діяльність держави, політичних

партій і громадських організацій у поліетнічних країнах із регулювання відносин між етнічними групами [226].

В. Євтух розглядає етнополітику (функціонування державного організму у сфері міжетнічних відносин) як структурний механізм, що включає в себе політику держави щодо:

а) української етнічної спільноти, яка формує основу українського етнополітичного організму;

б) етнічних меншин, які є складовою українського етнополітичного організму, але в суто етнічному плані являють собою окремі його структурні елементи;

в) представників українського етносу, які мешкають за межами українського етнополітичного організму і не є його складовою частиною, але різною мірою пов'язані з ядром однойменного етносу, котре розміщується на території України [120, с. 9].

Етнополітика забезпечує моделювання і прогнозування етнополітичних ситуацій, що можуть виникнути як у стосунках між етносами, так і у відносинах етносів з державою. Інноваційність має базуватися на вивченні тенденцій національного розвитку, особливостей етнопсихології населення, традицій [119].

Культурологія (Л. Губерський, П. Гречанівська, В. Тузов, В. Шейко) як наука, що вивчає зокрема, взаємозв'язки та взаємовпливи цивілізацій, етносів, націй у конкретному історичному періоді, досліджує про культурне розмаїття світу є теоретичним підґрунтям для формування міжкультурних взаємин.

З етичної точки зору культуру міжнаціонального спілкування варто розглядати як дотримання норм, правил взаємин, що ґрунтуються на моральних, загальнолюдських принципах. Дуже важливим аспектом у формуванні досліджуваного поняття є дотримання правових норм регуляції стосунків в міжнаціональному розмаїтті.

В цілому весь комплекс філософських, історичних, соціальних психолого-педагогічних наук, що використовуються для дослідження формування міжнаціональної культури іноземних студентів в освітньому

Формування культури міжнаціонального спілкування – це процес, що спирається на специфічний зміст і технології освіти і забезпечує формування у студентів - представників різних культур цінностей, знань, норм, умінь спілкування для їх реалізації в полікультурному освітньому просторі медичних закладів вищої освіти України. Удосконалення освітнього процесу передбачає урахування як культурних так і національних особливостей і тих змін, які відбуваються в розвитку суспільства.

Важливою точкою зору на якій ґрунтуються теоретичні засади дослідження є розгляд культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів як якісного інтегративного показника вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу з гуманістичних позицій, що позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО.

Орієнтиром у визначенні змісту формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО є Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, де сформульовано цілі, завдання, принципи, заходи спрямовані на формування нового українця, що діє на основі національних, європейських, загальнолюдських цінностях [153].

Підгрунтям для визначення змісту формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є наукові праці учених (Т. Атрощенко, Т. Бакка, Є. Вєнєвцева, І. Зозуля, Г. Буянова, О. Повідайчик, А. Солодка та ін.). Їх аналіз дав можливість сформулювати сутність та зміст формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО. Формування вихованості культури міжнаціонального спілкування ми розглядаємо як процес і результат адаптації та інтеграції іноземних студентів у новий освітній простір на основі здобуття комплексу знань, умінь, формування ціннісних орієнтацій, особистісних якостей, що сприятимуть ефективній та гармонійній взаємодії з представниками різних культур і національностей.

Зміст формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО можна сформулювати наступним чином:

1. Соціокультурна адаптація: вивчення української історії, культури, її цінностей, традицій, звичаїв; вивчення української мови як іноземної, норм поведінки, етикету; формування толерантного ставлення до національних відмінностей; набуття навичок міжнаціональної комунікації та подолання «культурного шоку».

2. Організація міжособистісного спілкування: набуття умінь налагоджувати та підтримувати контакти з представниками різних національностей; розвиток навичок емпатії, спілкуваннння на засадах толерантності, поваги, розуміння, сприйняття «іншого»; вироблення умінь для конструктивного вирішення конфліктів що виникають на ґрунті культурних відмінностей;

3. Створення освітнього простору для забезпечення формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, майбутніх медичних працівників: використання міжкультурного потенціалу спілкування в змісті навчальних дисциплін; створення мультикультурного навчального середовища, яке забезпечить спілкування та співпрацю представників різних національностей; педагогічний супровід для підтримки та допомоги іноземним студентам у їх адаптації та інтеграції;

4. Позааудиторна діяльність: залучення іноземних студенів до міжкультурних заходів; сприяння спілкуванню та обміном досвідом з представниками різних національностей; підтримка ініціатив щодо участі у волонтерських проєктах, спрямованих на підтримку конструктивного діалогу; розвиток міжкультурних студентських організацій.

5. Педагогічний супровід: створення сприятливої атмосфери для розвитку міжнаціонального спілкування; підтримка студентських міжкультурних ініціатив; консультативна допомога та підтримка іноземних студентів.

У педагогічній науці (О. Антонова, А. Семенова, О. Коберник) формування особистості розглядається як процес її становлення внаслідок об’єктивного впливу спадковості, середовища, цілеспрямованого виховання і особистої активності

вихованця [Антонова]. Тобто у процесі виховання як спеціально організованого, керованого впливу педагога на вихованця засвоюються певні знання, формуються переконання, мотиви, цінності, ідеали, потреби, риси характеру, відповідно до змісту виховання. У педагогічному підході до формування особистості як цілеспрямованого виховання враховується значення завдань, методів формування і необхідність з'ясування, що і як має бути сформовано в особистості для того, щоб вона відповідала соціально обумовленим вимогам, що ставить до неї суспільство [Семенова]. Відповідно, процес виховання має бути спрямований на формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти. Теоретичні засади проблем виховання досліджують І. Бех, В. Галузяк, І. Зязюн, В. Кириченко, І. Підласий, Т. Туркот. Аналіз їх праць свідчить про те, що виховання розглядається як освітній процес (в широкому розумінні), у результаті якого розвивається інструментальна (знання, вміння, навички) і мотиваційно-ціннісна сфера особистості [87].

Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів розглядаємо у процесі навчання, використовуючи виховний потенціал навчальних дисциплін, шляхом вивчення історії, традицій звичаїв, обрядів української культури України та культури різних народів; розвитку національної самосвідомості, почуття загальнонаціональної гідності; прояву толерантності до представників інших національностей; подолання ворожого етноцентризму, зневажливого ставлення до національних почуттів і традицій; подолання проявів шовінізму, усунення причин, що його породжують; утвердження духовності, поваги до загальнолюдських цінностей [124]. Цей процес інтегрується в позааудиторній виховній роботі під час якої використовується специфічний арсенал засобів, форм, методів виховання які забезпечать формування культури спілкування іноземних студентів медичних ЗВО. У процесі позааудиторної виховної діяльності активний вплив здійснюється на мотиваційно-ціннісну сферу особистості шляхом аналізу та інтерпретації міжкультурних ситуацій, усвідомлення особистісної значущості міжнаціонального спілкування для успіху в сучасному світі, набуття позитивного досвіду міжкультурної взаємодії тощо.

Ефективність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів залежить від урахування педагогом психологічних механізмів виховання (Л. Долинська, В. Галузяк, О. Скрипченко). Учені стверджують, що механізми виховання це шлях розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості (почуття, потреби, переконання, ціннісні орієнтації). Варто зазначити, що психологічні механізми існують об'єктивно. У дослідженні ми використали психологічні механізми схарактеризовані В. Галузяком. Серед них: ідентифікація – емоційно обумовлений процес ототожнення себе з іншою людиною. При відповідних умовах, які має створити педагог а саме: позитивне ставлення, доброзичливість, довіра, толерантність у стосунках, а також наявність у педагога відповідних переконань, ціннісних орієнтацій, якими він керується у вазаєминах зі студентами.; емоційне обумовлювання – формування позитивного ставлення до об'єктів та способів поведінки, які супроводжуються позитивними емоціями; наслідування; імітація – засвоєння індивідом способів поведінки на підстві спостереження за оточенням. Це здійснюється на основі усвідомленого бажання засвоїти способи поведінки яких він хоче набути. Конформність – зміна індивідом власної поведінки внаслідок реального або уявного тиску групи; вживання в соціальну роль – засвоєння особистістю норм, правил поведінки, дотримання яких вимагає прийнята нею соціальна роль; механізм підтримання внутрішньої узгодженості поглядів – невідповідність між поглядами і поведінкою; самоспостереження – формування якостейшляхом сприймання власної поведінки [86]. Ці механізми є найбільш дієвими у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО.

Процес виховання передбачає дотримання принципів, тобто певних правил, норм для його ефективної організації. Обґрунтовано принципи виховання Є. Вєнєвцовою яка досліджувала проблеми білінгвальної культури спілкування студентів ЗВО [75]. Авторка, спираючись на методологічні підходи до тлумачення сутності виховання виділила три групи принципів: педагогічні (загальні), методичні та специфічні [75 с. 44].

У дослідженні ми використали теоретичні положення узагальнені педагогами науковцями щодо сутності принципів виховання: принципи виховання що

стосуються всіх компонентів процесу формування культури міжнаціонального спілкування; принципи, що стосуються суб'єктів виховання та методики їхньої діяльності; принципи, що стосуються навчально-пізнавальної діяльності вихованців [228].

Загальні принципи виховання, на яких базуються формування культури міжнаціонального спілкування визначено та схарактеризовано П. Підласим, Т. Туркот, В. Кириченко, О. Коберником, М. Фіцулою та ін. До них віднесено ті, які найбільшою мірою складають основу для формування досліджуваного показника вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО: безумовного позитивного ставлення до особистості – прийняття її такою якою вона є з усіма особливостями. В основі ставлення – повага; доброзичливість, тактовність, взаєморозуміння, сприйняття у стосунках з представниками різних етносів, культур; визнання цінності неповторності, унікальності особистості незалежно від їх національної приналежності; опора на позитивне – виявлення позитивних якостей і опора на них у взаєминах і діяльності представників різних національних спільнот; прихованість виховних впливів – в основі організації міжнаціонального спілкування іноземних студентів невимушена, природна партнерська діалогічна взаємодія викладача і студента без моралізувань і тиску; поєднання педагогічного керівництва з розвитком ініціативи, самодіяльності студентів – активізація активності особистості студента шляхом створення умов для прояву ініціативи, самостійності, творчості, самореалізації; емоційності виховання – залучення студентів до діяльності насиченої позитивним емоційним змістом, створення стихійних емоційних ситуацій, які формують радісний, оптимістичний спосіб життя, створюють можливості, що ведуть до успіху; врахування вікових, індивідуальних особливостей іноземних студентів У кожному віці є періоди найбільш сприятливі для сприйняття певних проблем, які вимагають вирішення. Для цієї вікової категорії це питання адаптації – освітньої, соціальної, побутової, пов’язаної із входженням у нове іншомовне середовище, питання професійного самовизначення тощо. Окрім того врахування індивідуальних особливостей іноземних студентів: темперамент, характер, інтереси, потреби залежно від національної приналежності.

Сутність принципів національної спрямованості і полікультурності розкрито у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України і відображають основні приписи формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. Так, принцип національної спрямованості охоплює такі змістові характеристики: формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, природи, українського народу, шанобливого ставлення до його культури, історії, традицій; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави; полікультурності - передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань; здатності диференціювали спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської [153].

Принципи виховання, що стосуються суб'єктів виховання та методики їхньої діяльності є принципи гуманізму, демократизму в поєднанні з повагою до огсобистості, що грунтуються на взаєморозумінні, спільної взаємодії, єдності інтересів і прагнень [367]. Це відображено у працях О. Вишневського, З. Слєпкань, О. Столяренко, В. Ягупова.

Орієтація українського суспільства на європейські цінності, які сповідують політику національного діалогу, толерантності та захисту спадщини різноманітних культур [231] актуалізують принципи виховання, що стосуються суб'єктів виховання та методики їхньої діяльності.

Гуманізм це вираження людяності в усіх багатоманітних проявах людської поведінки. Людяність спрямована на розвиток усього розумного, що сприяє життю, а також на оберігання і захист людини та життя як цінності [64, с.41]. Гуманізація спілкування грунтується на позиціях про те, що людина є найвищою цінністю, що проявляється в тому щоб бути уважним до самопочуття потреб інших, проявляти миролюбнісьть, толерантність, милосердя, внеликодушність, вирішувати конфлікти з

с позицій розуму [64]. Пріоритетними в гуманізації спілкування взаємин здобувачів є опорра на загальнолюдські цінності де поряд з проявами справедливості , чесності, порядності є поважне ставленя до редставників інших національностей. В гуманізації стосунків закладено віра в можливості духовного, творчого оновлення, опора у вихованні на творчі можливості особистості, урахування унікальності кожного індивіда, його своєрідності, прояв альтруїзму тощо. Демократизація стосунків у виховному процесі передбачає звернення до студента як суб'єкта спілкування і діяльності, розвиток його внутрішньої свободи і почуття власної гідності, побудова взаємин на засадах співробітництва, повноправності педагогів і студентів, визнання єдності індивідуального і командного у взаємодії [367].

Принципи, що покладені в основу освітньої діяльності це принцип свідомості, самодіяльності та активності вихованців. Бути суб'єктом виховання означає перетворитись із пасивної особи в активну, тобто стати архітектором власного творчого самовдосконалення. Найбільш повно технологію такої роботи розкриває осо-бистісно орієнтована педагогіка [64].

У формуванні культури міжнаціонального спілкування дуже важливо опиратися на групу принципів виховання, які є специфічними для цього процесу, а саме: вживання в культуру, самоактуалізації та самореалізації на перетині культур, поєднання позитивного образу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур, партисипативності у взаємодії (А. Солодка). Їх у дослідженні ми характеризуємо наступним чином:

1. Принцип вживання в культуру характеризується здатністю людини адаптуватися в інше культурне середовище на основі засвоєння норм, цінностей, звичаїв, обрядів, поступово змінюючи поведінку, що схвалюється в іншій культурі шляхом її прийняття.

Реалізація цього принципу сприяє розумінню історії, звичаїв, обрядів іншої національності, забезпечує почуття національної ідентичності, засвоєння моделей поведінки іншої культури. Механізмами вживання в іншу культуру є: соціалізація через освітній простір, імітація – засвоєння іншої моделі поведінки, залучення до його соціального життя); набуття досвіду взаємин шляхом безпосереднього занурення в

іншу культуру. На основі цього принципу формується національна ідентичність, створюється можливість усвідомити себе частинкою іншої нації, не втрачаючи власної.

Обгрунтування принципу самоактуалізації та самореалізації на перетині культур базується на процесі прагнення людини до найповнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, і як безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, і як звершення своєї місії, або покликання, долі, і як більш повне пізнання і прийняття своєї власної початкової природи, і як невпинне прагнення до єдності, інтеграції, або внутрішньої синергії особистості (Б. Братаніч, І. Ільченко, К. Роджерс , К. Юнг Е. Фромм,) та інтеграції її в культуру.

2. Принцип самоактуалізації та самореалізації на перетині культур забезпечить розкриття власного потенціалу для досягнення життєвих цілей у міжнаціональній взаємодії шляхом діалогу культур, виявлення гнучкості, толерантності, креативності, інноваційності в міжнаціональному спілкуванні для самовираження в різних сферах діяльності.

3. Принцип поєднання позитивного образу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур. Американський дослідник В. Стефан, стверджує, що визнання культурного різноманіття можливе тільки на основі позитивної ідентифікації зі своєю культурою, а його збереження – на основі визнання спільності походження зі своїм народом, мовою, його культурою та історичною долею. Тому позитивна етнокультурна ідентичність має стати критерієм внутрішнього вибору особистості. Її формування за типом «норми» передбачає співвідношення у структурі ідентичності позитивного образу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур, що полягає в балансі толерантності культурних цінностей, який уникає прояву високого рівня етноцентризму – такого «бачення речей, за якого своя група виявляється в центрі всього, а всі інші порівнюються з нею чи оцінюються з посиланням на неї» [32, 12]. Дотримання цього принципу забезпечить готовність здобувачів до мирного співіснування різних національностей, розвиток глобального мислення в міжкультурному світі.

4. Принцип партисипативності у взаємодії розглядаємо як активну участь представників різних національностей в обговоренні проблем. Цей принцип грунтується на ідеях рівноправності, врахування вимог кожного, відкритості інформації, колегіального вироблення спільних рішень. Дотримання цього принципу забезпечить демократизацію стосунків, підвищить довіру до представників різних культур.

В/ Заслуженюк, В. Присакар зазначають, що формування культури міжнаціонального спілкування можна розглядати як цілісний процес у системі національного виховання, який складається з таких компонентів:

– виховання почуття належності до єдиного народу України, відповідальності за долю своєї багатонаціональної Вітчизни;

– формування національної самосвідомості, почуття загальнонаціональної гідності;

– обізнаність з історією, культурою, звичаями народів та етносів України;

– сформованість толерантності до представників інших національностей;

– подолання ворожого етноцентризму, зневажливого ставлення до національних почуттів і традицій;

– подолання проявів шовінізму, усунення причин, що його породжують; утвердження духовності, поваги до загальнолюдських цінностей [124].

Є. Степанов, досліджуючи проблематику культури міжнаціонального спілкування студентської молоді значно розширив завдання процесу формування цього інтегративного показника вихованості особистості. Серед них: виховання любові до народу України, поваги до громадян, незалежно від їхньої національної приналежності; виховання шанобливого ставлення до традицій мов, культур інших народів; виховання поваги до національної та конфесійної приналежності людини, до етнокультурних і релігійних запитів людини; орієнтація на загальнолюдські цінності, на кращі досягнення людської цивілізації, на усвідомлення приналежності до світової спільноти; виховання в дусі миру і поваги до всіх народів, до їхніх етнонаціональних особливостей; стимулювання непримеримого ставлення до виявів шовінізму, расизму, упередженого ставлення до предаставників інших

національностей; забезпечення мирного розв'язання конфліктів на національному грунті [320? с. 92].

Варто зазначити, що науковці, окреслюючи низку завдань з формування культури міжнаціонального спілкування студентської молоді, доповнюють конкретизують їх зміст і це є підгрунтям для визначення особливостей формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО.

Ю. Римаренко визначає зміст культури міжнаціонального спілкування , зосереджуючи увагу на наступних аспектах:

– нормативні вимоги, зведені у ранг закону, що регулюють взаємовідносини представників різних нацональностей і є обов'язковими для всіх членів суспільства;

– традиційні форми взаємовідносин між представниками різних національностей, які склалися в процесі повсякденного спілкування і в яких відображено загальнолюдські ідеали братства й поваги до інших народів;

– соціально-орієнтовані на основі принципів демократії поведінкову характеристику особистості в умовах міжнаціонального спілкування, а також характер і стиль поведінки, що відповідають цим вимогам [285].

У наукових дослідженнях з теорії виховання (В. Лаппо, Л. Маценко, В. Каплінський, І Холковська) враховується такий важливий аспект як поетапність виховання, а саме: ознайомлення і загальними нормами, суспільними правилами поведінки; формування ставлень, поглядів і переконань та формування спрямованості особистості.

Для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів варто виділити етапи виховання, враховуючи особливості навчання іноземних студентів в українських ЗВО..

– входження в українську культуру: ознайомлення з історією України, національними традиціями, цінностями, соціальними нормами правилами взаємин);

– опанування української мови (Українська мова як іноземна (рівень А1), Українська мова як професійна (базовий рівень А2), Українська мова як іноземна (науковий стиль мовлення);

– розвиток комунікативної компетентності майбутніх медичних працівників: усвідомлення відмінностей у стилі спілкування представників різних культур їх цінностей; здатність: до адаптації в умовах міжкультурного середовища, до міжособистісної взаємодії з представниками різних національностей, етносів, народів на основі діалогу);

– формування спрямованості особистості (практична діяльність, спрямована на вироблення умінь, навичок, звичок культури спілкування іноземних студентів, яка б стала показником їх вихованості);

– рефлексія (аналіз рівня сформованості культури вихованості міжнаціонального спілкування іноземних студентів);

– адаптація в українське середовище (інтегрування в українське суспільство);

– фідбек для удосконалення процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів.

Теоретичне обґрунтування проблеми формування культури міжнаціонального спілкування здійснювалося на основі сутнісного аналізу досліджуваного феномену, що передбачає співвіднесення зовнішнього, особливого й одиничного, проникнення у його внутрішню структуру [316]. Цей принцип науково-педагогічних досліджень дає можливість розглянути окремі елементи, особливості зв'язків між ними, характер складності, що знаходяться у взаємодії та специфічному порядку, необхідному для реалізації певних функцій [338.] Структурний аналіз феномена «культура міжнаціонального спілкування дає можливість виявити не лише зв'язок компонентів цілого, а й виділити серед них суттєві і несуттєві, необхідні і випадкові ознаки. Розкриття структури також дає змогу усвідомити конкретне місце, роль і значення компонентів у цілому, їх взаємодію, виявити фактори існування цілого, внутрішній механізм його функціонування, шлях взаємодії із зовнішнім середовищем [338, с. 56].

До визначення структури та аналізу компонентів культури міжнаціонального спілкування особистості зверталися українські вчені Н Подчерняєва, І. Зозуля, Т. Фогель, Н. Калашнік, Тінг –Тумі та ін.

Погляди дослідників зосереджуються на когнітивному, мотиваційному, поведінковому, особистісному, емоційному компонентах, оскільки це пов'язано із особистістю у якої формується культура міжнаціонального спілкування шляхом засвоєння знань, виклику інтересів, потреб, бажань, ціннісних орієнтацій, розвитку особистісних якостей, вияву у зразках взаємин та поведінки. Кожен структурний компонент містить змістові характеристики які в сукупності відображали цілісність феномена.

В. Гудікунс вказує на три компоненти культури міжнаціонального спілкування: мотивація (потреба в передбачливості, уникнення почуття хвилювання, потреба підтримувати уявлення про себе, тенденції «наближення віддалення); знання (як зібрати інформацію, групові відмінності, особистісні подібності, альтарнативні інтерпретації); вміння (здатність бути уважним, переносити невизначеність, корегувати хвилювання, адаптувати власну комунікацію, робити правильні передбачення і давати правильні пояснення, здатність до емпатії) [12].

С. Тінг-Тумі визначає та характеризує компоненти культури міжнаціонального спілкування, зосереджуючись на знаннях, розумінні важливих концептів міжкультурної комунікації; врахуванні(уважності) власних поглядів, передбачень та емоцій та врахування цих характеристик іншого; комунікативні вміння – здатність до спостережливості, уміння слухати, вести діалог [33].

Н. Подчерняєва визначила структуру культури міжнаціонального спілкування особистості на основі аналізу її характеристик і складників, що визначили науковці В. Заслуженюк, Г. Назаренко, Ю. Кушнір, В. Присакар, Т. Фогель та ін. Компоненти було узагальнено наступим чином: когнітивний, моиваційний, діяльнісний, особистісний. Науковиця різнобічно і комплексно, схарактеризувала їх зміст, враховуючи філософські, культурологічні, етичні, правові, психолого-педагогічні аспекти цього феномена, що значно поглибило і розширило уявлення про нього [235].

Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних учених дає можливість у структурі культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО визначити наступні компоненти: когнітивний (знання, розуміння феномена культури міжнаціонального спілкування, здатність до аналізу синтезу поняття,

оцінювання комунікативного вчинку); мотиваційний (прагнення наслідувати культурні цінності та надбання власної культури та інших культур, потреба у міжкультурній взаємодії), регулятивний (комунікативні уміння, навички, поведінка в системі міжнаціональних взаємин.

П. Кушнір, Ю. Кушнір, досліджуючи культуру міжетнічного спілкування у процесі соціалізації особистості відзначають, що функції культури міжетнічного спілкування особистості у своїй сукупності відображають процес формування готовності щодо визнання різноманіття й багатомірності людської культури, традицій, звичаїв, норм і правил поведінки, вірувань, цінностей, здатності визнати інших такими, якими вони є, і взаємодіяти на основі згоди в процесі навчання [178].

Аналізуючи дослідження Т. Атрощенко, І. Гурової, Ю. Кушніра, Є. Степанова, Т. Фогель, українська науковиця Н. Подчерняєва сформулювала функції культури міжнаціонального спілкування таким чином: пізнавальна: забезпечує оволодіння системою специфічних для міжнаціонального спілкування знань, умінь, набуття соціокультурного досвіду, зокрема, міжнаціонального спілкування; комунікативна: забезпечує морально-емоційну взаємодію, налагодження контактів з представниками інших культур; виховна: забезпечує формування системи позитивного ставлення особистості до цінностей до цінностей національних культур та їх носіїв, традицій і звичаїв народів; нормативна – сукупність норм і стереотипів поведінки, прийнятій у тій чи іншій культурі, що регламентують поведінку й спілкування в цій культурі; регулятивна: виступає чинником регулювання процесів спілкування, розвитку і саморозвитку особистості в полікультурному середовищі; аксіологічна: забезпечує створення, збереження і засвоєння соціокультурних цінностей, що ініціюють збереження етнокультурної ідентичності та розвиток загальної культури особистості [236].

Т. Шулла, досліджуючи феномен «культура міжнаціонального спілкування» з філософських, психодлого-педагогічних позицій узагальнила його функції, що найбільшою мірою відображають зміст формування цього показника вихованості особистості: гуманістична: сприяє розвитку гуманітарної, моральної, духовної культури особистості; комунікативна: забезпечує морально-емоційну взаємодію з

представниками різних етнічних спільнот як носіїв різних етнокультурних цінностей; аксіологічна: забезпечує створення, збереження і засвоєння соціокультурних цінностей, що ініціюють збереження етнокультурної ідентичності та розвиток загальної культури особистості; пізнавально-розвиваюча: культура міжнаціонального спілкування є способом опанування певною системою знань і соціокультурним досвідом, у тому числі й міжнаціонального спілкування, чинником розвитку і саморозвитку особистості і культури; виховна: забезпечує формування системи позитивних відносин особистості до цінностей національних культур та їх носіїв, традицій і звичаїв народів; нормативна: сукупність норм, відносин і стереотипів поведінки, прийнятих в тій чи іншій національній культурі, що регламентують поведінку і спілкування в даній культурі; регулятивно-коригувальна: виступає фактором регулювання процесів спілкування, розвитку і саморозвитку особистості в полікультурному середовищі [363, с. 215].

Синтезуючи функції спілкування як педагогічної категорії і змістові характеристики міжнаціонального спілкування ми визначили функції культури міжнаціонального спілкування, в яких закладено виховний потенціал:

- інформаційна, мета якої обмін думками, поглядами, ідеями, поняттями між учасниками різних культур, етносів, народів і врахування в цьому процесі таких ціннісних орієнтацій як доброзичливість, повага, толерантність, врахування особливостей мовлення і толерантне ставленя до цього;
- контактна: мета її психологічна готовність до сприйняття і передачі інформації представників різних культур. Дуже важливим при цьому є дотримання правил діалогу, що забезпечує повагу до інших, зняття страху і напруги, усвідомлення їх недотораності;
- розуміння: сприйняття того, що в житті існують різноманітні вибори і повага до інших,
- амотивна: мета її виклик почуттів, емоцій, які адекватні були б змісту обміну інформаціїі. Ця функція забезпечує вміння ставити себе на місце іншого з почуттям поваги, прихильності чи зацікавленості, симпатії, співчуття, милосердя. І

саме рівень емпатії, що грунтується на цих проявах визначає культуру міжнаціонального спілкування.

- спонукальна функція: мета її спрямувати мотиви поведінки учасників взаємодії різних культур на доброзичливу атмосферу для розгляду різних поглядів;
- функція надання впливу: мета її на основі сприйняття думок, почуттів доходити консенсусу у взаємодії різних культур.

Структурно-функціональний аналіз формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів дав можливість різнобічно розкрити сутнісні характеристики, розкрити методичні засади досліджуваного феномена.

Узагальнюючи вищезазначене, визначаємо, що формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів ЗВО можна розглядати як процес адаптації та інтеграції їх у новий соціокультурний простір на основі здобутого комплексу комунікативних знань, умінь, особистісних якостей, що сприяють ефективній та гармонійній взаємодії з представниками різних культур, етнічних груп, національностей.

1.3. Особливості формування міжнаціональної культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

Глобалізаційні процеси, що стрімко розвиваються в соціальній, професійній діяльності, в тому числі медичній актуалізують проблему підготовки майбутніх фахівців, здатних взаємодіяти на принципах полікультурності, що передбачає формування культури міжнаціонального спілкування. Сформованість цієї складової професійної компетентності майбутніх лікарів забезпечить надання якісних медичних послуг на державному, світовому ринку праці. Ці завдання визначені в Законі України «Про вищу освіту», низці інших державних документів, зокрема Стандартом вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 22 Охорона здоров’я, спеціальності 222 Медицина і зафіксовані в переліку загальних та

спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, освітньо – професійної програми,

що передбачає присвоєння кваліфікації освіти, за умови виконання загальної (соціально-гуманітарної), фундаментальної (природничо-наукова) професійної та практичної складової галузевого стандарту вищої медичної освіти.

Особливо гостро постає ця проблема перед українськими медичними ЗВО які готують іноземних студентів – майбутніх лікарів. Адже на світовому освітньому ринку завдяки якісній організації професійної підготовки майбутніх фахівців утверджується престиж країни, Складнощі їх підготовки в тому, що вони прагнуть отримати якісну вищу освіту, проходячи адаптацію до нового соціально-культурного, мовного середовища.

У Вінницькому національному медичному університеті імені М.І. Пирогова навчаються студенти з понад 55 країн світу, зокрема з Єгипту, Марокко, Конго, Нігерії, Гани, Намібії, Ботсвани, Зімбабве, Кенії, Йорданії, Камерун, Гани, Уганди, Ізраїлю, Свазіленда (королівство Есватіні), Еквадору, Польщі, Індії, Пакистану, Азербайджану. Всі вони є представниками різних культур і суттєво відрізняються один від одного за релігійними і національними традиціями, мають різний рівень виховання. Спостерігаються відмінності у культурних, етнічних нормах вираження індивідуальних особливостей особистості. З огляду на це, іноземні студенти стикаються з проблемами сприйняття, розуміння інших культур. Цілком очевидно, що в умовах глобалізаційних, інтеграційних процесів показником вихованості майбутнього фахівця є сформованість культури міжнаціонального спілкування.

Консолідуючим засобом адаптації іншомовних студентів виступає україномовне середовище, в якому засвоюється українська мова, вивчається українська історія, традиції, звичаї, обряди, проходить процес спілкування українською мовою в закладах освіти тав соціальному житті (гуртожиток, транспорт, медичні заклади, заклади громадського харчування, розважальні центри тощо). Проте в іноземних студентів час навчання в українських закладах вищої освіти виникають бар’єри. Їх І. Семененко визначає наступним чином: комунікативно-лінгвістичний (студент виявляє слабкі знання мови країни навчання, недостатній

рівень володіння нерідною мовою як засобом спілкування та різний рівень базової підготовки (наявність сформованих базових компетентностей, сприйняття інформації нерідною мовою) [295]. Окрім цього, в іноземних студентів виникають труднощі, спричинені особливостями національної різноманітності.

Адаптаційний період студенти проходять на підготовчому відділенні, вивчають українську мову як іноземну, Історію України та української культури активно включаються в позааудиторну освітню діяльність. Після першого року навчання за результатами іспитів обирають галузь знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності: 222 Медицина (кваліфікація «Лікар», Освітньо-професійна програма (далі ОПП) «Медицина».

Консолідуючим засобом адаптації іншомовних студентів виступає україномовний простір в якому засвоюється українська мова, вивчається українська історія, традиції, звичаї, обряди, проходить процес спілкування українською мовою в закладах освіти та в соціальному житті (гуртожиток, транспорт, медичні заклади, заклади громадського харчування, розважальні центри тощо).

Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів освіти здійснюється відповідно до цілей освітньо-професійної програми вищезазначеної спеціальностей та визначених загальних, спеціальних (фахових) компетентностей: здатність працювати в команді; здатність до міжособистісної взаємодії; здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя [ОПН].

Варто розглянути співвіднесення процесів формування і виховання міжнаціональної культури спілкування особистості. Проаналізовано наукову літературу І. Беха, Р. Гуріна, О. Коберника, Т. Осіпової, А. Семенової і узагальнено, що формування особистості це становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку, яке відбувається також

у процесі розвитку її інтересів, потреб [304]. Тобто на процес формування особистості впливають різні фактори і одним із них є виховання як цілеспрямована взаємодія учасників освітнього процесу результатом якого є вихованість особистості на основі засвоєння знань, вироблення умінь, навичок, здібностей, формування переконань, ціннісних орієнтацій, ідеалів, потреб, рис характеру [87]. У науковців існує єдина думка щодо нерозривної єдності навчання і виховання. Ще класики педагоги, психологи стверджували – особистість навчається виховуючись і виховується навчаючись. Саме тому ми розглядаємо процес формування культури міжнаціонального спілкування в освітньому просторі медичних ЗВО. Проблематику сутності, структури і механізму створення освітнього простору досліджують сучасні науковці М. Ватковська, Т. Франчук, А. Цимбалару та ін. Аналіз їх наукових доробків дає можливість зробити такі узагальнення: визначення поняття «освітній простір» характеризується багатовимірністю і різноплановістю. Так, А. Цимбалару розглядає «освітній простір навчального закладу» як просторово-предметний компонент – предметні засоби, сукупність та певне розташування яких створює умови для організації потрібних дій суб'єктів. Він вміщує виховний, розвивальний, навчальний, педагогічний простори та ін [353, с. 9]. Авторка на основі результатів дослідження, визначає шляхи його формування ергодизайн, конструювання, розгортання, самоорганізацію, проектування [353]. О. Козійчук, досліджуючи освітній простір закладу як ресурс професійного самовизначення, відзначає, що в освітньому просторі існують не так окремі освітні установи, скільки різні фактори, умови, зв'язки та взаємодії освітніх суб'єктів, що визначають характер освітніх процесів загалом. Ідея складної та багаторівневої просторової організації та самоорганізації є сполучною ланкою між простим емпіричним уявленням про освітню установу (як інститут) і уявленням про неї як систему [145 с. 31].

На основі аналізу праць Т. Ткач, Т. Франчук, А. Цимбалару та ін. визначено, що освітній простір медичних ЗВО як інтегральний комплекс охоплює умови, ресурси, засоби освітньої взаємодії, освітню структуру. Його можна представити у вигляді трьох векторів-координат: суб'єкти формування культури міжнаціонального спілкування, до яких відносяться студенти, педагогічні працівники, фахівці,

представники сфери освіти, медицини, діячі культури, організатори культурно-дозвіллєвих центрів, об’єднань тощо; освітній простір (факультативи, майстер-класи, курси за вибором, творчі об'єднання, інтелектуальні клуби, наукові об’єднання, бібліотеки, студії мистецтв, культурні центри, театри, спортивні комплекси, волонтерські, громадські організації та ін.); багатопланові види діяльності (навчально-пізнавальна, виховна, навчально-професійна, творча, науково-дослідницька діяльність), які виконують виховну функцію формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. Об'єднання цих факторів дозволяє розглядати освітній простір медичного закладу вищої освіти як відкритий, виховний і розвивальний, що ґрунтується на міжкультурному діалозі, національних та загальнолюдських цінностях, принципах глобалізму,

У дослідженні культуру міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО визначаємо як якісний інтегративний показник вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу з гуманістичних позицій, що позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО. З огляду на це, сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів потрактовуємо як якісну характеристику міжособистісних взаємин яка відображає рівень дотримання загальнолюдських моральних принципів, толерантності і взаємоповаги, знання і розуміння національних відмінностей, уміння адаптуватися до нових умов комунікації з представниками різних національностей.

Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО здійснюється в навчальній та та позааудиторній виховній роботі. З огляду на це, проаналізовано напрями наукових досліджень учених з використання виховного потенціалу навчальних дисциплін з формування культури спілкування іноземних студентів медичних ЗВО. Так, у напрямі вирішення проблем адаптації іноземних студентів ЗВО до соціокультурного середовища досліджують Ж.

Черкашина, О. Проценко, В. Герасимненко. Автори обгрунтовують думку про те, що розв'язок її можливий за допомогою системи педагогічного супроводу та на основі досвіду введення соціально-адаптаційного практикуму на факультеті довузівської підготовки [68]; Л. Наконечна розглядає специфіку акультурації студентів-іноземців. Визначено, що успішність адаптування молодих людей до нових умов середовища значною мірою залежить від етнічних психологічних особливостей студентів та типом взаємовідносин, доводить, що успішна адаптація студентів зумовлена не тільки їхніми індивідуально-психологічними особливостями, але й соціально-культурними передумовами [214].

Особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти висвітлюють К.Кульбачко, І. Козубовська, Є. Степанов, О. Тихоновський та ін. Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень щодо досліджуваної проблеми, детальнішого розгляду потребує питання формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. Цей процес має здійснюватися на чіткому баченні проблем з якими стикаються іноземні студенти, перебуваючи в полікультурному середовищі. Варто зазначити, що в період адаптації іноземних студентів до освітніх, соціальних інших умов виникають суперечності між усвідомленням цінностей своєї культури й необхідністю визнання цінностей інших культур які необхідно сприйняти. У період навчання у медичних закладах освіти іноземні студенти відвідують лікарні (практичні заняття, різні види практик) і в першу чергу, зустрічаються із пацієнтами, що належать до інших національностей, а це потребує наявності відповідних навичок міжкультурного спілкування. Зазвичай вони стикаються з певними труднощами у налагодженні контактів, розумінні сприйнятті «іншого».

У зарубіжних наукових дослідженнях культура міжетнічних відносин висвітлювалась у контексті соціологічного аналізу взаємин школярів залежно від їх національної приналежності (Р. Браун), мультикультурної комунікації та мультикультурної освіти (Д. Бенкс, М. Беннет, Д. Бері, Р. Вільямс, Е. Холл, Д. Хупс, М. Мід, Л. Росс та ін.), впливу культурного фактора на націю (Ф. Боас, Е. Філіпс, Дж.

Трегер та ін.), проблеми подолання негативних національних стереотипів (У. Босс- Р. Латс, М. Сміт, Т. Валас та ін.). Одним із аспектів міжетнічних відносин у названих вище дослідників виступає виховання культури міжетнічного спілкування [170].

У процесі дослідження ми опиралися на сучасні теорії високоі низько текстуальних культур Е. Холла, теорія культурних вимірів Г. Хофштеде, теорія культурної грамотності Е. Хірша.

Теорія Холла допомагає поглянути на представників різних культур зсередини і полегшує розуміння культурних комунікативних зразків. Однак на практиці міжкультурногоспілкування слід враховувати, що теорія Холла не пояснює поведінку представників того чи іншого типу культур. В рамках однієї і тієї самої культури можуть зустрічатися їх різні комбінації і поєднання.

Теорія культурних вимірів Г. Хофштеде, Результати дослідження Г. Гофстеде свідчать про те, що вплив культури суспільства на індивідуальні цінності його представників впливають на їх поведінку [264 , С.80]. На основі власних досліджень, Г. Хофстеде виокремив культурні виміри: 1. Дистанція влади, пов'язаний з різними рішеннями основної проблеми людської нерівності. 2. Індивідуалізм / колективізм, пов'язаний з інтеграцією осіб в первинні групи 3. Мужність / Жіночність, пов'язаний з розподілом емоційних ролей між жінками і чоловіками. 4. Уникнення невизначеності, пов'язаний з рівнем стресу у суспільстві перед невідомим майбутнім [2, с. 7-8]. Значно пізніше було додано ще два виміри – довгострокову орієнтацію, щоб охопити аспекти цінностей і поблажливість проти самообмежень.

Українськими вченими розроблені концепції: культурний інтелект А. Солодка, кроскультурна взаємодія, Євтух, С. Радул Г., концепція «міжкультурний діалог», концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, І Жадан, Т, Клінченко, Л. Мицик, концепція громадянського виховання (В. Короленко В. Речицький).

Теоретичним підґрунтям для визначення особливостей формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів освіти є наукові доробки українських учених О. Безкоровайної, І. Беха, М. Колінько, М. Озчелік, О. Повідайчик.

Концепції, розроблені зарубіжними авторами відображають освітні стратегії в полікультурному світі – мультиетична освіта (Д. Бенкс), мультикультурна освіта (Г. Аунхаймер, П. Бателаан, В. Ніке), глобальна освіта (Р. Хенві), педагогіки та психології толерантності толерантності (О. Грива).

Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень щодо досліджуваної проблеми, детальнішого розгляду потребує питання формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. Цей процес має здійснюватися на чіткому баченні проблем з якими стикаються іноземні студенти, перебуваючи в полікультурному середовищі. Варто зазначити, що в період адаптації іноземних студентів до освітніх, соціальних інших умов виникають суперечності між усвідомленням цінностей своєї культури і необхідністю визнання цінностей інших культур які необхідно сприйняти. У період навчання у медичних закладах освіти іноземні студенти відвідують лікарні (практичні заняття, різні види практик) і в першу чергу, зустрічаються із пацієнтами, що належать до інших національностей, а це потребує наявності відповідних навичок міжкультурного спілкування. Зазвичай вони стикаються з певними труднощами у налагодженні контактів, розумінні сприйнятті «іншого».

Особливості спілкування іноземних студентів медичних закладів освіти в Україні досліджують вітчизняні науковці І. Бахов Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур, С. Малахова Проблеми

Стосунки формуються на основі того як людина думає, відчуває, інтерпретує, керується ієрархією цінностей, традицій, звичаїв, що і складає ту культуру в якій вона зростає. Разом з тим, культура це є та вмонтована індивідуальна матриця, яка забезпечує сприйняття навколишнього світу по своєму. Основний її кістяк – це культура в якій зростає особистість. І кожна культура - матеріальні, духовні надбання, вироблені суспільством по своєму накопичує їх, хоча потреби залишаються незмінними : їжа, одяг, соціальний захист, дружба, довіра, прихильність, самоповага, репутація, досягнення, самореалізація, прагнення до особистісного зростання (Маслоу). Проте нація, народ, етнос реалізовують ці потреби по різному, вони обумовлюються відповідною культурою: інтерпретація інформації, звичаї, обряди

тощо. Ці відмінності впливають на спілкування, взаємини, взаємодію, оскільки кожна культура обумовлює способи поведінки. Саме тому, визначаючи особливості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів ми спиралися на концепцію культурних вимірів Г. Хофстеде. Теоретичні ідеї зарубіжного дослідника висвітлювалися в публікаціях українських науковців Т. Близнюк, І. Медвєдьєвої, О. Приймалюк, П. Юхименко ін.

Учений доводить, що для культур з високим рівнем дистанції влади характерний авторитарний стиль управління, в основі – авторитет влади, повна підпорядкованість підлеглих керівництву, відсутність прояву ініціативи з боку підлеглих, інорування їхньої думки, критики, нерівномірність розподілу оплати праці [319, с. 133].

Для культур з низьким рівнем дистанції влади характерний демократичний стиль керівництва, відповідно і поведінка людей в суспільстві будується на принципах рівності, індивідуальної свободи. З боку керівництва адекватно сприймаються ініціатива, критика підлеглих тощо. Високий індекс дистанціювання влади характерний для культур країн Латинської Америки, Південно-Східної Азії, Росії. За дослідженнями Г. Хофстеде низький рівень дистанції влади характерний для культур країн Австрії, Данії, США, Німеччини [280]. Різноманітність у культурах спостерігається за виміром індивідуалізм – колективізм, що пов'язаний з інтеграцією осіб у первинні групи. Домінування колективізму в суспільствах характеризується наявністю жорсткої соціальної структури з чітким розподілом на соціальні групи, кожній з яких гарантується захист, турбота в обмін на відданість ідеалам колективу (колективістське самовизначення). У таких суспільствах спостерігається переваги інтересів колективу над особистістю. За дослідженнями Г. Хофстеде це характерно для латиноамериканських країн, Близького Сходу, Китаю, Японії. Суспільство, в якому переважає індивідуалістичний стиль життя має гнучку соціальну структуру, де проявляється відповідальність за себе, свої дії та вчинки, свою родину і незалежність від інтересів інших [147]. Для параметру «Мужність – жіночність» індикатором слугує набір рис, що характерно для певної національності в цілому. Це свідчить про те, що в різних націях існують відмінності щодо ролі чоловіка та жінки в суспільстві.

Так, у маскулинних культурах домінують такі якості як мужність, рішучість, наполегливість, прагнення до матеріального добробуту (Австрія, Велика Британія, Німеччина, Греція, Венесуелла, Ірландія, Мексика, Швейцарія, Філіппіни, Японія). Для фемінних культур характерні рівність усіх членів суспільства, емоційність стосунків, прояв милосердя, співчуття тощо (Данія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Фінляндія, Чілі, Швеція) [ ]. Фактор – ставлення до невизначеності характеризує представників культур наступним чином: для представників з високим рівнем невизначеності перед майбутнім властиве емоційне напруження, страх, тривога, агресивність, інтолерантність до певних категорій людей. За даними досліджень Г. Хофстеде високий індекс у представників культур Португалії, Греції, Перу, Японії, Німеччини. До культур з низьким рівнем віднесено країни Швеції, Данії, Норвегії, Ірландії, Фінляндії, Нідерландів, США.

Результати досліджень Г. Хофстеде дають можливість пізнати особливості культур, враховувати їх у процесі взаємодії, налагодженні контактів, сприйнятті, розумінні, наданні впливу, спонуканні до певних дій тощо.

Адаптація студентів-іноземців включає в себе декілька етапів, тому викладачі вищого навчального закладу повинні володіти техніками організації міжнаціонального і міжкультурного спілкування. Першим і найбільш важливим є подолання мовного бар'єра і засвоєння основних норм міжнародного колективу, наступний етап – входження у студентське середовище і формування стилю поведінки й завершальний – формування позитивного ставлення та інтересу до майбутньої професії.

Проте, в іноземних студентів час навчання в українських закладах вищої освіти виникають бар'єри. Їх І. Семененко визначає наступним чином: комунікативно-лінгвістичний (студент виявляє слабкі знання мови країни навчання, недостатній рівень володіння нерідною мовою як засобом спілкування та різний рівень базової підготовки (наявність сформованих базових компетентностей, сприйняття інформації нерідною мовою) [295]. Окрім цього, в іноземних студентів виникають труднощі, спричинені особливостями національної різноманітності.

Тепла О.М. Формування міжкультурної комунікації у процесі навчання іноземних студентів української мови І. М’язова, Міжкультурна комунікація: зміст, сутність таособливості прояву (соціально-філософський аналіз) О. Тихоновський Особливості педагогічного спілкування на етапіадаптації іноземних студентів до навчання у вищій школі.

С. Малахова, висвітлюючи педагогічні аспекти проблеми міжкультурної комунікації іноземних студентів медичних закладів освіти, визначає етапи адаптації студентів-іноземців та шляхи удосконалення психолого-педагогічної підготовки, теоретичних знань у галузі етнопсихології та етнопедагогіки викладачів ЗВО. Першим і найбільш важливим є подолання мовного бар’єра і засвоєння основних норм міжнародного колективу, наступний етап – входження у студентське середовище і формування стилю поведінки й останній – формування позитивного ставлення та інтересу до майбутньої професії [193 с. 32]. З іншого боку комунікативний аспект професійної підготовки іноземних студентів медичних закладів освіти України пронизує усі сфери їх життєдіяльності, зокрема, освітню, соціальну, побутову і т.д.

Комунікативні аспекти професійної підготовки медика іноземного студента досліджують Н. Авраменко, Ж. Рагріна,

Особливості спілкування майбутнього медика – іноземного студента чітко простежуються у підготовці до виконання його ролей як фахівця: лікар-дослідник (збір анамнезу, аналіз скарг пацієнта та його обстеження, визначення діагнозу, призначення лікування); лікар-психотерапевт (психологічний вплив на хворого з метою навіювання, надії на одужання), лікаря-співрозмовника (поради хворому, родичу щодо дотримання лікування [40].

І. Зозуля, у дисертації «» обгрунтувала і дослідила ефективність педагогічних умов:створення сприятливого полікультурного середовища шляхом введення полікультурного компонента в навчальні дисципліни; формування навичок міжнаціонального спілкування та толерантності; залучення іноземних студентів до активної участі в культурному житті ВТНЗ у позааудиторний час.

Є. Вєнєвцова теоретично обгрунтувала проблему виховання білінгвальної культури спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів, висвітлила цілі, завдання, розкрила зміст і структуру, визначила і дослідила педагогічні умови виховання цього напоряму.

У дослідженнях Н. Авраменко з проблем підготовки майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти авторка виокремлює один із її напрямів - формування індивідуального стилю професійного спілкування з усіма учасниками освітнього (професійного) процесу; уміння грамотно і логічно висловлювати думки та вести дискусію професійного змісту []. Таким чином, комунікаційний аспект підготовки пронизує всю професійну діяльність майбутнього медика, а в умовах глобалізації, інтернаціоналізації суспільного розвитку, набуває значущості і формування міжнаціонального спілкування не лише як студента-іноземця, а й майбутнього фахівця.

У працях американського професора Дж. Сільвермана акцентується увага на необхідності вироблення комунікативних навичок, які необхідні для практики якісної медицини.

Професія лікаря вічна і користується величезним попитом на світовому ринку праці, оскільки пов’язана з найвищою цінністю людини – збереження життя, наданні медичної допомоги, зміцнення її здоров’я. Ця професія вимагає значних емоційних навантажень, відповідальності, відсутності права на помилку. Лікар у процесі професійної діяльності має реалізовувати власний інтелектуальний, фізичний, нервово-психічний потенціал, володіти методами аналізу, синтезу, порівняння, інтерпретації даних і на основі цього застосовувати відповідні методи лікування. Основою для входження у професіє лікаря є знання з біології, хімії, фізики тощо. Професія лікаря передбачає сформованість таких особистісних властивостей як відповідальність, доброзичливість, уважність, пунктуальність, комунікабельність, толерантність, стресостійкість, високий рівень працездатності. Для набуття загальних та фахових компетентностей медичного профілю іноземним студентам вавжливим є входження в інше культурне середовище. Це здійснюється як у процесі аудиторних занять так і в позааудиторній роботі. У програмі вивчення навчальної дисципліни

враховано державний статус української мови, її суспільні функції; поставлено як основне завдання здійснення навчального, розвивального і виховного впливів на інокомунікантів, сприяння формуванню особистості, готової до активного спілкування в усіх сферах суспільного життя, зокрема в навчально-професійній діяльності; передбачено відповідні форми організації, методи й технології навчання української мови як іноземної. Видами навчальних занять згідно з навчальним планом є практичні заняття, самостійна робота студентів [Із Силабуса].

Соціальна значущість професії лікаря зумовлює високий рівень його теоретичної і практичної підготовки, оволодіння методами і прийомами лікарської діяльності. Майстерність лікаря полягає в умінні налагодити контакт з пацієнтом, позитивно впливати на фізичний і емоційний стан хворого, вести розмову яка б сприяла покращанню його стану. Побудова цих взаємин має ґрунтуватися на таких моральних принципах як відповідальність, порядність, доброзичливість, співчуття, співпереживання тощо. Для майбутніх лікарів-іноземців важливим є дотримання культури міжнаціонального спілкування.

У процесі дослідження виявлено труднощі, з якими стикаються іноземні студенти в міжкультурному просторі медичних закладів освіти: проблеми зумовлені процесом налагодження контактів між представниками різних етносів, де інколи трапляється вияв «переваг» однієї національності над іншими, однієї культури над іншою; порушення дистанції у процесі спілкування (кожній культурі властивий певний фізичний простір для комунікації); неготовність до сприйняття мовлення інших народів; неприйняття «чужого» у невербальному спілкуванні; емоційний бар’єр як перешкода у налагодженні контакту різних націй, народностей (домінування в окремих культурах емоційний сплесків та відсутність їх в інших культурах); живучість стереотипів, негативних настанов щодо різних культур, які створюють бар’єри в налагодженні стосунків, сприйнятті, розумінні іншого тощо; стан психологічної напруженості, тривожності, депресивності та відповідний прояв поведінки, що трактується як «культурний шок».

Виконуючи їх, студенти-іноземці використовують вербальні, невербальні засоби спілкування, міжособистісний простір як головні інструменти у міжкультурній взаємодії.

У період адаптації до умов міжкультурного освітнього середовища важливим є врахування труднощів з якими вони стикаються та спрямовування зусиль усіх суб'єктів освітнього процесу на їх подолання.

З метою формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів варто виявити труднощі з якими вони стикаються в період навчання у закладах вищої освіти в умовах міжкультурного освітнього середовища. Це дасть можливість окреслити шляхи їх подолання.

Педагогічному спілкуванню викладачів та іноземних студентів притаманні такі характеристики: взаємодія суб'єктів, тобто викладачата іноземного студента, соціокультурна сутність спілкування, його функціональність.

Шляхом спостереження, опитування (анкетування, інтерв'ю) виявлено, що в міжкультурному середовищі студентської молоді важливим у спілкуванні є використання вербальних та невербальних засобів взаємодії. Мова як носій культури відображає оригінальне, унікальне осмислення і пізнання навколишньої дійсності, що відрізняє їх бачення на один і той же об'єкт. За допомогою мовлення представник кожної культури по своєму характеризує навколишній світ і формує бачення навколишньої дійсності. Інтерпретується погляд на навколишній світ різними мовами по різному. Внаслідок цього виникають труднощі у взаєминах людей різних націй, народів, що спричинені засобами мови.

Для налагодження контактів, розуміння, сприйняття іншого кожен народ, культура, нація використовує не лише мову, а й невербальні засоби.

Впливає на стосунки, взаємодію різних культур мова тіла, а саме статична експресія: фізіогноміка – експресія обличчя і фігури, зумовлена будовою тіла; артефакти – прикраси зовнішності, манера одягатися, зачіска, косметика; система запахів – природні, штучні. Представники певної нації, етносу, народу мають свої особливості як у зовнішності так і в манері одягатися, використовувати ті чи інші аксесуари. Тобто, представник кожної культури за допомогою статичної експресії

вносить свої особливості у міжкультурний простір, і тут важливим є сприймання «іншого» таким яким він є, врахування цих особливостей і побудова міжкультурних стосунків на ґрунті толерантності, поваги, доброзичливості тощо.

Серед студентів спостерігається неприйняття «іншого» із-за різного прояву динамічної експресії: просодики − характеристик голосу темпу, тембру, висоти, гучності тощо. Різні культури неоднаково сприймають такий елемент невербального вираження як такесику − систему дотиків, потиску руки, поплескування. З'являються непорозуміння у взаєминах коли не враховуються особливості комунікативно-значущих рухів – міміки , жестів, постави, ходи; контакту очей (спрямованість руху, частота контакту, його тривалість); авербальних дій.

Якщо провести порівняльний аналіз культур Сходу і Заходу, то можна констатувати, що у східних народів характерними особливостями комунікації є домінування невербальних засобів, невиразність манери мовлення, уникнення від прямого формулювання думки, конфліктів, обговорення спірних питань. Вони активні слухачі під час розмови. Якщо ж розглядати культури Заходу у вузькому контексті то для них характерні цілком протилежні ознаки: прагнення до чіткого формулювання думок, надання переваг процесу говоріння, прояв активності в обговоренні дискусійних питань [280].

Кожна культура протягом віків виробляє свої традиції, звичаї, обряди і засобами динамічної експресії передає різні почуття, бачення, сприйняття світу. Необізнаність і неврахування культурно обумовленого розмаїття призводить до непорозумінь, хибних суджень про поведінку і культуру інших.

Дослідження Банна, Е. Ю, Брайсона, Дж. Дж. щодо валентності та збудження дванадцяти найпопулярніших емоційних ключових слів, висловлених на сайті мікроблогерів Twitter свідчать про суттєву різницю в емоційних висловлюваннях представників різних географічних регіонів Європи, Азії, Північної Америки. Так, європейці, або, принаймні, представляють себе більш позитивними та збудженими, північно-американці більш негативними, а азіати більш позитивними, але менш збудженими у порівнянні зі світовим рівнем валентності та збудження тих самих ключових слів емоцій [6]. Це свідчить про те, що вираження емоцій у кожної культури

проявляюся по різному і в міжнаціональних стосунках може призводити не непорозумінь, несприйняття, неповаги, нетерпимості та інших негативних проявів.

У міжкультурному спілкуванні важливу роль відіграє міжособистісний простір – дистанція, взаємне розміщення під час спілкування. У представників кожної культури є свої характерні особливості, які також варто враховувати у процесі взаємодії. Наприклад, американці у стосунках дотримуються соціальної зони (близько одного метра), тоді як більшість європейських, азіатських націй під час спілкування надають перевагу просторовій зоні близько 25 см.

Як у вербальній так і в невербальній взаємодії виникає невизначеність щодо вироблення єдиних правил яких мають дотримуватися представники різних національностей у полікультурному середовищі. У них не має впевненості, що ці правила ідентичні, а це спричинює труднощі в інтеракції.

Важливою особливістю і проблемою у міжкультурній комунікації є упередження. Це поняття містить три компоненти: когнітивний – етнічні стереотипи, тобто переконання про характеристику тих чи інших націй, етносів, народів; емоційний – настанови, оцінки груп; поведінковий – дискримінація, дії під час спілкування з групами [117, с. 401]. Проблема полягає в тому, що у представників інших національностей виробляються стійкі негативні оцінки іншого.

Труднощі спілкування в іншомовному середовищі визначаються проявами такого явища як етноцентризм – оцінна диференціація міжетнічних особливостей. За У. Самнером, етноцентризм – це таке світобачення, згідно з яким своя група виявляється в центрі, а всі інші порівнюються з нею або оцінюються з посиланнями на неї з позицій «Ми кращі вони гірші» [290, с. 126]. Прояви етноцентризму не лише створюють труднощі у спілкуванні різних націй, народностей, а й сіють ворожнечу між ними. Усім добре відомий конфлікт, що виник на ґрунті публікації малюнків із заголовком «Образи Мухаммеда» − зображення, сприйняття й оцінка релігійних символів Західної Європи і східної ісламської Азії. Саме тому у стосунках різних націй, народностей важливим є вияв толерантності – поваги, шанобливого ставлення до інших дотримання своїх переконань і визнання такого ж права культури за іншими, це визнання того, що люди за своєю природою відрізняються зовнішнім виглядом,

становищем, мовою, поведінкою, але мають право зберігати свою індивідуальність. А це і є одним із показників культури міжнаціонального спілкування.

У студентському міжкультурному середовищі відмінності націй, їх символіка призводять до помилок, непорозумінь, конфліктів. Подолання етноцентристських поглядів потребує величезної психологічної роботи серед студентської молоді, засвоєння технік і методик міжкультурного спілкування.

У міжнаціональній взаємодії спостерігається поведінка студентів, що не відповідає взаємним очікуванням. Ця невідповідність розглядається представниками різних культур як зазіхання на систему їх національних, моральних цінностей, що викликає вияв негативних емоцій і може викликати непорозуміння, конфлікти в освітньому, соціальному середовищі.

Перебування іноземних студентів в країні характеризується входженням їх в нову культуру і супроводжується певними труднощами, що виникають внаслідок зіткнення з першим міжкультурним досвідом. Канадський учений Оберг, з огляду на це, ввів термін «культурний шок» [117, с.439]. Основну причину цього стану вчений убачає у відмінності культур. І як наслідок, серед певної частини іноземних студентів спостерігається, замкнутість, відчуженість, страх за майбутнє, розчарування, неоправданість очікувань, безпорадність у вирішенні життєвих проблем, підвищений рівень депресивності, несприйняття нових культурних цінностей тощо. Вони важко переживають розставання з рідними, друзями і т.д.

Вихід із культурного шоку вимагає адаптації до нової культури, її потрібно насамперед зрозуміти. Також треба впоратися з негативними реакціями на нову культуру та побудувати до неї ставлення, що ґрунтуватиметься на повазі та доброзичливості [175].

У процесі дослідження виявлено перешкоди і бар’єри з якими стикаються іноземні студенти медичних ЗВО перебуваючи в розмаїтті культур: проблеми зумовлені процесом налагодження контактів між представниками різних етносів, де ще трапляється вияв «переваг» та «меншовартості» однієї національності над іншими, порушення академічної етики у процесі спілкування (кожній культурі властивий певний простір для комунікації); неготовність сприйняття до мовлення інших

народів; неприйняття «чужого» у невербальному спілкуванні; емоційний бар'єр у налагодженні контактів різних націй, народностей (домінування в окремих культурах емоційних сплесків та відсутність їх в інших культурах); живучість стереотипів, негативних настанов щодо різних культур, які створюють бар'єри в налагодженні стосунків, сприйнятті, розумінні іншого тощо; стан психологічної напруженості, тривожності, депресивності та відповідний прояв поведінки, що трактується як «культурний шок» в умовах соціальної турбулентності та геополітичних трансформацій глобального виміру.

Таким чином, до особливостей формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО віднесено: процес адаптації до соціокультурного і мовного простору (ознайомлення з історією, культурою, традиціями, цінностями українського народу, вивчення норм поведінки, розвиток навичок міжнаціональної комунікації); міжособистісне спілкування (розвиток умінь налагоджувати контакти з представниками різних національностей, вирішувати конфліктні ситуації, що виникають на ґрунті міжнаціональних взаємин, виховання толерантності); позааудиторна виховна робота (залучення студентів до культурних заходів, фестивалів, виставок, обмін досвідом з представниками різних національностей серед студентської спільноти, участь у волонтерських рухах, що підтримують міжнаціональний діалог); використання виховного потенціалу навчальних дисциплін у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (збагачення змісту програм навчальних дисциплін; створення умов для спілкування та співпраці з одногрупниками різних національностей, використання інтерактивних методів виховання, що сприяють формуванню культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів); психолого-педагогічний супровід (створення сприятливої атмосфери для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, допомога їм у вирішенні проблем адаптації до умов спілкування та співпраці студентів різних національностей; підтримка ініціативи студентів, спрямовані на зміцнення міжкультурного діалогу).

Висновки до першого розділу

У першому розділі «Теоретичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти» розкрито змістові та структурні ознаки феномена «культура міжнаціонального спілкування», що характеризує особистість в ракурсі одного з її виявів на основі аналізу філософських, соціально-психологічних, педагогічних наукових джерел та контенту Інтернет. Витоками його сутності є такі поняття як культура, спілкування, міжнаціональне спілкування. Культура як якісна характеристика діяльності, якісний показник стосунків і самої особистості здійснює свою благородну місію, інтегруючи і акумулюючи ціннісні результати такого соціального утворення як спілкування. З підвищенням культури, духовності людей зростає потреба у спілкуванні. У ньому виявляються та реалізуються відносини між людьми (матеріальні, духовні, сімейно-побутові, національні). Спілкування присутнє в культурі тільки певною частиною, що відповідає призначенню самої культури, а саме прояву шляхетності, піднесення, облагородження, одухотворення. Звідси випливає, що культуру спілкування варто розглядати як якісний показник стосунків. Національність означає приналежність до групи людей, які поділяють спільну етнічну самосвідомість, мову, культуру, походження, історію, релігію. Культуру міжнаціонального спілкування розглядаємо як якісний інтегративний показник вихованості людини, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот і її формування позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО.

До особливостей формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО віднесено: умови освітнього простору медичних ЗВО (суб'єкти формування, культурно-освітні заклади, види діяльності); здійснення цього процесу в іншому для них соціокультурному і мовному просторі; врахування психологічних особливостей представників різних національнотей, проблеми гармонізації стосунків у студентській групі з огляду на різноманітність поглядів, переконань, прояву почуттів,

вербальних і невербальних засобів взаємодії, моделей поведінки; психолого-педагогічний супровід пізнавально-комунікативної взаємодії суб'єктів формування.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗВО

2.1. Критерії, показники та рівні сформованості міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому про медичних закладів вищої освіти

Результати формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО пов'язані із таким поняттям як

вихованість. У педагогіці [О. Антонова, С. Вітвицька, Н. Волкова, В. Лаппо, Л. Маценко,] вихованість особистості розглядається як показник ефективності та якості освітнього процесу. Іншими словами це якість особистості, яка визначає в повсякденній поведінці людини її ставлення до інших людей [Всеосвіта]. Основні показники рівня вихованості людини – зовнішній вигляд, культура поведінки, громадська активність, самостійність, сформованість наукового світогляду, національної самосвідомості. Оцінити рівень вихованості особистості можна і за її ставленням до навколишньої дійсності: до суспільства – патріотизм, громадська активність, відповідальність, працьовитість; до інших людей – терплячість, повага до їх гідності, піклування; до себе – гідність, самокритичність, самоконтроль, ініціатива, оптимізм; до культури – повага до культурних цінностей, розуміння прекрасного; до природи – повага до всіх форм життя, милування природою, примноження її багатств та раціональне їх використання; до моральних цінностей – демократизм, гуманізм тощо [275]. Для визначення кінцевих результатів дослідження ми ввели поняття «сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів».

Враховуючи особливості процесу формування культури міжнаціонального виховання іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, що викладені у першому розділі дисертації, визначаємо, що «сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів» - це якісна характеристика міжособистісних взаємин яка відображає рівень дотримання загальнолюдських моральних принципів, толерантності і взаємоповаги, знання і розуміння національних відмінностей, уміння адаптуватися до нових умов комунікації з представниками різних національностей.

Важливим етапом формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти є діагностика сформованості цієї характеристики особистості. У дослідженні цей етап роботи забезпечує проведення аналізу стану сформованості міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів, сприяє усвідомленню майбутнім лікарем-фахівцем значущості цієї характеристики особистості для професійного спілкування і є важливою передумовою для визначення ефективних шляхів розв’язання цієї

проблеми. Для вивчення рівня сформованості міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів у науковій літературі використовуються поняття критерії і показники. Вчені використовуютьє різні підходи до їх визначення.

У словнику із педагогіки критерій (з грецькоі kritërion - засіб для судження) визначається як такий показник якості об'єкта, що характеризуе його конкретну властивість і може бути оцінений завдяки використанню одного зі способів вимірювання [93].

У Великому тлумачному словнику української мови за ред. В. Бусела поняття критерій тлумачиться як «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [73]. Таким чином, критерій визначається як ознака об’єкта на основі якого вимірюється певний процес, явище тощо. Конкретизюється зміст критеріїв за допомогою показників. Розробка критеріїв, показників рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО забезпечить якісне проведення констатувального та формувального етапів ексеримету.

Дослідженню питання розробки критеріїв, показників сформованості вихованості міжнаціональної культури спілкування студентів велику увагу приділяли такі науковці як Н. Авраменко, Є. Вєнєвцова С. Костюк, Г. Назаренко, І. Дирда, Н. Самойленко, І. Зозуля, О. Повідайчик

У дисертаційних дослідженнях з окресленої проблематики науковці І. Зозуля, Ю. Кушнір, Г. Назаренко, С. Степанов, Сергієнко, Т. Фогель використовують різні підходи до визначення критеріїв сформованості вихованості культури міжнаціональної спілкування студентської молоді. Більшість із них критерії визначають на основі структурних складників культури міжнаціонального спілкування особистості

І. Зозуля на підставі визначених компонентів полікультурної вихованості іноземних студентів виокремила наступні критерії: когнітивний, комунікативний, мотиваційний, емоційно-ціннісний та діяльнісний. За когнітивним критерієм авторкою визначено наступні показники: крос-культурна грамотність, правильність і повнота уявлень про Україну, її народ, історію, культуру, традиції, знання державних

символів України та повага до них, знання про людські взаємини, моральні норми та заборони. Комунікативний критерій характеризується такими показниками як розвиненість навичок діалогічного, монологічного мовлення, уявлення про культуру спілкування та мовлення в українському суспільстві, дотримання правил українського мовленнєвого етикету. Показниками емоційно-ціннісного критерію є позитивне сприйняття культурної розмаїтості, й відкритість до української культури; толерантність як визнання й прийняття культури іншого; альтруїзм як система ціннісних орієнтацій особистості; здатність знижувати рівень емоційного реагування на несприятливі фактори міжособистісного спілкування. Діяльнісний критерій авторка наповнила таким змістом: позитивна культурна взаємодія у спілкуванні, здатність і готовність іноземних студентів виявляти ініціативу у встановленні міжкультурного контакту з метою досягнення розуміння; здатність і готовність брати відповідальність за усунення можливого міжкультурного непорозуміння, уміння виявляти дипломатичність, використання можливостей для культурного діалогу [126, с. 8].

Науковиця Л. Чумак доповнює мотиваційний, когнітивний критерії полікультурної вихованості особистості поведінковим – наявність та реалізація умінь і навичок доброзичливих стосунків, тактика й оптимальні способи толерантної поведінки, що забезпечують успішність позитивної взаємодії [358, с. 7].

Т. Фогель конкретизує критерії вихованості міжетнічних стосунків школярів, використовуючи структурний підхід до феномену «культура міжетнічних стосунків школярів таким чином; емоційно-орієнтований (орієнтованість на толерантне сприйняття поглядів та думок представників різних етносів, усвідомлення власної приналежності до певного етносу, наявність етноемпатій); характерні особливості різних етносів, знання особливостей взаємодії між представниками різних етносів); гностично-інформаційний (поінформованість із проявами культури різних етносів, знання про характерні особливості різних етносів, знання особливостей взаємодії між представниками різних етносів); комунікативно-конативний (уміння встановлювати доброзичливі відносини з оточуючими, наявність комунікативних умінь ефективного

спілкування з представниками різних етносів, уміння творчо використати культурний потенціал різних етносів в організації позакласних заходів) [348].

Науковиця Є. Венєвцева, досліджуючи проблему виховання білінгвальної культури спілкування студентів закладу вищої освіти, визначає критерії на основі аналізу поняття вихованості особистості як результату виховання. Мотиваційно-ціннісний критерій – наявність мотивації здобуття позитивного досвіду продуктивного білінгвального спілкування і передачі його майбутнім учням: сформованість мотивації до професійного зростання і самовиховання білінгвальної культури спілкування; За когнітивним критерієм системність білінгвальних знань, повнота соціокультурних знань, глибина конфліктологічних знань. Комунікативно-діяльнісний критерій – сформованість білінгвальних комунікативних умінь, сформованість толерантності, здатність до здійснення комунікативного контролю [75].

Вітчизняні науковці І. Смолюк, А. Смолюк, досліджуючи особливості розвитку культури міжнаціонального спілкування майбутніх педагогів з використанням сучасних технологій науково-педагогічних досліджень визначають такі критерії: достатність знань про інші нації і народності; сформованість емоційних проявів (спроможність до співчуття, співпереживання, наявність (відсутність) позитивно забарвлених емоцій у спілкуванні з однолітками) незалежно від статі, раси, національності; позитивні дії у реальній та вербальній ситуації (активність у вирішенні проблемних ситуацій) [307]. Ці критерії автори визначають на основі розробленого методичного інструментарію який застосовано з метою вивчення рівня розвитку культури міжнаціонального спілкування майбутніх педагогів.

Дещо інше бачення на вимірюваня результативності розвитку культури міжнаціонального спілкування студентів у науковиці Т. Атрощенко. Авторка розглядає критерії за професійно-значущими властивостями особистості майбутнього педагога і визначає таким чином: Інтелектуальні параметри. Мислення: гнучкість, варіативність, самостійність, критичність, дивергентність, продуктивність; ерудиція, увага, уява; хороша пам’ять; дотепність; мовленнєва культура. Професійно-спрямовані параметри: любов до дітей; любов до професії; відданість професії;

відповідальність; обов'язок; чесність; тактовність; ввічливість; інтерпретація. Соціально-психологічні якості: повага до людини; комунікативність; доброзичливість; милосердя; справедливість; альтруїзм; емпатійність. Індивідуально-психологічні якості: стриманість; вимогливість; врівноваженість; спостережливість; толерантність; воля; готовність до самовдосконалення [48].

Н. Калашнік характеризуючи структурні компоненти міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх медиків-іноземців (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативно-діяльнісний), визначила критерії сформованості цієї харатеристики особистості наступним чином: мовно-культурний, особистісно-мотиваційний, професійно-комунікативний. Варто зауважити, що в основу критеріїв міжкультурної комунікативної компетентності авторкою покладено особливості цієї професійної характеристики [131].

С. Костюк, досліджуючи проблему розвитку компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців на основному етапі навчання української мови визначила наступні критерії: мотиваційно-ціннісний, що відображає систему мотивів і цінностей студента, і спонукає його до опанування компетентностями міжкультурної комунікації, ставлення до них як до необхідних у майбутній суспільній і професійній діяльності; когнітивний критерій характеризує рівень засвоєння студентами іноземцями знань, розуміння сутності, змісту, цілей міжкультурної комунікації; професійно-комунікативний - визначає уміння застосовувати набуті знання з мови, культури, норм спілкування, професійні знання на практиці; льтурознавчий критерій відповідає за рівень обізнаності студентів-іноземців із мовою, культурою, історією, суспільними та політичними цінностями країни, мова якої вивчається [160?С.121-122].

Науковиця Н. Подчерняєва відповідно до структурних компонентів культури міжнаціонального спілкування старшокласників та на основі аналізу експертних оцінок (поглядів науковців) визначає мотиваційно-ціннісний критерій, що виражається у прояві інтересу до національної культури та культур інших країн, потребі в спілкуванні, взаємодії з людьми різних національностей; когнітивний – знання, що пов'язані з розумінням свободи вибору і відповідальності за нього,

уявлення про ціннісні орієнтації особистості, знання з питань комунікації, спілкування, особливості розмаїття культур, надбань української культури, умов співіснування різних етносів у світі. Діяльнісний – сформованість інтелектуальних, комунікативних умінь (критичне мислення у ситуаціях міжособистісної взаємодії; здатність до сприйняття, розуміння, вироблення конструктивних дій з представниками інших націй, ефективність використання засобів комунікації, здатність до рефлексії). Особистісний сформованість таких якостей як комунікабельність, емпатійність, товариськість, тактовність, толерантність [235] .

Погляди зарубіжних учених на структурний підхід щодо аналізу цього феномену провела науковиця Н. Калашнік. Так, Г. Чен, Дж. Староста розглядають його як характеристику особистості. Вони грунтуються на унікальному досвіді проживання людини у рідній культурі й частково відображають спадковість. Автори до цієї характеристики відносять самосвідомість, уявлення свого «Я», саморозкриття, саморелаксацію, комунікативні, соціальні вміння, що застосовуються у вербальній і невербальній поведінці і забезпечують ефективну взаємодію людей. Окрім того здатність особистості відповідати іншій культурі формується шляхом психологічної адаптації. Особливостями цього процесу є фрустрація, стрес, відчуження, невизначеність, усвідомлення особливостей власної культури, що впливають на когнітивну та поведінкову сфери. Сюди відносяться соціальні цінності, соціальні, норми, звичаї [7].

Для визначення критеріїв і показників сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, ми інтегрували структурний і функціональний підходи. У визначенні критеріїв сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів враховували етапи цього процесу, а саме: ознайомлення з нормами та правилам, формування позитивного ставлення до визначених норм і правил спілкування; сприйняття й перетворення норм в особистісне надбання; спрямованість особистості - формування звичок культурної взаємодії яка стає потребою, нормою [77, с 239]

Визначені етапи формування є орієнтиром у визначенні критеріїв сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів.

Сутність культури міжнаціонального спілкування випливає з цілей, потреб, способів спілкування загалом, що утворюють стійкі інтегруючі зв'язки. Натомість, ефективність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів залежить від їх прагнень до міжкультурної взаємодії, від прояву інтересу до конструктивного діалогу, від усвідомлення необхідності удосконалювати комунікативні навички для міжкультурного спілкування. Якщо діагностувати рівень мотивації за наявністю потреб, інтересів, намірів, прагнень тощо, то варто зазначити, що спонукають до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів як зовнішні так і внутрішні мотиви.

На формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів впливає їх бажання наслідувати культурні цінності і надбання різних націй і народностей, зокрема, цінності власного етносу та цінності країни, де навчаються, потреба дотримуватися правил міжнаціонального спілкування, прагнення сформувати цю характеристику особистості, позитивна настанова на міжкультурну комунікацію. Мова йде про наявність мотивації, що спонукає до злагодженої взаємодії суб'єктів міжнаціонального спілкування. Мотивація є рушійною силою особистості, її когнітивних процесів, основою ефективності діяльності Адже як стверджує Левченко, з розвитком мотивації підвищується творча активність, самоусвідомлення власних здібностей, інтелектуальні можливості, суб'єкта тощо [182].

Сутність культури міжнаціонального спілкування випливає з цілей, потреб, способів спілкування загалом, що утворюють стійкі інтегруючі зв'язки. Натомість, ефективність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів залежить від їх прагнень до міжкультурної взаємодії, від прояву інтересу до конструктивного діалогу, від усвідомлення необхідності удосконалювати комунікативні навички для міжкультурного спілкування. Якщо діагностувати рівень мотивації за наявністю потреб, інтересів, намірів, прагнень тощо, то варто зазначити,

що спонукають до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів як зовнішні так і внутрішні мотиви.

На формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів впливає їх бажання наслідувати культурні цінності і надбання різних націй і народностей, зокрема, цінності власного етносу та цінності країни, де навчаються, потреба дотримуватися правил міжнаціонального спілкування, прагнення сформувати цю характеристику особистості, позитивна настанова на міжкультурну комунікацію. Мова йде про наявність мотивації, що спонукає до злагодженої взаємодії суб'єктів міжнаціонального спілкування. Мотивація є рушійною силою особистості, її когнітивних процесів, основою ефективності діяльності Адже, як стверджує Левченко, з розвитком мотивації підвищується творча активність, самоусвідомлення власних здібностей, інтелектуальні можливості, суб'єкта тощо [182]. Відповідно ми виокремили такий критерій як мотиваційно-ціннісний.

Мотиваційно-ціннісний критерій охоплює такі показники: інтерес до вивчення історії культур різних народів (традицій, звичаїв, обрядів), особливостей їх спілкування, бажання наслідувати культурні цінності і надбання різних націй і народностей, зокрема, цінності власного етносу та цінності країни, де навчаються, потреба дотримуватися правил, норм міжнаціонального спілкування, прагнення сформувати цю характеристику особистості, позитивна налаштованість на взаємодію різних етнічних груп, націй, усвідомленість такої загальнолюдської цінності як толерантність (повага, шанобливе ставлення) до поглядів, переконань інших, незалежно від їх національної приналежності; бажання здійснювати міжнаціональне спілкування на основі гуманних цінностей (людяності, доброзичливості), зацікавленість, відкритість новому досвіду; віра в успіх за умови наполегливості в діяльності; навички саморегуляції; прагнення до конструктивного діалогу у взаєминах потреба у використанні набутих знань, умінь у сфері міжкультурної комунікації; усвідомлення громадянського, професійного обов'язку у взаєминах з представниками інших національнотей.

Визначальну роль у формуванні культури міжнаціонального спілкування студентів-іноземців відіграє їх обізнаність про цінності розмаїть культур, а також

громадянські, демократичні, національні, моральні цінності з орієнтацією на усвідомлення визначальних понять національне спілкування, міжнаціональне спілкування, міжкультурне спілкування; про культуру інших національностей, норми та правила міжнаціонального спілкування. На думку І. Зозулі важливими характеристиками знаннєвого компонента є крос-культурна грамотність; повнота уявлень про Україну, її народ, історичне минуле, традиції, фольклор,; знання державних символів та повага до них [126].

В основі формування культури міжнаціонального спілкування – сукупність знань про ключові поняття дослідження, що забезпечують вибір способів, прийомів міжкультурного спілкування. Варто зазначити, що для сформованості цієї характеристики особистості не достатньо знати терміни, поняття, категорії. Необхідно виявити наскільки здобувач розуміє, тобто інтерпретує цей матеріал; використовує його у новій ситуації, тобто застосовує; аналізує – виділяє окремі аспекти, характеризує їх, робить невизначені припущення, розрізняє факти та наслідки, вибирає доречні дані; синтезує – складає план дій у конкретній ситуації, створює нові приклади, що ґрунтуються на креативній, творчій поведінці; Оцінювання стосується здатності давати оцінку, зокрема критичну, процедурам, висновкам, доказам, перспективам [67]. Цей процес забезпечується певним рівнем розвитку когнітивної сфери особистості. Відповідно для визначення сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів ми виокремили когнітивно-інформаційний критерій.

Когнітивно-інформаційний критерій визначено за такими показниками: обізнаність про цінності розмаїття культур, а також громадянські, демократичні, національні, моральні цінності з орієнтацією на усвідомлення визначальних понять «національне спілкування», «міжнаціональне спілкування», «міжкультурне спілкування»; про культуру інших національностей, норми та правила міжнаціонального спілкування; знання способів, прийомів попередження конфліктів у міжнаціональному середовищі; усвідомлення особливостей нації**,** розуміння специфіки спілкування різних етнічних груп, їх взаємин; усвідомлення шкідливості етнічної упередженості, етнічних забобонів, етноцентризму, расизму, дискримінації;

розуміння індивідом певних рис та ознак, які притаманні тій нації, до якої він себе відносить; усвідомлення психологічних особливостей своєї нації та інших націй; усвідомлення себе суб'єктом власної національної спільноти.

Важливою умовою формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів-медиків є не лише вироблення позитивного ставлення до визначених норм і правил спілкування, а й сприйняття та перетворення норм в особистісне надбання; спрямованість особистості - формування звичок культурної взаємодії яка стає потребою, нормою у майбутній професійній діяльності лікаря. У науковій літературі сформованість культури міжнаціонального спілкування студентів - майбутніх медичних працівників постає як результат соціально-професійної взаємодії, взаємовпливу, система методів прийомів впливу на партнерів у спілкуванні з представниками різних культур. З огляду на ці міркування одним із критеріїв діагностики сформованості культури міжнаціонального спілкування є діяльнісно-комунікативний у змісті якого інтегруються функції професійної діяльності і функції міжкультурної комунікації. спілкування.

Діяльнісно-комунікативний критерій пов'язаний з *інтелектуальними уміннями* (Н. Подчерняєва) аналізувати ситуації міжособистісної взаємодії, обмінюватися інформацією, поглядами, ідеями між учасниками різних культур, етносів, народів; виявляти гнучкість – здатність швидко реагувати на ситуацію та змінювати стратегію взаємодії, уміння налагоджувати контакт: слухати, сприймати і передавати інформацію представників різних культур на основі використання засобів вербальної і невербальної комунікації, здатність слухати, домовлятися, переконувати та дійти згоди; *інтерактивні* уміння: виробляти тактику спілкування, планувати свої дії в процесі міжнаціонального спілкування, прогнозувати можливі наслідки спілкування, узагальнювати нові ідеї, володіти навичками використання стратегій і прийомів організації взаємодії з урахуванням особливостей представників різних національностей;

Культуру міжнаціонального спілкування великою мірою визначає врахування особливостей культурної різноманітності - невербальної поведінки: міміка контакт очей, інтонація, дикція темп мовлення, сила голосу, регістр звучання голосу, тембр

голосу, визначальні фізіологічні маски, жестикулювання, поза, дистанція, адекватність використання експресії під час спілкування, артистизм тощо [127].

Важливим проявом культури міжнаціонального спілкування, що виступає регулятором взаємодії різних етносів є емоційна сфера особистості. Як стверджують дослідники кроскультурної теорії, емоції розглядаються як феномени, що володіють культурною ідентичністю і укорінені в когнітивних і соціальних процесах [170, с. 216].

Саме тому одним із критеріїв сформованості культури міжнаціонального спілкування є: *Емоційно-орієнтувальний.* Його показниками є: розуміння особливостей емоційної сфери відповідно до національної приналежності та врахування їх у спілкуванні з представниками інших культур; прояв почуттів, емоцій, які адекватні змісту обміну інформації; емоційна регуляція власної поведінки; здатність використовувати емоції як засіб прояву національної своєрідності; вміння ставити себе на місце іншого з почуттям поваги, співчуття, милосердя. Зорієнтованість на толерантне сприйняття поглядів і думок представників різних культур, наявність етноемпатії – здатності розуміти причини, вчинки іншої людини, усвідомлення власної національної приналежності; готовність до самовладання, афіліації – потреби перебувати в середовищі інших людей, уважне, зацікавлене ставлення до представників різних національностей, прагнення допомагати їм.

Таким чином, за визначеними критеріями та їх показниками сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів проведемо діагностику цієї характеристики особистості на всіх етапах експерименту: констатувального, формувального завершального.

2.2. Стан сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти

Необхідним етапом наукового дослідження є діагностичний, що розглядається як процес і кінцевий підсумок вивчення результативності сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних

спеціальностей на основі змін у рівні цієї характеристики особистості. Німецький дослідник К. Інгенкамп обгрунтовуючи необхідність побудови освітнього процесу на основі педагогічної діагностики зазначав, що цей процес оптимізує індивідуальне навчання, виховання, забезпечує правильне визначення результату, дає можливість звести до мінімуму прорахунки яких допускають учасники педагогічного процесу.

Для досягнення цих цілей в ході діагностичних процедур з одного боку, встановлюються передумови виховання, а в іншого - визначаються умови, необхідні для організації цілеспрямованого процесу формування культури міжнаціонального виховання іноземних студентів медичних закладів освіти. За допомогою педагогічної діагностики аналізується освітній процес і визначається його результативність. Під час діагностичної діяльності, використовуючи діагностичний інструментарій і дотримуючись необхідних наукових критеріїв якості, педагог спостерігає за учасниками, застосовуючи різні методики, обробляє дані і повідомляє про отримані результати з метою опису, пояснення і прогнозів щодо вияву конкретної характеристики досліджуваних. Можна стверджувати, що педагогічна діагностика є фундаментом практичної діяльності. Рівень сформованості тієї чи іншої характеристики особистості, групи слугує інформацією для аналізу попереднього досвіду, корекції, прогнозування подальших дій в освітньому процесі. Педагогічна діагностика має важливий вплив на формування культури міжнаціонального спілкування особистості в напрямі мотиваційного, когнітивного, діяльнісно-комунікативного, особистісного регулятивно-корегуючого аспектів. Ціннісно-орієнтаційна оцінка збагачує уявлення студента про інших і себе самого, регулятивно-корегуючий аспект оцінки дозволяє унормувати власні характеристики відповідно до загальноприйнятих норм міжнаціональної культури спілкування. Стимулювальне значення оцінки виявляється високим в тому випадку, коли вона співпадає з реальними досягненнями учасника освітнього процесу. Вимірювальний характер оцінки спонукає студента до саморозвитку, покращання особистісних досягнень, до самопізнання і самовиховання, зокрема в напрямі міжкультурної взаємодії людей.

Вивчаючи стан сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів освіти було проаналізовано праці вчених в яких висвітлювався діагностичний етап дослідження, зокрема, С. Авраменко висвітлює готовність майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти за мотиваційно-ціннісним критерієм, комунікативно-орієнтованим, знаннєвим; Н. Рищак - вихованість культури спілкування старшокласників у полікультурному середовищі за допомогою адаптивного, аксіологічного, функціонального критеріїв; Є. Вєнєвцева – вихованість білінгвальної культури спілкування студентів досліджувалися за критеріями: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний.

Визначення критеріїв та показників сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти дало можливість проаналізувати стан сформованості цієї характеристики особистості на констатувальному етапі екперименту.

Для проведення діагностики сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів розроблено методичний інструментарій: методи опитування (інтерв'ю, бесіда), спостереження, «Діагностика рівня полікомунікативної емпатії» (І. Юсупов), визначення домінувальної стратегії психологічного захисту в спілкуванні (миролюбна, уникнення чи агресія) (В. Бойко), «Приписування якостей», (К. Брейлі, Д. Кац), «Шкала культурного інтелекту» (Крістофер Ерлі та Сун Енґо). За відібраними методиками вивчено стан сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

З метою вивчення рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів ми розробили опитувальник за чотирма напрямками, які відповідають визначеним нами критеріям а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно-орієнтувальний (відповідно додаток В, додаток Г додаток Д, додаток Є).

Оцінювання здійснювали експерти, до яких належали дві групи: викладачі, студенти (самооцінка).

Аналіз робіт показав, що студенти мають різні уявлення про культуру міжнаціонального спілкування, але всі вони зводяться до взаємин між людьми. Причому зміст поняття коливається від вихованості до поваги та визнання свободи і прав інших, спроби зрозуміти, прийняти точку зору, позицію. переконання інших в різних питаннях.

Більшість студентів (194 осіб – 53,15% опитаних) співставляє поняття культура міжнаціонального спілкування з вихованістю. З цього приводу студенти визначають, що: «людина зі сформованою культурою міжнаціонального спілкування з повагою ставиться до представників інших етносів, народів », «це – вихована людина», «не стане ображати інших», «ця людина не проявляє жодних форм насильства, щодо «іншого», «наділена такими якостями як толерантність, ввічливість, повага людської гідності, які виявляє у стосунках з представниками різних національностей» тощо. Культуру міжнаціонального спілкування асоціюють з культурою поведінки та спілкування (65 осіб або 17,81 % опитаних) та повагою (35 осіб – 9,59 % опитаних). Вони зазначають: «кожна людина має право на власні переконання», «потрібно поважати права», « людина зі сформованістю культури міжнаціонального спілкування не буде розподіляти людей за національними ознаками, віком, статтю». З культуру міжнаціонального спілкування асоціюють з ввічливістю 38 осіб – 10,41 % опитаних.

Таким чином респонденти зводять поняття культури міжнаціонального спілкування до норм моралі та загальнолюдських цінностей.

Є інша категорія студентів, які пояснюють, розрізняють це поняття, а саме: називають, що це характерно для особистості гуманної, моральної, тої яка дотримується норм і правил поважного, шанобливого ставлення до людей незалежно від їх національної, приналежності, релігійних віросповідань. Інша група студентів пов’язує це поняття із здатністю особистості сприймати іншу національність на основі загальнолюдських цінностей. Незначна частина респондентів розглядає культуру міжнаціонального спілкування особистості як сукупність знань, умінь у сфері міжнаціональних взаємин людей, та відповідних їм вчинків.

Іноземні студенти (переважно 206 осіб – 56,44 %) вказують на необхідність і важливість формування культури міжнаціонального спілкування у суспільстві. Вони впевнені, що «всі люди мають бути толерантними, ввічливими, поважати гідність людини незалежно від її національної приналежності і тоді весь світ став би кращим», «чим більше людей буде з відповідним рівнем культури міжнаціонального спілкування тим приємніше буде жити у світі», «держава, де проживають люди з належним рівнем культури міжнаціонального спілкування має великі переваги над іншими, тому що краще розвинена духовно і економічно», «при відсутності культури міжнаціонального спілкування люди втрачають здоровий глузд, бояться лише за себе, не звертаючи уваги на інших», «якщо я не буду проявляти поважність до інших, то так само будуть ставитись і до мене» тощо, тим самим демонструючи усвідомлення зворотності її проявів.

На рівні знань про культуру міжнаціонального спілкування ми з'ясовували наскільки студент може описати, перерахувати сутнісні ознаки культури міжнаціонального спілкування. Серед характерних ознак культури міжнаціонального спілкування іноземні студенти пов'язували із знанням історії різних культур, наявністю знань про етичні правила, уміння спілкуватися в міжкультурному середовищі, прояв таких якостей як толерантність, доброзичливість, людяність, тактовність з представниками різних національностей. Незначна кількість студентів (3,31%) відзначили, що для формування цієї характеристики особистості важливу роль відіграють мотиви.

На рівні розуміння цієї характеристики особистості як пояснюють, класифікують, розрізняють.

Студенти підкреслювали важливість цієї характеристики для майбутнього лікаря. Окремі студенти висловлювали думку про те, що лікарі не мають кордонів, а тому, незалежно від того якої національності людина, до якого етносу вона належить ми маємо здійснювати медичні послуги, враховуючи особливості мовлення, мімічних пантомімічних реакцій, сприйняття, розуміння іншого, прояв емоцій тощо.

За самооцінкою 77,26 % (282 особи) себе вважають достатньо вихованими в питаннях культури міжнаціонального спілкування Вони підкреслюють це як

перевагу та чесноту: «я вихована людина, а тому що з повагою ставлюсь до людей різного віку, національності, віросповідання», «я ввічлива з іншими – значить вихована», «я поважаю інші народи» тощо.

Такі результати свідчать про те, що студенти розуміють значення культури міжнаціонального спілкування, її важливість, проте на даному етапі це явище носить для них абстрактний характер. Воно постає перед ними як таке, що не має застосування і прояву в реальному житті. Ця ситуація вимагає демонстрації студентам того, що прояви толерантної та інтолерантної поведінки оточують нас у всіх сферах життя, а нетолерантне ставлення з боку оточуючих чи до оточення несе негативні наслідки. Респонденти (61,1%) вказують на необхідність і важливість культури міжнаціонального спілкування, вони впевнені, що дотримання загальнолюдських норм правил міжкультурного життя забезпечить консолідацію суспільства, «сформованість культури міжнаціонального спілкування веде до миролюбності, консолідації членів суспільства» «держава, де проживають люди з високою культурою взаємин мають великі переваги над іншими, оскільки це показник духовності», «люди з низьким рівнем сформованості культури міжнаціональних взаємин, інтолерантні, агресивні, байдужі до інших», «неповага до інший має зворотній зв'язок».

Таблиця2.1.

Орієнтація іноземних студентів у визначенні феномена «культура міжнаціонального спілкування»

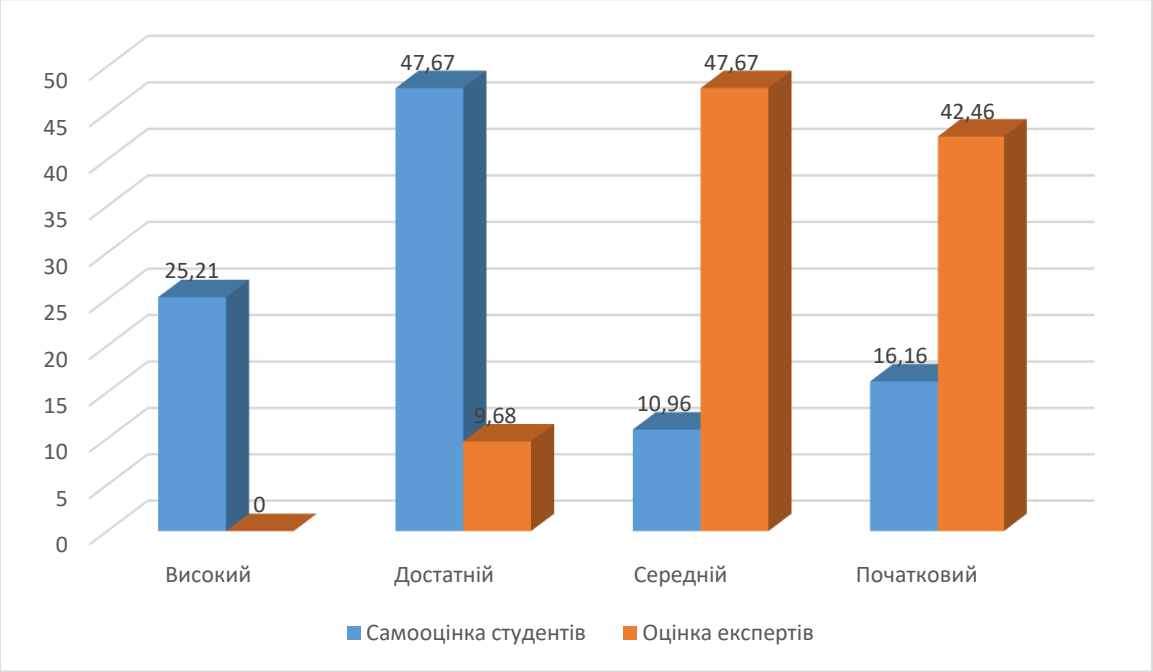
	Кількість студентів	Знають		Розуміють		Усвідомлюють	
		К-сть студентів	%	К-сть студентів	%	К-сть студентів	%
Підгот	95	87	91,6	51	53,7	32	33,7
1 курс	92	90	97,8	50	54,4	28	30,4
2 курс	89	88	98,9	49	55,1	31	34,8
3 курс	89	89	100	50	56,2	33	37,1

За мотиваційним критерієм на основі спостережень, бесід, аналізу продуктів діяльності, методу експертних оцінок виявлено, що у 32,88% респондентів наявний інтерес до вивчення історії культур різних народів (традицій, звичаїв, обрядів), особливостей

їх спілкування, бажання наслідувати культурні цінності і надбання різних націй та народностей, 60,82 % студентів наявні потреби дотримування правил, норм культури міжнаціонального спілкування, у 47,4 % - позитивна налаштованість на взаємодію різних етнічних груп, націй, 31,51 % студентів керуються у спілкуванні загальнолюдською цінністю як толерантність до поглядів, переконань інших, незалежно від їх національної приналежності, 24,93 % респондентів виявляють бажання здійснювати міжнаціональне спілкування на основі гуманних цінностей, проявляють зацікавленість, відкритість до нового досвіду; 37,26 % - виявляють прагнення до конструктивного діалогу у взаєминах з представниками різних національностей.

За діяльнісним критерієм, що пов'язаний з інтелектуальними інтерактивні, рефлексивними уміннями проводилася самооцінка та оцінка експертів від 1 до 5 балів. Студенти і експерти оцінювали рівень умінь за такими варіантами відповідей: 1-2 бали початковий рівень прояву умінь, 3-4 б – репродуктивний, 5-6 реконструктивний, 7-8 творчий. Результати виявлено наступні: за самооцінкою іноземних студентів до високого рівня віднесено 25,21 %, до достатнього 47,67 %, середнього 10,96 %, початкового 16,16 %. За оцінкою експертів ті результати відповідно виявилися такими: 0%, 9,86%, 47,67%, 42,46%.

Діяльнісний критерій за самооцінками студентів та експертів (%)

Під час констатувального етапу експерименту за діяльнісним критерієм ми аналізували здатність іноземних студентів вирішувати ситуації міжнаціонального змісту.

1. «Ви працюєте у лікарні, де лікують хворих з Великобританії. І це Ваші пацієнти». Як ви підготуєтеся до першої зустрічі з англійцями.

2. «Арабський лікар запросив вас, представника німецької клініки, пообідати до себе додому. Ваші дії».

3. «Ви американський лікар. Вас запросили працювати у Францію. Як розпочнете професійну справу у цій країні.

4. «Ви хірург української приватної клініки, яка хоче налагодити ділові зв'язки з корейськими медичними закладами . Що необхідно знати про корейське суспільство до вашої першої зустрічі?»

5. «Вас запросили на інтерв'ю з приводу працевлаштування в арабську клініку. Ваша поведінка під час інтерв'ю».

Розглядаючи ситуації, більшість студентів розв'язувати їх без належного аналізу, намагалися зразу ж відповідати на запитання.

Наприклад, у ситуації: «Ви американський лікар. Вас запросили працювати у Францію. Як розпочнете професійну справу у цій країні» відповіді були такими: «Необхідно знати французьку мову», « Необхідно пройти певні процедури відносно надання права на лікарську практику», «Варто ознайомитися із правилами спілкування, етикету», «Необхідно враховувати національні особливості спілкування і враховувати їх». Був відсоток студентів, які доводили думку про те, що особливості спілкування інших національностей можна враховувати інтуїтивно, спонтанно.

Окрім того, під час аналізу ситуацій увага студентів зосереджувалася на особливостях мови тієї чи іншої країни, її комунікативних характеристиках:, етичність у спілкуванні: дотримання норм, правил поведінки і спілкування, прийнятих у суспільстві; тактовність, ввічливість, повага людської гідності, доброзичливість; естетичність мови: образність, яскравість тощо. У спілкуванні майбутнього лікаря з пацієнтом важливою є чуттєва складова – вираження емоцій і дотримання такту під час експресії, врахування особливостей спілкування тієї чи іншої національності, культури.

При обговоренні зі студентами ролі культури мови в професійній діяльності лікаря виявлено, що 46,58 % респондентів вказують на її важливість і цінність як

державотворчого і національно консолідуючого фактору, 31,78 %респондентів відстоювали думку про те, що важливим є лише розуміння мови пацієнта, 9,59 % респондентів вважають , що для лікаря необхідно лише обмін інформацією.

Під час аналізу ситуацій увага студентів зосереджувалася на : когнітивну – Як Ви розумієте…? Що насправді вкладаєте у зміст поняття…?; ефективну – Які враження у Вас складаються від…? Що відчуваєте, коли…?; поведінкову – Яких заходів варто вжити в цій ситуації? Що Ви збираєтеся робити? [].

За самооцінкою, зі сформованістю вихованості культури міжнаціонального спілкування себе вважають 76,71% опитаних. Вони підкреслюють : «я вихована людина, тому що з повагою ставлюсь до людей різного віку, національності, віросповідання», «я делікатна, відкрита до діалогу з представниками інших – отже толерантна», «я поважаю інші нації і народи» тощо.

Такі результати підтверджують те, що студенти розуміють значення культури міжнаціонального спілкування, її важливість, проте на обраному етапі це явище носить для них абстрактний характер. Воно постає перед ними як таке, що особливо не впливає на рівень взаємин у реальному житті. Ця ситуація вимагає демонстрації студентам того, що прояви вихованості культури спілкування позитивно впливають на всі сферах життя, і навпаки, низький рівень культури міжнаціонального спілкуванняя несе негативні наслідки.

Рівень розвитку емпатії студентів-іноземців ми визначали, використовуючи методику «Діагностика рівня полікомунікативної емпатії» (за І. Юсуповим). Методика містить 6 діагностичних шкал емпатії, що виражають ставлення до батьків, тварин, людей похилого віку, дітей, героїв художніх творів, знайомих і незнайомих людей [156 Психодіагностика,, с.40]. Опитувальник містить 36 тверджень (Див. Додаток В). В опитуванні взяли участь 365 здобувачів ЕГ і КГ. Порівнюючи суму отриманих балів із шкалою виявлено, що дуже високий рівень розвитку емпатії у 12,05 % студентів. Для них властиві активні реакції на події, що відбуваються у ставленні до оточуючого світу, вони болісно сприймають, тонко реагують на настрій співрозмовника, відчувають комплекс провини, побоюючись заподіяти іншим шкоду. Ця категорія респондентів потребує створення доброзичливої атмосфери і підтримки.

До високого рівня розвитку емпатії віднесено 23,56 % студентів. Вони емоційно чутливі, швидко налагоджують контакти. Їх цінують оточуючі за щирість. Вони компромісні у вирішенні конфліктів, адекватно реагують на критику. В оцінці подій домінують емоції над аналітичним мисленням. Вони комунікабельні, потребують постійної підтримки з боку оточуючих.

До середнього рівня розвитку емпатіїї віднесено 45,75% студентів. Для них властиво оцінювати вчинки людей проте не зважають які мотиви, що їх спричинили. Вони здатні до самоконтролю емоцій, прагнуть зрозуміти співрозмовника, нетолерантні при виявленні почуттів співрозмовника. Скутість власних почуттів заважає сприймати інших, що впливає на налагодження стосунків з ними. Для низького рівня (18,64 %) властиві такі характеристики: виникають труднощі у налагодженні стосунків з оточуючими, не визнають публічності, вони з іронією ставляться до емоційних проявів інших, відчувають труднощі, що пов’язані з початком розмови. Взаємини з іншими будують формально, за сюжетно-рольовим принципом.

Для визначення домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні (миролюбну, уникнення чи агресію) використано методику за В. Бойка []. Респондентам запропоновано 23 запитання з варіантами відповідей. Результати опитувань засвідчили, що стратегія миролюбство домінує у 36,44 % студентів завдяки тому, що з одного боку інтелект нейтралізує прояв емоцій, впливає також характер людини (врівноваженість, комунікабельність, м’якість, безконфліктність);

Стратегія захисту суб'єктивної реальності Уникнення базується на економії інтелектуальних або емоційних ресурсів [].Цей вид стратегії виявлено у 23,01 % студентів і спричинюється психологічними особливостями (слабка енергійність, темперамент, ригідність емоцій тощо), прагненням до уникнення напруженості контактів, конфліктів.

Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту у спілкуванні (В. Бойко). Ця методика дозволяє визначити домінуючу стратегію психологічного захисту в спілкуванні (миролюбну, уникнення чи агресію). Респондентам було запропоновано 24 запитання з варіантами відповідей (ДОДАТОК

). Для визначення притаманної стратегії психологічного захисту в спілкуванні з партнерами потрібно було знайти суму відповідей кожного типу; *«а» — миролюбство, «б» — уникнення, «в» — агресія. Чим більше представлено відповідей того чи іншого типу, тим чіткіше виражена відповідна стратегія;* якщо їх кількість приблизно однакова, то в контакті з партнерами активно використовуються різні захисти своєї суб'єктивної реальності.

Миролюбність - психологічна стратегія захисту суб'єктної реальності особистості, в якій провідну роль відіграють інтелект і характер. Інтелект нейтралізує енергію емоцій у тих випадках, коли виникає загроза для "Я" особистості. Миролюбність передбачає партнерство і співробітництво, уміння йти на компроміси, робити поступки і бути гнучким, готовність жертвувати деякими своїми інтересами в ім'я головного - збереження гідності, здатність уникнення конфліктів.

Уникання - психологічна стратегія захисту суб'єктної реальності, що грунтується на економії інтелектуальних і емоційних ресурсів. Індивід звично обходить або без бою залишає зони конфліктів і напруги, коли його "Я" піддається атакам, при цьому він відкрито не розтрачує енергію емоцій і мінімально напружує інтелект.

Агресія - психологічна стратегія захисту суб'єктної реальності особистості, що діє на основі інстинкту. Вона виявляється в типових ситуаціях спілкування. Її потужна енергетика захищає "Я" особистості на вулиці в міській юрбі, у громадському транспорті, в черзі, на роботі, вдома, у взаєминах зі сторонніми і дуже близькими людьми, з друзями тощо.

Для дослідження дуже важливим є визначення стандартної думки про етнічні групи або про окремих індивідів як представників цих груп [10]. Мова йде про стереотипи. Т. Бакка серед соціальних стереотипів виділяє етнічні – сукупність уявлень про представників іншого етносу, його інтелектуальний і моральний рівень, його звичаї і традиції, його роль в історії людства, регіону, в історії двосторонніх відносин двох етносів [10, с. 30]. У соціальній психології виділяють автостереотипи – описують етнічну самосвідомість, уявлення етносу про себе; гетеростереотипи – змальовує образ іншого [144, с. 38]. Розрізняють позитивні, негативні або нейтральні стереотипи.

Позитивні етнічні стереотипи використовують у суспільній думці для характеристики й опису різних національностей, щоб створити ґрунт для поєднання культур. Негативні стереотипи – уявлення, які погано впливають на розвиток діалогу між різними етнічними культурами [10, с. 30].

Вивчення етнічних стереотипів спрямоване на дослідження емоційної складової в структурі особистості.

Г. Тріандіс стереотипи розрізняє за складністю (кількість незалежних уявлень); виразністю (рівень узгодженості про те, що ця ознака характеризує групу); валідності (рівень узгодженості між стереотипами й об'єктивними науковими даними); значущості (рівень позитивних або негативних характеристик, що подавалися) [100, с. 144].

З метою вивчення наявності позитивних, негативних стереотипів серед іноземних студентів ми використали методику «Перелік рис» Д. Каца та К. Брейлі. Кожен студент отримав перелік національностей (8). У переліку - індійці, латиноамериканці, араби, британці, китайці, африканці, українці, колумбійці. Окрім того, кожен студент отримав перелік рис (близько 80-ти). З цього списку рис було відібрано ті, які на думку респондентів, властиві кожній з названих національностей. Результати свідчать про те, що для більшості респондентів властиве наявність стереотипів, оскільки у 62,19 % співпадали риси які приписували цим представникам, причому відповіді мотивували тим, що це характерно для українця, а ці риси для арабів і т.д. Важливим є те, що у свідомості респондентів переважали позитивні стереотипи 40,27%.

Для визначення рівня близькості чи віддаленості етнічних груп використанло шкалу соціальної дистанції Е. Богардуса. Респонденту дається можливість оцінити своє ставлення до представників різних національностей і визначити рівень соціальних контактві, тобто готовність перебувати з ними . Варіанти допустимих контактів Е. Богардус визначив так:

« Узяв би шлюб» – 1 бал, «… як товаришів» – 2 бали, «…сусідів – 3 бали, «… колег по роботі» – 4 бали, «…жителів країни – 5 балів, «… відвідувачів країни (туристів) – 6 балів, «Вигнав би з країни» – 7 балів. Серед 365 студентів інтегральний індекс

національної дистанційованості є таким: підготовчий факультет – 5,7, перший курс – 4,8; другий курс – 4,6; третій курс – 4,1. За інструкцією чим вищий показник тим більша дистанція до толерантності. Ці дані засвідчують те, що індекс міжнаціональної дистанції залежить від рівня освіченості. Чим вищий рівень освіченості, інтелектуальних здібностей, загальних, фахових компетентностей, тим нищий рівень дистанції. Схильність до контактів, для яких характерні сімейні, товариські, сусідські, виробничі стосунки, виявлено стосовно

Досліджуючи емоційний вимір іноземних студентів ми виявляли показники та форми прояву їх агресивної поведінки (А. Баса та А. Даркі) [277]. З цією метою респондентам було запропоновано опитувальник, який виявляє види агресивної поведінки (ДОДАТОК). За результатами опитування серед іноземних студентів переважають підозрілість – схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, яка виходить з переконання, що оточуючі хочуть завдати цій людині шкоди – 56,99 %; роздратування – готовність за найменшого збудження проявляти запальність, різкість, грубість 39,18 %; прояви негативних почуттів (сварка, крики) 24,11 %; непряма агресія (використання обхідним шляхом спрямованих проти іншої особи пліток, жартів та прояви ненаправлених, неупорядкованих вибухів люті (крик, тупотіння ногами тощо)); 16,71% негативізм – опонуюча форма поведінки, спрямована зазвичай проти авторитету, що може наростати від пасивного супротиву до активних дій проти вимог, правил, законів – 55,62%.

Тенденція до зростання мобільності не лише на рівні країн, регіонів але й освітніх закладів, зокрема , коли в одному регіоні функціонує розмаїття культур зумовило розробку інструмента для вимірювання здатності до взаємодії людей різних національностей. Цей інструмент який розроблений Крістофером Ерлі та Суном Енґом під назвою «Шкала культурного інтелекту» Творці концепту визначають культурний інтелект як здатність індивіда або групи ефективно функціонувати в контексті, що вирізняється культурним розмаїттям [149, с. 268]. Адаптацію та застосування у загальноукраїнських опитуваннях шкали культурного інтелекту проведено групою науковців, зокрема С. Буко, А.Горбачиком, К. Іващенко, Н. Костенко та ін. Цей метод вимірювання було використано у дослідженні. Шкала

містить групи запитань, які диференціюються наступним чином: перша група запитань – це індикатор метакогнітивного виміру, друга група – когнітивного, третя – мотиваційного, четверта – поведінкового. Для кожного пункту використовується одна семибальна шкала відповідей, де один бал означає «Зовсім не згодний», а 7 балів – «Цілком згодний» [277, с.291].

Тенденція до зростання мобільності не лише на рівні країн, регіонів але й освітніх закладів, зокрема коли в одному регіоні функціонує розмаїття культур зумовило розробку інструмента для вимірювання здатності до взаємодії людей різних національностей. Цей інструмент який розроблений Крістофером Ерлі та Суном Енґом під назвою «Шкала культурного інтелекту» Творці концепту визначають культурний інтелект як здатність індивіда або групи ефективно функціонувати в контексті, що вирізняється культурним розмаїттям [149, с. 268] .Адаптацію та застосування у загальноукраїнських опитуваннях шкали культурного інтелекту проведено групою науковців, зокрема С. Буко, А.Горбачиком, К. Іващенко, Н. Костенко та ін. Цей метод вимірювання було використано у дослідженні. Шкала містить групи запитань, які диференціюються наступним чином: перша група запитань – це індикатор метакогнітивного виміру, друга група – когнітивного, третя – мотиваційного, четверта – поведінкового. Для кожного пункту використовується одна семибальна шкала відповідей, де один бал означає «Зовсім не згодний», а 7 балів – «Цілком згодний» [149. с.291].

Метакогнітивний вимір характеризує усвідомлення людиною особливостей культурних норм різних суспільств, на які слід зважати під час перебування в тому чи тому суспільстві, та відповідає за критичне мислення в ситуаціях міжкультурної взаємодії. Цей вимір культурного інтелекту дає людині змогу оцінити та, у разі потреби, змінити свої уявлення про носіїв інших культур; отже, він визначає адекватність розуміння та сприйняття інших культур. У досліджуваних студентів він склав 3,45 балів.

Когнітивний вимір (cognitive CQ) об’єднує знання людиною норм, практик та конвенцій у інших культурах, фіксуючи наявність як культурних універсалій, так і культурних відмінностей. Цей вимір культурного інтелекту допомагає людині,

завдяки здобутим знанням, виробляти потрібні рішення та правильно поводитися в міжкультурних ситуаціях. У іноземних студентів він склав 2,48 балів.

Мотиваційний вимір культурного інтелекту (motivational CQ) характеризує здатність людини спрямовувати увагу та енергію на пізнання особливостей інших культур. Важливість мотиваційного виміру пояснюється тим, що ефективна міжкультурна взаємодія можлива лише за наявності інтересу та докладання реальних зусиль до пізнання нового в інших культурах. У досліджуваних іноземних студентів він складає 3,96 балів.

Поведінковий вимір (behavioural CQ) характеризує здатність людини демонструвати адекватні вербальні та невербальні дії в ситуації міжкультурної взаємодії. Поведінковий аспект є значущим, оскільки саме поведінка є найвиразнішою формою соціальної взаємодії. В наших дослідженнях він склав 3,82 бали.

А Солодка, аналізуючи провідні концепції культурного інтелекту визначає системнний підхід до вивчення культурного інтелекту, що представлено у монографії П. Ерлі та С. Енг «CQ: developing cultural intelligence at work». Автори визначають культурний інтелект як здатність людини успішно адаптуватись до нового культурного середовища [312 с. 86].

Ця діагностична методика дала можливість визначити рівень готовності іноземних студентів до міжкультурної взаємодії та окреслити ті характеристики, що впливають на цей процес. За результатами цієї методики з'ясовано, що більшість здобувачів віднесено до рівнів:----. Причинами таких результатів є те, що зміст освітнього процесу не відповідає виклику тих проблем, що виникають у міжкультурному середовищі ЗВО. Це пояснюється і тим, що у студентів спостерігається низький рівень сприйняття інших культур, нерозуміння глибинного сенсу контексту взаємодії, несформованість мотивації до розуміння на підставі рівноправності і рівноцінності культур, відсутність толерантності, висока конфліктність, різкість, категоричність, обмежений діапазон комунікативних стратегій і тактик у поведінці [125, с. 55].

В експериментальному дослідженні використано техніку репертуарних решіток Д. Келлі з метою вивчення рівня сформованості етнічної самосвідомості. Респонденти отримали картки «Я сам» - типовий

Їм було дано три картки. Згідно з інструкцією респонденту необхідно об'єднати дві картки і відділити третю за схожістю і різноманітністю. Студенту необхідно було записати в графі «подібні» ту рису, за якою двоє схожі між собою, а в графі «відмінність» ту рису, яка відрізняє представника третьої національності. Характеристики з кожної тріади розглядали не лише як біполярні «особистісні конструкти», а й як окремі самостійні судження про представників різних національностей [123, с. 53].

Сформовані конструкти це виявлені погляди які розглядали як пари слів притилежні за значенням. Конструкти були сформовані так: риси характеру, ставленням до себе, до інших, емоційність, вихованість культури міжнаціонального спілкування

Дотримуючись методики, ми надали можливість респондентам оцінити представників національностей та себе за певними показниками (риси характеру, ставлення до інших, емоційність, вихованість). Шкала з діапазоном від – 3 до +3. (дуже проявляється, проявляється, інколи, не можу відповісти; відповідно: +3,+2,+1, 0 і навпаки –3, –2, – 1, 0). Наприклад, з погляду «Я сам» – «типовий » за конструктами – риси характеру, ставлення до інших, до себе, емоційність, вихованість культури міжнаціонального спілкування було відповідно оцінено 0,2; 0,7;0,6; – 2,7 (Додаток А).

Проведений аналіз дав можливість визначити, що студенти ідентифікують інші національності за рисами характеру та культурою поведінки наприклад, «типовий азербайджанець» (ймовірність $p< 0,001$), а такі конструкти як ставлення до себе, емоційна сфера не суттєво впливають на формування (сприйняття) ознак іншої національності (Додаток Б). А тому, чим вищий рівень культури поведінки, чим сформованіші риси особистості, тим краще людина може ототожнити себе з іншими, і це впливатиме на сприйняття, розуміння іншого.

Узагальнюючи ці показники, можна стверджувати, що в студентів переважає позитивна етнічна ідентичність із наявністю певних критичних характеристик.

На дистанцію з індексом від 4 до 5, що інтерпретується так: «Нехай живуть в Україні, але мені не хотілося б з ними контактувати», студенти назвали близько половини із опитаних національностей. На найвіддаленішу дистанцію не віднесено жодну національність, що свідчить про доброзичливість, миролюбність, відкритість українців до інших націй і народностей. Зменшення індексу міжнаціональної дистанції порівняно з 2002 р. з 5,3 до 4,1 можна пояснити і зовнішніми чинниками, такими як глобалізація суспільства, інтеграція та інтернаціоналізація суспільного розвитку, перехід на інформаційно-комп'ютерні технології, розширення комунікаційних процесів серед країн тощо. Араби (Єгипет, Мароко Іорданія) кенія африканська зорієновані на ізольованість Іорданія

Проведені дослідження дали можливість виділити групи студентів за категоріями, які запропонувала Н. Паніна [226].

1. Переважно відкриті (толерантні люди, котрі з представниками більшості національностей готові вступати у соціальні контакти, принаймі на рівні виробничих відносин (середнє значення індексу національної дистанційованості не перевищує 4-х балів).

2. Люди, схильні до відокремлення, котрі стосовно більшості національностей посідають позицію «Нехай живуть в Україні, але мені не хотілося б з ними контактувати».

3. Для третьої категорії характерна орієнтація на ізольованість, що виявляється в студентів, котрі не бажають бачити представників більшості національностей як громадян, але не заперечують , щоб вони відвідували Україну як гості й туристи.

4. Переважання ксенофобних установок – небажання допускати в країну представників більшості національностей.

За відібраними методиками вивчено стан сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. Результати діагностики показують, що в іноземних студентів виявлено низький рівень володіння українською мовою, поверхові знання з

української культури, її історії, традицій; неготовність більшості студентів до сприйняття мовлення інших народів, спостерігаються емоційні бар'єри у налагодженні контактів представників інших національностей; наявність стереотипів, негативних установок у сприйнятті інших тощо.

На констатувальному етапі експерименту результати діагностики такі: в ЕГ до творчого (високого) рівня віднесено 1,4% респондентів; реконструктивного (середнього) – 9,8%, репродуктивного (нижче середнього) – 38,0%, початкового (низького) – 50,8 %, відповідно, в КГ ці показники становлять: 1,2 %; 9,1 %; 36,6%, , 53,1%. Тобто показники КГ і ЕГ суттєво не відрізняються. Це уможливило диференціацію студентів за рівнями сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

¬ *Творчий* (високий) рівень: мотиви (інтерес, потреби, бажання, прагнення до діалогу) виявлені виразно, стійко; здатність до аналізу, синтезу, оцінки досліджуваного явища; прояв гнучкості, креативності, оригінальності, унікальності неординарності у комунікативних способах мислення, взаємодії; здатність застосовувати уміння (інтелектуальні, інтерактивні, рефлексивні) у нових, нестандартних ситуаціях міжнаціонального змісту; здатність проявляти етнопатію, використовувати емоції як засіб прояву національної своєрідності; емоційна регуляція власної поведінки; вміння ставити себе на місце іншого з почуттям поваги, співчуття, милосердя.

¬ *Реконструктивний* (достатній): мотиви (інтерес, потреби, бажання, прагнення до діалогу) виявлені ситуативно; здатність до розуміння досліджуваного явища; прояв умінь (інтелектуальних, інтерактивних, рефлексивних) у стандартних ситуаціях; здатність проявляти етнопатію ситуативно, емоційна регуляція власної поведінки лише з допомогою інших; ситуативні прояви почуття поваги, милосердя.

¬ *Репродуктивний* (середній): мотиви щодо формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (інтерес, потреби, бажання, прагнення до діалогу) зовнішні; наявність знань з досліджуваного явища; прояв умінь (інтелектуальних, інтерактивних, рефлексивних) лише за зразком; здатність виявляти

етнопатію ситуативно, емоційна регуляція власної поведінки, прояви почуття поваги, милосердя, спричинені зовнішніми мотивами.

¬ *Початковий* (низький): мотиви щодо формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів не сформовані, поверхові знання досліджуваного явища, орієнтація на ізольованість (небажання спілкуватися з представниками інших культур), прояви негативних етнічних стереотипів, відсутність умінь саморегуляції внутрішнього стану, прояви конфліктності, агресивності, інтолерантності тощо.

1.3. Модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти

Інтернаціоналізація, глобалізація, інтеграція суспільних процесів, що відбуваються в світі сприяють розвитку тісної взаємодії представників різних націй, етносів, культур. З огляду на це все більшої актуальності набуває проблема формування культури міжнаціонального спілкування студентської молоді, розвитку інтелекту, потенціалу нації, національної самобутності народу, соціальної відповідальності перед *націями та народностями, засвоєння надбань різних культур для мирного співіснування людства.*

З метою чіткого бачення процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти використано метод моделювання. Сутність моделювання полягає в заміщенні досліджуваного об'єкта іншим, спеціально для цього створеним. Під моделлю розуміють уявну або матеріально реалізовану систему, котра, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замістити його так, що вона сама стає джерелом інформації про об'єкт пізнання [186, С. 75]. Під час моделювання вивчається не сам об'єкт пізнання, а його відображення у вигляді моделі, але результат дослідження переноситься з моделі на об'єкт [203, с.114]. У дослідженні спроєктовано модель формування

культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (далі – Модель). Модель візуалізовано як цілісну сукупність взаємопов'язаних, взаємообумовлюваних компонентів: цільовий, методологічний, змістово-процесуальний, рефлексивно-результативний (рис.2. 1).

Створюючи модель, ми окреслили освітній простір, в якому здійснюється формування культури міжнаціонального спілкування (Т. Ткач, Т. Франчук, А. Цимбалогру). «Освітній простір медичних ЗВО» визначаємо як інтегральний комплекс, що охоплює умови, ресурси, засоби освітньої взаємодії, освітню структуру. Його можна представити у вигляді трьох векторів-координат: суб'єкти формування культури міжнаціонального спілкування, до яких відносяться студенти, педагогічні працівники, фахівці, представники сфери освіти, медицини, діячі культури, організатори культурно-дозвіллєвих центрів, об'єднань тощо; освітній простір; багатопланові види діяльності, які забезпечують виховну функцію формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. Сукупність цих чинників дозволяє розглядати освітній простір медичного ЗВО як відкритий, виховний і розвивальний.

Схарактеризуємо кожен блок моделі. Цільовий, що узгоджується з метою дослідження, прогнозованими результатами – сформованістю культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти як якісного показника їх вихованості.

Методологічний – охоплює наукові підходи (контекстуальний, культурологічний, фасилітаційний, діяльнісний, рефлексивний, особистісно-зорієнтований, аксіологічний); принципи (вживання в культуру, самоактуалізації та самореалізації на перетині культур, поєднання позитивного образу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур, партисипативності у взаємодії), що надало можливість опрацювати й оперувати єдиною моделлю об'єкта на всіх етапах дослідження.

Змістово-процесуальний – відображає етапи процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (адаптаційний, мотиваційний, поведінково-професійний). На кожному з них виокремлено зміст (навчальні

дисципліни, позааудиторна виховна робота, практика), форми і методи виховання, що забезпечують цей процес.

Рефлексивно-результативний компонент відображає процес (само) аналізу і оцінки міжкультурних взаємин (відтворення, повторна оцінка та аналіз ситуації, регенерація), а також дає можливість спостерігати позитивну динаміку сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти на основі розроблених критеріїв, показників та рівнів.

Визначено та обґрунтовано педагогічні умови, за яких формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО буде ефективним: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти.

Модель розроблена на основі Стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня, галузь знань 22 Охорона здоров'я, спеціальність 222 Медицина. Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 08.11.2021 р. № 1197 [317], Освітньо-професійної програми «Медицина» галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 222 Медицина [ОПП], робочих програм навчальних дисциплін, практик, програми позааудиторної виховної роботи.

Початковим етапом створення моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти є визначення цілей (цілепокладання). У науковій літературі цілепокладання розглядається як процес формування цілі як ідеального образу бажаного (цілеформування); її досягнення і втілення у результаті діяльності (цілереалізація). На підставі того факту, що цілепокладання не зводиться до одного простого цільового акту, а є процесом, де ціль, засіб і результат постійно міняються місцями, можна

стверджувати про принципову можливість експлікації неявних компонентів цілепокладання. Це стосується не лише однієї із сторін цілей – цілереалізації (ціль - засіб - результат), а й іншої сторони – цілеформування (потреба - мотив - інтерес) (с. 705). Цілі освітнього процесу зазвичай розглядають у такій ієрархічній послідовності: стратегічні – загальнодержавні цілі освіти; тактичні – цілі етапів і профілів освітньої діяльності конкретних навчальних установ, оперативні – безпосередньо освітні цілі напрямів виховання, навчання, навчальних курсів, дисциплін, конкретних занять.

Визначаючи цілі, ми враховували сутність феномена «культура міжнаціонального спілкування», особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти.

Набуття високого рівня культури міжнаціонального спілкування студентів є складовою та стратегічним пріоритетом державної культурної та освітньої політики. Концептуальною основою, поряд з визнанням цінності культурної багатоманітності української політичної нації, стало попередження культурної виключності, налагодження конструктивного міжкультурного діалогу та взаємодії всіх етнокультурних груп.

Відповідно до теми наукового дослідження нами визначено цільовий блок у такій послідовності: вихідна мета, що випливає із соціального замовлення ґалузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 222 Медицина: задоволення соціального попиту на майбутніх медиків (іноземних студентів) зі сформованим потенціалом вихованості культури міжнаціонального спілкування.

Конструктивна мета, визначена на рівні освітнього простору медичних ЗВО: формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Спрямування освітнього простору медичних ЗВО на міжкультурну взаємодію сприяє культурному розмаїттю, забезпечує вільний розвиток культур національних меншин, визнає унікальність та самобутність кожної етнокультурної групи, забезпечує реалізацію етнокультурних прав національних меншин та їхню повноцінну участь у національному культурному процесі [123, с. 89.]. Оперативна мета конкретизується у науково-педагогічному дослідженні: розроблення, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних

умов, які забезпечують формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Розробляючи модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти, ми окреслили методологічний блок, який охоплює методологічні підходи, актуальні для дослідження (комунікативний, контекстуальний, культурологічний, фасилітаційний, діяльнісний, особистісно-зорієнтований, рефлексивний, аксіологічний).

У сучасних умовах культурологічний підхід до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти набуває особливої актуальності і наповнюється новим змістом. Сучасне його трактування має передбачати те, що цей процес має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях культури і будуватися у відповідності до цінностей і конкретних національних і регіональних культур. Сучасна освітня парадигма стає культуротворчою. Нове соціальне замовлення сучасного суспільства вимагає формувати особистість, яка поєднує у собі цінності рідної та іншомовної культур і готова до міжкультурного спілкування. Динаміка розвитку міжкультурних контактів, осмислення масштабів активного та потенційного простору спілкування особистостей на межі культур спонукає до переорієнтації простору навчання на соціокультурну. Проблематику культурологічного підходу до навчання, виховання досліджують Л. Бірюк, С. Машкіна, Л. Хомич, М. Бастун, М. Грицько та ін.

Успішне формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів неможливе без відповідних знань і залучення їх до національної культури, через те, що саме вона забезпечує всебічне і глибоке розуміння та утвердження в повсякденному житті загальнолюдських, національних цінностей, положень, принципів. На нашу думку, саме культурологічний підхід поєднує всі компоненти освіти (навчальну і виховну мету, зміст навчання, методи і прийоми / технології навчання, засоби навчання) і забезпечує ефективне оволодіння студентами закладів освіти культурологічним аспектом. Іншими словами, культурологічний підхід слугує навчанню та вихованню у контексті «діалогу культур».

Дослідження базується на контекстуальному підході до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (Н. Дем'яненко, В. Желанова, Н. Мирончук, О. Шапран, Брунстад, Перін (D. Perin)). Контекстуальний підхід бере до уваги той факт, що знання пов'язані з контекстом і, що кожна людина дивиться на життя під своїм кутом зору і може змінити його тільки за допомогою свідомих зусиль. Контекстуальний підхід має справу з дослідженням тих поглядів, які культура дає людині, щоб сприймати цей світ. Глобальне порозуміння вважається головною метою контекстуального підходу [с. 78]. Оскільки погляди, цінності, традиції у представників різних культур різні, то розуміння комунікативного контексту є важливим і необхідним для налагодження стосунків. Урахування контекстуального підходу у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів забезпечує передбачення змін у стосунках, гнучкість, корекцію у взаєминах та їх трансформацію у комунікативний простір.

Формування культури міжнаціонального спілкування спрямоване на становлення та розвиток суб'єкта як особистості з наявними ціннісними для суспільства, професії, для самої людини характеристиками. А тому одним із методологічних підходів у досліджуваному процесі виступає особистісний. Сучасні науковці Г. Балл, І. Бех, О. Грива, О. Сухомлинська, І. Якиманська досліджують особистісний підхід до виховання. Його реалізація дає змогу зі значною імовірністю наблизитися до вирішення завдань міжкультурної комунікації.

Особистісний підхід базується на екзистенційно-гуманістичних теоріях розвитку особистості, відповідно до яких у будь-якій діяльності, зокрема педагогічній, визначальна роль відводиться суб'єкту. Саме від активності людини і прикладених нею зусиль залежить вільне, відповідальне самовизначення в життєвих ситуаціях. Відповідно до цього бачення, особистісний підхід передбачає пріоритет цілей і цінностей суб'єкта, його самобутності, як активного носія особистісного досвіду, потенційних можливостей, тобто ґрунтується на пріоритеті особистості, коли за кожним визнається право на свободу вибору, волевиявлення, набуття індивідуальності; освітній процес будується з максимальним урахуванням здібностей, інтересів, потреб, бажань студента, що забезпечує активізацію таких

механізмів особистості як: самовизначення, само актуалізація, самореалізація. Сформована за таких умов особистість здатна на вільний, відповідальний вибір в культурному розмаїтті [18, с.7]. А відтак, регуляцію стосунків особистість будує на основі розуміння, осмислення, прийняття і визнання різноманітності світу.

Науково-теоретичні та практичні засади фасилітативного підходу в міжкультурній комунікації розроблено українською науковицею А. Солодкою [311]. Це поняття А. Солодка розглядає як «процес полегшення та посилення продуктивності виховання й навчання, розвиток учасників педагогічного процесу за рахунок власного стилю спілкування й особливостей особистості педагога та студента, а саме:

− співпраця: взаємодія педагога зі студентами та студентів між собою ґрунтується на розумінні та підтримці. Організація діяльності та взаємодії спрямована на конструктивне вирішення проблемних завдань;

− власна позиція: за кожним учасником взаємодії залишається право на власну думку, позицію, що передбачає щиру зацікавленість у думці інших і не нав’язуванні власної думки;

− індивідуальність і рівність: кожен суб’єкт визнається неповторною особистістю, рівноправною серед інших у вияві власної індивідуальності;

саморозкриття: педагог-фасилітатор педагогічно грамотно та відкрито виявляє свої власні відчуття й емоційні переживання, знімаючи психологічні бар’єри відчуженості між учасниками взаємодії;

− залучення кожного в спільну діяльність (партисипативність): співучасть студентів в організації діяльності з педагогом, спільне прийняття рішень про форми, способи та норми здійснення взаємодії, колективна відповідальність за ухвалені рішення;

− організація простору: фасилітаційна організація простору дозволяє вільно встановлювати зоровий контакт, виконувати спільні дії, обмінюватися вербальними й невербальними засобами комунікації, емоційними станами, забезпечуючи зворотний зв’язок і взаєморозуміння [311].

В умовах глобалізації інтернаціоналізації суспільства сформованість культури міжнаціонального спілкування майбутнього лікаря розглядається як складник компетентності фахівця. Дослідженню сутності компетентності присвячена низка праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Професійну компетентність трактують як готовність до виконання професійної діяльності [41], як першооснову професійної майстерності, професійну характеристику (В. Загвязинський, І. Зязюн,) [61]; [127], систему змістовно-педагогічних, організаційно-методичних заходів, спрямованих на забезпечення готовності майбутнього педагога до педагогічної діяльності (О. Дубасенюк) [116]. Поряд із цим поняттям науковці розглядають поняття «компетенція» як задану вимогу, норму освітньої підготовки. Тому компетентнісний підхід у дослідженні виступає як основа у цьому процесі.

Компетентність фахівця з напряму формування культури міжнаціонального спілкування науковці вивчають у рамках полікультурної компетентності педагога (В. Кузьменко, Н.Ничкало, О.Сухомлинська). Полікультурну компетентність В. Кузьменко визначає як здатність особистості жити та діяти в багатокультурному суспільстві.

Принципи, функції на які покладалися у дослідженні це: вживання в культуру; самоактуалізація, самореалізація на перетині культур; поєднання позитивного образу власної культури з позитивним ставленням до інших культур, партисипативність у взаємодії [125, с. 56].(описано в п.1.2.).

Проблематику комунікативного підходу в освіті досліджують О. Грищенко, Н. Волкова, В. Филипчук, М. Прищак

Комунікативний підхід є підгрунтям для формування культури міжнаціонального спілкування, оскільки освітній простір в якому перебуває суб’єкт залучений до комунікативної діяльності що забезпечує оволодіння мовою, як джерелом культури, соціокультурної інформації і засобу міжнаціонального спілкування. Комунікація в освітньому просторі виступає основою для поглиблення знань, розвитку умінь, збагачення досвіду і як наслідок формується внутрішній світ особистості. Комунікативний підхід забезпечує розвиток етичних, естетичних, духовних ціннностей особистості. Іншими словами комунікація як методологічний

принцип освіти є принципом системним, який поєднує в собі не тільки знаннєві та технологічні, але, в першу чергу, онтологічні, аксіологічні, телеологічні засади виховання [269]. Процес міжкультурної взаємодії передбачає нерозривний зв'язок власної культури і оволодіння цінностями, нормами, роьовими структурами іншої культури, ознайомлення студентів з відмінностями в міжособистісних стосунках. Вживання в іншу культуру завдяки комунікації дає можливість побачити іншу культуру на світ її очима, що є необхідною умовою її розуміння та розуміння світу.

У сучасних умовах культурологічний підхід до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО набуває особливої актуальності і наповнюється новим змістом. Сучасне його трактування повинне передбачати те, що процес виховання має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях культури і будуватися у відповідності до цінностей і конкретних національних культур. Проблематику культурологічного підходу до навчання, виховання досліджують Л. Бірюк, С. Машкіна, Л. Хомич, М. Бастун, М. Грицько та ін. Культурологічний підхід до формування зумовлює концентрацію уваги на здатності й потребі особистості набувати соціально-культурного досвіду різних спільнот – етносу, народності, національності, перебуваючи в полікультурному просторі. Через механізм духовного привласнення етнокультурних цінностей та творчу самореалізацію людина опановує соціально-культурний досвід. Тому важливими є сприймання культурних цінностей на рівні знань, розуміння , оцінювання, емоційного забарвлення, стимулювання активної діяльності іноземних студентів використовуючи соціокультурний простір – фольклор, мистецькі цінності, пам'ятки історії та культури, природні ландшафти та інші екологоестетичні чинники.

Аксіологічний підхід до формування культури міжнаціонального спілкування (І. Бех, Г. Васянович, Вітвицька, О. Дубасенюк, І. Зязюн, О. Сухомлинська та ін.) ґрунтується на засадах педагогічної аксіології як напряму наукових досліджень, які стосуються ціннісного аналізу змісту педагогічних ідей, теорій і концепцій з огляду на їх відповідність чи невідповідність потребам індивіда та суспільства, його морально-ціннісним імперативам [115].

Ґенеза поняття цінностей доводить, що в ньому поєднані три значення: характеристика зовнішніх властивостей і предметів, що є об'єктами ціннісного ставлення; психологічні якості людини, яка є суб'єктом цього ставлення; відносини між людьми, спілкування, завдяки чому цінності набувають значущості [81] .

З позицій аксіологічного підходу феномен «культура міжнаціонального спілкування» є цінністю суспільства, а людина, як суб'єкт , сама є цінністю і виступає як носій і збагачувач цінностей культури. Сутність аксіологічного підходу до формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів ми розглядаємо як спрямованість освітнього простору медичних закладів освіти на провідні положення аксіології «цінність», «значущість», «ідеал», бачення світу у різноманітності, сприйняття відмінностей, ставлення до різноманітності культур на основі вищих загальнолюдських цінностей гуманізму, рівності, справедливості, добра, толерантності, миролюбності. Основним механізмом виховання виступає перетворення загальнолюдських цінностей на особистісні.

Змістово-процесуальнийний блок передбачав аналіз та обґрунтування виховного потенціалу освітньо-культурного простору в контексті формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО; стимулювання активності особистості до підвищення інтересу, прагнень, потреб до міжнаціонального спілкування на основі поваги, рівності, толерантності гуманного ставлення до представників різних націй і народностей; набуття досвіду культури міжнаціонального спілкування, творчого підходу до вирішення проблем міжнаціональних взаємин.

Цикл навчальних дисциплін забезпечить розвиток теоретичних засад міжкультурної комунікації – вивчення механізмів формування свідомості на засадах гуманізму: пізнання іншої людини на основі соціальної категоризації «свій – чужий», установки на толерантність – інтолерантність за ознаками «дружелюбність – ворожість», порівняння за різноманітністю зовнішніх ознак, що призводить до визначення «схожий – інший»; шляхів формування культури міжнаціонального спілкування, формування правильних атрибуцій про особистість і поведінку людини, навчання спілкуванню, вільного від упереджень і забобонів, профілактики

упереджень, точного та повного інформування студентів з метою зниження інтолерантності до невизначеності; створення умов для тісної і взаємовигідної взаємодії груп зі схильностями до упереджень [144, с 99].

Під час навчання іноземних студентів використано виховний потенціал їхньої діяльності на підготовчому відділенні протягом навчального року. Навчальними планами підготовчого відділення передбачено фонокурс української мови як іноземної (240 годин). Наступний період – це занурення у вивчення хімії, біології, математики, фізики. На підготовчому відділені іноземні студенти розпочинали вивчення літературного та наукового стилів мовлення. Основне завдання підготовчого відділення – це введення іноземних студентів в освітній простір ЗВО з полікультурним змістом, основною функцією якого є формування культури міжнаціонального спілкування. Навчання іноземних студентів на підготовчому відділенні ми відносимо до адаптаційного періоду, протягом якого відбувалося входження іноземних студентів в українську культуру. Іноземні студенти, протягом вивчення мови, знайомилися з традиціями, звичаями, обрядами та цінностями українського народу, засвоювали норми культури поведінки, розвивали навички міжнаціональної комунікації, навчалися долати труднощі у налагодженні контактів різних націй, народностей. Виховні можливості для реалізації завдань формування культури міжнаціонального спілкування використовувалися під час вивчення тем «Україна», «Моя рідна країна», «Місто в якому я навчаюсь (м. Вінниця, м. Львів, м. Хмельницький), «Звичаї і традиції українського народу». Під час вивчення літературного стилю мовлення студенти навчалися діалогічному мовленню шляхом опанування тем: «Моя рідна країна», «Аптека», «Торгівельні центри», «Гуртожиток, в якому я живу», «Театр», «Кінотеатр», «Бібліотека» тощо. Вивчаючи тексти про видатних науковців-лікарів, українських медиків, письменників-медиків, лікарів України, власної країни, світу, іноземні студенти пізнавали особливості ціннісного бачення світу на міжособистісному рівні, інтерпретували міжнаціональну взаємодію як свідомий і динамічний процес взаєморозуміння, що сприяло взаємозбагаченню.

Така організація формування культури міжнаціонального спілкування надає взаємодії багатобічного характеру «співтрансформації», зустрічі смислів, прийняття

безлічі поглядів, уміння «прочитати Іншого», що породжує варіативне бачення світу, інших культур.

Логічним продовженням змісту формування культури міжнаціонального спілкування постає навчальна дисципліна «Країнознавство». Опановуючи її, студенти мають можливість глибше пізнати культуру шляхом усвідомлення цінності культури міжнаціонального спілкування, труднощів міжкультурної комунікативної компетентності, оволодіння методами професійної і міжособистісної взаємодії, засвоєння методів, прийомів міжкультурної і міжнаціональної толерантності тощо.

Цій виховній меті сприяло вивчення наступних тем: Україна – країна, в якій я навчаюся. // Ukraine is the country where I study. Географічні відомості про Україну // Geographical information about Ukraine, Великі міста України // Large cities of Ukraine, Державні символи України. // State symbols of Ukraine, Природа України (річки, моря, гори) // Nature of Ukraine (rivers, seas, mountains), Свята і традиції в Україні (релігійні свята, не релігійні свята) // Holidays and traditions in Ukraine (religious holidays, non-religious holidays), Моя батьківщина, моє місто // My homeland, my city, Географічні відомості про рідну країну. // Geographical information about the native country, Розповідь про рідне місто. // A story about my hometown, Свята і традиції рідної країни. // Holidays and traditions of the native country, Вінниця – місто, в якому я навчаюся. // Vinnytsia is the city where I study, Вінниця – адміністративний центр Вінницької області. // Vinnytsia is the administrative center of Vinnytsia region, Музеї Вінниці. // Museums of Vinnytsia, Транспорт у Вінниці. // Transport in Vinnytsia, Місця відпочинку у Вінниці (парки, сквери, фонтани, торговельні центри). // Places of rest in Vinnytsia (parks, squares, fountains, shopping centers), Вінниця – місто студентів (коледжі, університети). // Vinnytsia is a city of students (colleges, universities), Мій університет. // My university. Історія створення Вінницького національного медичного університету ім.М.І.Пирогова. // History of National Pirogov Memorial Medical University, Університет сьогодні. // University today, Організація Охорони здоров'я в Україні. // System of Health Care Organizations in Ukraine, Первинна, вторинна та третинна медична допомога. // Primary, secondary and tertiary care, Де студенту-іноземцю можна отримати первинну медичну допомогу? // Where can a foreign student

receive primary care? Однопрофільні, багатопрофільні заклади охорони здоров'я. // Single-profile, multidisciplinary health facilities, Типи лікарень, їхня структура й організація роботи. // Types of hospitals, their structure and organization of work, Структура лікарні. // The structure of the hospital. Стаціонар. // Hospital, Поліклініка. // Clinic, Приймальне відділення. // Reception departmen [273].

Виховні можливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів має навчальна дисципліна «Країнознавство». Адже поглиблення і розширення знань про історію становлення, особливості культур, націй етносів різних країн збагатить кругозір особистості, створить міцний фундамент для утвердження у свідомості молодої людини можливість комунікувати на принципах справедливості, поваги, толерантності, визнання унікальності кожної національності, що сприятиме збереженню культурних цінностей, усвідомленню необхідності існування і взаємодії в умовах культурних відмінностей. Викладання цієї дисципліни на позитивному досвіді, як стверджує Яковенко, розсіє ворожнечу між народами, сприятиме зменшенню випадків прояву расизму, шовінізму інших негативних проявів серед різних національностей. Вивчення цієї дисципліни.

Вивчення цієї дисципліни дасть можливість простежити розвиток цього феномену в історії української думки, орієнтуватися в полікультурному світі, розуміти його цінності і сенси, взаємодіяти з представниками інших націй, народностей, національностей, сформує позитивне сприйняття найкращого досвіду культурного розмаїття і цим збагатить власну культуру.

У зв'язку з таким соціальним замовленням культуру міжнаціонального спілкування трактують як складову ефективної професійної підготовки майбутнього фахівця і гармонійного розвитку його особистості в соціумі.

Навчання культури міжнаціонального спілкування покликане сприяти: розвитку національної свідомості та загальнолюдських ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців; вихованню патріотичних і моральних переконань майбутніх лікарів; причетності до історії української культури, здобутків людства; забезпеченню глибокого осмислення історичного розвитку толерантності; освоєнню практичних навичок роботи з історичними джерелами; виробленню вмінь

застосовувати одержані знання з історії в повсякденній діяльності для орієнтації в суспільно-політичному житті, соціоемпатичному оцінюванню суспільних явищ і подій, входженню особистості в іншомовне середовище іноземних студентів. Відтак, формування у них культури міжнаціонального спілкування продовжується під час вивчення Української мови як іноземної на першому – четвертому курсах навчання у ЗВО.

Керуючись Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти [122] і враховуючи комунікативну мету навчання іноземних студентів, програма з української мови як іноземної для підготовчих відділень університетів передбачає чотири складники: елементарний рівень, основний рівень, лінгвокраїнознавчий та професійно-орієнтовний курси 122]. Елементарний рівень передбачає часткове ознайомлення студентів із структурою і системою української мови та можливість обмеженого спілкування у межах стандартних ситуацій. Основний рівень визначає риси базового володіння українською мовою. Опанування ним надає уміння спілкуватися у межах можливих ситуацій під час занять у навчальних закладах, у бібліотеці, під час екскурсій, у закладах охорони здоров'я, під час телефонних розмов, у побуті. Лінгвокраїнознавчий курс, у процесі його викладання, передбачає ознайомлення студентів з двома можливими тенденціями взаємодії мови і культури: а) від фактів мови до фактів культури; б) від фактів культури до фактів мови [9:21]. У першому випадку культурознавча інформація добувається із самих мовних одиниць. Наприклад, пояснити, чому слово козак і в сучасній українській мові є компліментом для хлопця або чоловіка неможливо без певних історичних екскурсів. У другому випадку викладач намагається довести, що в одиницях мови відображено особливості культури і мислення носіїв мови. Наприклад, поділ доби на ранок, день, вечір, ніч різниться у носіїв української та англійської мов стосовно часу, коли починається ранок, день, вечір, ніч [300, с. 564- 565]. У контексті загальносвітових процесів, а саме: глобалізації світу, актуальним для вивчення української мови є розгляд питань про захист і збереження ідентичності національної культури. Актуальним є на сьогодні філософський вислів про те, що ніколи і ніяким чином не буде замінено

наявний світ відмінностей. Тому і в рамках розробки й удосконалення принципів виховання, полікультурність потрібно визначати як один із його принципів.

У формуванні культури міжнаціонального спілкування активно використовуються комунікативні вправи. Ефективність їх полягає в тому, що студенти покладаються на життєвий досвід, обмінюються знаннями або разом знаходять оптимальне рішення. У ході вправ викладач не повинен давати конкретні рекомендації чи поради, оскільки вони гальмують самостійний пошук правильного рішення, а то й зовсім блокують активність студентів, що позначається на ефективності роботи.

Інноваційність й адаптованість комунікативних вправ забезпечується положеннями про гуманістичну етику, етичну культуру, вікові особливості студентів та оригінальними методиками. Перевагою таких занять є добровільна участь студентів, а отже і висока результативність їх проведення. Кожне заняття має включати діагностичний, інформаційний і розвивальний блоки.

Мета комунікативних вправ – оволодіння студентами засобами точної діагностики спілкування особистості, глибоке розуміння її емоційного стану, нові можливості спілкування і взаємодії на основі діалогу, що сприяє формуванню готовності до того, що всі люди різні – не кращі й гірші; навчитися сприймати людей такими, якими вони є, не намагаючись змінити в них те, що нам не подобається; цінувати в кожній людині особистість і поважати її думки, почуття, переконання незалежно від того, чи збігаються вони з нашими. Комунікативні вправи акцентують увагу студентів на визнанні прав інших на життя і гідність; доброзичливому осмисленні присутності у своєму соціальному середовищі представників інших культур; визнанні позитивних аспектів різноманітності; умінні цінувати конкретні прояви своєрідності та різноманітності людей. Наприклад, тренінгова вправа «Чарівна крамниця» дає учасникам можливість з'ясувати, яких якостей їм не вистачає для того, щоб вважатися справді толерантними людьми. Уявіть, що існує магазин, у якому є вельми незвичайні «речі»: терпіння, поблажливість, прихильність до інших, почуття гумору, чуйність, довіра, альтруїзм, уміння володіти собою, доброзичливість, гуманізм, уміння слухати, допитливість, здатність до співпереживання. – Я виступлю

в ролі продавця, який обмінює одні якості на інші або декілька «речей», яких у нього немає. (Це ті якості, які, слабко виражені у цього учасника). Наприклад, покупець просить у продавця терпіння. Продавець з'ясовує, скільки і навіщо йому потрібно, і в яких випадках він хоче бути терплячим. Як плату, продавець просить: «За виконання кожного бажання ви повинні віддати що-небудь або від чогось відмовитися. Той, хто побажає скористатися чарівною крамницею, може підійти до мене і сказати, чого він хоче. Я поставлю йому тільки одне питання: «Що ти віддаси за це?». Він повинен вирішити, чи готовий він віддати що-небудь, і що саме це буде. Я більше нічого говорити не буду. Через деякий час до мене зможе підійти наступний член групи. На закінчення ми обговоримо, що кожен з нас пережив» [183, с.72].

Очікування: учасники мають усвідомити, що їм хотілося б поміняти в житті, а також те, що в людей різне сприйняття себе і неоднакові бажання.

Важливим моментом проведення комунікативних занять є рефлексія учасників. Зокрема рефлексія може здійснюватися за правилом «трійки», де учасникам варто запропонувати назвати три моменти, які їм найбільше сподобались під час виконання вправ, та два методи, які вони будуть використовувати в роботі, одну річ у спілкуванні, від якої вони відмовляться назавжди .

Аналіз монографічних праць, присвячених проблемі організації самостійної роботи студентів, підтвердив, що у її процесі враховуються такі психологічні утворення як самодіяльність, індивідуальна діяльність з особисто умовними компонентами: метою, потребою, мотивацією та способом реалізації; самоактивізація – суб'єктивно співвіднесена внутрішня мотивація діяльності; самоорганізація – здатність особистості до мобілізації себе цілеспрямовано, активно, раціонально використовувати всі свої можливості для досягнення кінцевих цілей; саморегуляція – психологічне забезпечення діяльності; самоконтроль. Особливістю самостійної роботи є і те, що її ефективність залежить від правильної організації викладачем під час занять, що мотивує самостійне її розширення та продовження у вільний час. Варто зазначити й те, що самостійну роботу розглядають як вищий тип навчальної діяльності, який потребує від студента достатньо високого рівня самопізнання,

рефлективності, самодисципліни, відповідальності і яка приносить йому задоволення, як процес самовдосконалення та самопізнання.

Підготовка студентів до практичної діяльності передбачає дотримання пацієнтоцентризму як одного із центральних принципів роботи медичного закладу. Під час надання медичних послуг мають бути враховані індивідуальні потреби, цінності пацієнта. Пацієнт повинен відчувати себе комфортно під час отримання медичних послуг. Важливим інструментом досягнення цього є ефективна комунікація на кожному етапі консультування пацієнта.

Тому здобувачам освіти важливо опанувати принципи ефективної комунікації, що можуть бути застосовані на різних етапах консультування пацієнта, а також під час спілкування з пацієнтом поза лікарнею. Особливо актуальні: спілкування з колегами та спілкування з пацієнтами, алгоритм спілкування під час консультування пацієнта, особливості спілкування з пацієнтами поза лікарнею; план та етапи консультування пацієнта; мовні прийоми, що можуть бути використані на початку консультування; мовні прийоми збирання інформації; мовні прийоми, що можуть бути використані під час фізичного обстеження; мовні прийоми пояснення та планування; мовні прийоми завершення консультування; спілкування з пацієнтом поза лікарнею.

Професія лікаря надзвичайно напружена, часом трапляються прикрі випадки непорозуміння з пацієнтом. Більшість із таких випадків можна залагодити, використовуючи прийоми ефективної комунікації. Тому для майбутнього працівника медичної сфери актуальним є опанування мовними тактиками та прийомами уникнення / виходу із конфліктної ситуації. Саме тому і проходила підготовка іноземних студентів до правил поведінки в конфліктній ситуації. Практичне заняття Конфлікт. Мовні прийоми уникнення конфлікту. Алгоритм повідомлення поганих новин пацієнту. Стигматизувальна лексика в медицині План Конфлікт. Етапи виходу із конфліктної ситуації. Мовні прийоми, що допоможуть уникнути / вийти із конфліктної ситуації. Поняття стигматизувальної лексики. Історія поняття «стигма». Стигматизувальна лексика в медицині [].

Бути висококваліфікованим фахівцем означає володіння державною мовою в усній та писемній її формах. На сучасному етапі розвитку медичної галузі лікарям часто доводиться спілкуватися з пацієнтами під час телефонних консультацій чи у мобільних додатках, або навіть у соціальних мережах. Тому особливого значення набуває уміння лікарів користуватися мовленнєвими навичками для професійного спілкування в мобільних додатках, у соціальних мережах за нагальної потреби. Саме тому здійснювалася практична підготовка майбутнього лікаря до телефонного консультування пацієнта. Обговорювалися питання: Службове спілкування в соціальних мережах та мобільних додатках. Пост. Етикет службового листування. Телефонне консультування пацієнта. Алгоритм телефонного консультування. Службове спілкування в соціальних мережах та мобільних додатках. Пост. Етикет ділового листування [].

Під час практики майбутні фахівці набувають первинного практичного досвіду з питань формування культури міжнаціонального спілкування. На основі вивчення та спостереження кращих зразків консультацій лікарів, лікарів-практиків, у майбутніх фахівців формують інтерес до проблем міжнаціональної комунікації, бажання здобувати нові знання, розвивати професійні вміння, удосконалювати особистісні якості з метою забезпечення готовності до міжнаціональної взаємодії.

Важливою ланкою освітнього процесу є позааудиторна виховна робота, яка набуває нового значення та форм. Позааудиторна виховна робота відкриває іноземним студентам у період адаптації в іншомовному середовищі можливості для самореалізації. Така робота передбачає надання студентам свободи для самореалізації, розвитку креативності, демонстрації засвоєних знань, умінь та навичок у неформальній ситуації міжнаціонального спілкування з однолітками, викладачами, адміністрацією закладу вищої освіти, що гарно позначається на навчанні в цілому.

Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини, розглядаючи неформальну освіту як форму освіти впродовж життя, наголошує, що: «Неформальна освіта» означає довічний процес, в якому кожна людина набуває відносин, цінностей, навичок та знань від виховних впливів і ресурсів

в своєму власному середовищі і від повсякденного досвіду (сім'ї, однолітків, сусідів, зустрічей, бібліотеки, ЗМІ, робота, ігри)» [352].

Адже в процесі міжнаціонального спілкування позбавленого формальностей здійснюється більш тісне й комфортне спілкування, що сприяє культурному й духовному збагаченню, поглибленню й розвитку смаків та уявлень про іншомовну культуру. У контексті 2022-2024 років міжнаціональне спілкування є ключовим чинником, що визначає успішну адаптацію іноземних студентів до освітнього простору. Відповідно до сучасних досліджень, ефективна позааудиторна виховна робота повинна враховувати не тільки культурні відмінності, а й специфічні виклики, пов'язані з дистанційним та змішаним навчанням. Це включає і нові форми взаємодії, які поєднують цифрові інструменти та особисте спілкування, і створення безпечного середовища для культурного обміну.

У дослідженнях провідних українських науковців І. Беха, О. Вишневського, В. Євтуха, В. Кременя, М. Стельмаховича, П. Ігнатенко Б. Чижевського були розглянуті проблеми виховання молоді на загальнолюдських та національних цінностях.

Під позааудиторною роботою сьогодні розуміють будь-яку діяльність, яка сприяє навчанню поза межами університетської аудиторії. Так, наприклад, наукові товариства, гуртки за інтересами, клуби, братства та сестринства, туристичні подорожі, організовані в межах роботи туристичних гуртків тощо.

До категорії професійно орієнтованої позааудиторної виховної роботи відносять участь в наукових гуртках університету, робота під час студентських конференцій, участь у студентському науковому товаристві, дослідницьких проектах. Така діяльність спрямована на фахове об'єднання студентів однієї обраної спеціальності та проходить під керівництвом викладача-куратора й вимагає від студентів цілеспрямованості, завзятості й послідовності.

Категорія соціально орієнтованої позааудиторної виховної роботи носить більш широкий виховний характер й поєднує у собі участь у спортивних змаганнях, відвідування секцій, гуртків, клубів, студій та інших об'єднань університету. Слід відмітити роботу туристичної секції, на меті якої є ознайомлення іноземних студентів з автентичними осередками й місцинами України, її звичаями та традиціями.

Пізнавальним є також відвідування іноземними студентами мистецьких та художніх виставок та розмаїття музеїв України.

Організована позааудиторна виховна робота сприяє тому, що іноземні студенти здобувають навички командної роботи, розвивають уміння знаходити спільну мову з оточуючими, формують лідерські якості. Залучення студентів до активної виховної роботи у закладах вищої освіти знижує ризик різниих форм адикції, вчить відповідальності, сумлінню й формує повагу до інших культур, самоповагу.

Таке комплексне поєднання освіти й виховання дає суттєві позитивні результати, які відображаються як на комунікативному, так і на культурному рівнях. На противагу навчальній вузькопрофільній системі отримання інформації, соціокультурна (виховна) дає можливість сформувати уявлення про історію, культуру, традиції як єдине ціле, в якому всі елементи перебувають у тісному взаємозв'язку, утворюючи певний хронологічний ланцюг. У вихованні особистості важлива роль належить викладачу-куратору. Він є першим серед викладачів кафедри, хто приєднується до процесу адаптації іноземних студентів. Саме він виступає організатором різних заходів і залучає студентів до активної участі [11].

У Вінницькому національному медичному університеті імені М. І. Пирогова широкої популярності набуває інший вид позааудиторної роботи. Студенти залучаються до самостійного створення гуртків та братств, сестринств та успішно керують ними. Прикладом може бути створення студентським загалом університетського вісника, що розповідає про студентське життя, ведення блогів та інтернет сторінок про студентську фахову діяльність та роботу гуртків іноземною мовою, організація волонтерської діяльності, створення соціальних проєктів. Така діяльність формує лідерські якості, адже спрямована на здобуття популярності, що дозволяє керувати та спрямовувати суспільну думку однолітків.

Виникли нові форми позааудиторної виховної роботи, такі як онлайн-гуртки, віртуальні культурні заходи, які покликані компенсувати відсутність фізичного спілкування. В міру того, як світ поступово повертається до звичного особистісного спілкування, також відроджуються традиційні форми позааудиторної

роботи – культурні вечори, спортивні заходи та інші ініціативи, що сприяють прямому міжкультурному діалогу.

Іноземні студенти, які брали активну участь у таких заходах у Вінницькому національному медичному університеті імені М. І. Пирогова, відзначили зростання міжкультурної компетентності та кращу соціальну інтеграцію. Водночас вони підкреслили важливість особистих соціальних контактів в іншомовному освітньому середовищі, які, на їх думку, сприяють глибшому розумінню інших культур.

Потреба в адаптації, у соціалізації, і, відповідно, потреба досягти певного, досить високого для самореалізації у ЗВО, рівня міжнаціонального спілкування в умовах іншомовної культури, є пріоритетною. Концентруючись на майбутній фаховій діяльності, іноземні студенти мають сильну потребу у спілкуванні, якого їм щоденно бракує через іншомовне середовище, вони прагнуть розвиватися особистісно та соціально.

Крім того, актуальними залишаються проведення співочих та танцювальних виступів, конкурсів талантів, художньої майстерності для обдарованих студентів. Разом з тим, відбувається збільшення кількості гуртків, дедалі частіше організовуються обговорення, дискусії, зустрічі з цікавими людьми, круглі столи, літературні, поетичні, театралізовані вечори, спортивні змагання з улюбленого виду спорту, робота танцювального гуртка тощо. За доступної можливості власної реалізації іноземні студенти відчувають інтерес до позааудиторної діяльності, адже одразу перетворюються на невід'ємну частину студентської спільноти з повною реалізацією своїх талантів, прав та свобод в умовах іншомовної культури.

У ЗВО протягом позааудиторної роботи з іноземними студентами широко застосовуються інтерактивні форми виховної роботи: ток-шоу, дискусії, конференції, інтелектуальні ігри, віртуальні подорожі, флеш-моб, екскурсії, ігри-драматизації, ярмарки, народні ігри, огляди-конкурси, тренінги, рольові ігри, диспути, презентації, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, стінгазети, тематичні стенди, відеоролики тощо.

Інформаційно-комунікаційні технології (англ. Information and communications technology) - використовуються як загальний термін, який підкреслює

роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій (телефонних ліній та бездротових з'єднань), комп'ютерів, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, які дозволяють користувачам створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію. Ефективним засобом у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є використання інформаційно-комп'ютерних технологій навчання (А. Гуржій, Р. Гуревич, М. Кадемія, Л. Коношевський). За певних педагогічних умов (свобода вибору, волевиявлення, поваги, позитивного сприйняття, розуміння Іншого) вони сприяють створенню мультимедійного толерантного середовища, у якому формується система знань завдяки застосуванню методів подання навчального матеріалу (текстового, аудіо-візуального в програмах Word, систему баз даних Access Movie Maker, Power Point, Smart Board), здійснюється самостійний пошук інформації з проблематики міжнаціонального спілкування через електронні бібліотеки і журнали, довідкові матеріали, які знаходяться в мережі «Інтернет», що значно розширює коло реального та віртуального спілкування, здійснюється методичне забезпечення завдяки програмам-комунікаторам Microsoft Teams, Skype, Zoom, Viber, Telegram, Whats App, соціальним мережам Facebook та Instagram, різноманітним блогам та форумам проведення семінарів та онлайн конференцій, іграм-симуляторам тощо [Киналь].

Методика формування творчої особистості студента має на меті розвиток індивідуальних особливостей студентів, їх лідерських якостей. Розвиток критичного мислення - система діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій шляхом самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисної інформації стосовно особистих потреб і цілей. Ця методика спонукає студентів до активної роботи з інформацією, сприяє формуванню культури міжнаціонального спілкування, адже налаштовує на безконфліктний обмін думками у процесі спілкування, спонукання до подальшого масштабування інформаційного поля. Методика групової творчої діяльності передбачає активну соціальну позицію студентського й науково-педагогічного колективу. Метою здоров'язберігаючої виховної методики є забезпечення студентів ЗВО інструментами збереження та культивування психічного,

інтелектуального, емоційного, фізичного, духовного здоров'я. Важливою є роль викладача-куратора іноземних студентів, що за сприятливих умов, підтримці адміністрації ЗВО та активній позааудиторній роботі сприяє задіянню кожного іноземного студента до виховної роботи, створює умови студентській ініціативі, самовиявленню та самоствердженню.

Проведення різноманітних позааудиторних виховних заходів у межах вищезазначених напрямків, а також участь у них іноземних студентів дозволяють масштабувати їх взаємодію з іншомовним культурним середовищем, посилювати зв'язок з місцевими культурними особливостями, збільшувати активність, забезпечувати діяльність з метою ознайомлення з побутом, традиціями та звичаями, що сприяють найбільш природному формуванню культури міжнаціонального спілкування.

В освітньому просторі медичних ЗВО важлива роль у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів належить культурним центрам, громадським організаціям, об'єднанням, клубам, студіям, гурткам різного спрямування, що функціонують і мають величезний вплив на розвиток світоглядних позицій особистості, збагачення досвіду взаємодії з представниками різних етносів, народів. Дослідження в цьому напрямі здіснюють М. Банах, М. Щербаченко – інноваціність та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи [54]; О. Рижаєва, О.Сльозка – бібліотека як центр різних видів спілкувння []; О. Пінаєва – діяльність громадських, волонтерських організацій та їх вплив на розвиток національної свідомості особистості [229]; Т. Кремешна – театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості [166]. Н. Долгова – організація інтеркультурних спортивних секцій і змагань із залученням іноземних студентів, які навчаються в університеті [111].

В освітньому просторі медичних ЗВО набула нового змісту діяльність культурних установ, осередків, організацій, які мають великий вплив на формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. У сучасній теорії та практиці виховання важливими є музеї, як центри інтерактивності, розширення світогляду, збагачення досвіду міжнаціональних відносин. музейні

інновації – це використання мультимедійних технологій в експозиційному просторі музею з метою підсилення інформативності, комунікативності та атрактивності музейної експозиції, а також використання комп'ютерного програмування з метою вдосконалення обліку та використання музейних фондів. Музейна інтерактивність зосереджується в галузі науково-освітньої діяльності музею та пов'язана насамперед із музейною педагогікою й використанням інтерактивно-педагогічного потенціалу музейної екскурсії, уроку, експонату. Першочерговими є використання рольових історичних ігор, тактильний та психологічний потенціал музейних експонатів, можливість "занурення" в історичне чи природне середовище тощо.

Осередком духовності особистості є мережа бібліотек, що функціонують в у містах. Вони споконвіків є центрами культури, здобуття інформації, освіти, дозвілля і соціально значущого спілкування різних категорій громадян У бібліотечному середовищі активно формується культура міжнаціонального спілкування студентської молоді шляхом залучення студентів до участі **у** буккросингу – руху книголюбів**,** бібліотечних флешмобів, бібліоміксу, буктрейлерів , виставок інсталяцій, створення мотиваторів тощо.

Важливим засобом формування культури міжнаціонального спілкування є участь іноземних студентів у роботі студій, клубів, секцій, гуртків, дозвіллєвих центрів, творчих колективів де відбувається не лише живе, невимушене, природнє спілкування, а й створюються умови для розвитку здібностей талантів, уподобань, нахилів з метою самоствердження, самореалізації особистості, що виступають одним із ключових психологічних механізмів її виховання.

На формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів впливає театральне мистецтво – потужний засіб, що збагачує духовний зміст особистості, розвиває комунікативні уміння, сприяє засвоєнню альтернативних моделей поведінки у проблемних ситуаціях міжнаціонального змісту.

Консолідуючою силою представників різних національних спільнот є волонтерський рух та залучення до нього іноземних студентів. Це допомога представникам етнічних меншин, участь у проєктах «SOS – допомога», проведення фестивалю «Палітра націй», участь у спортивних міжнаціональних турнірах тощо.

У моделі важливим етапом є використання методів формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. При цьому важливим є дотримання такого принципу виховання як систематичності і послідовності. Спектр методів виховання ускладняється, нарощується відповідно до рівня розвитку студентів, їх вікових та індивідуальних особливостей.

Методи виховання які застосували у процесі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО наступні:

- методи виховання *через звернення до свідомості* (переконування, дискусія, приклад), що сприяють розвитку моральної свідомості, виробленню моральних оцінок суджень понять, переконань в ситуаціях міжнаціонального спілкування, набуття життєвого досвіду у ситуаціях міжнаціональної взаємодії, формуванню адекватної самооцінки [];

- *переконування* – метод словесного впливу на вихованця шляхом звернення до його власного критичного мислення. Застосування цього методу супроводжується використанням аргументів, фактів, доказів. Наступним кроком є аналіз вихованцем наведених аргументів та прийняття або заперечення їх, ситуація вибору-самостійність прийняття рішень в напрямі зміни поглядів і поведінки;

- *дискусія* – обговорення суперечливих питань []. Дуже важливо під час проведення дискусій навчати студентів дотримуватися правил, які виробляються самими студентами.

Зміст проблеми розкривають шляхом організації пошуку її вирішення або аналізом та узагальненням традиційних і сучасних поглядів. Для створення проблемної ситуації можна використати такі прийоми: пряма постановка проблеми; проблемне завдання у вигляді питання; повідомлення інформації, яка містить суперечність, протилежних думок з будь-якого питання; звернення уваги на те чи інше життєве явище, яке потрібно пояснити; повідомлення фактів, які викликають непорозуміння; співставлення життєвих знань з науковими; постановка питання, на яке повинен відповісти студент, прослухавши частину лекції і зробивши висновки. Наприклад, під час обговорення теми зачитують ситуацію – це висловлювання я

знайшла на сайті проєкту «Створення безпечного середовища для молоді». «Толерантність – це дуже погано». Завдання студентам: прокоментувати це висловлювання. Знайти, де у ньому є стереотипи, упередження, дискримінація і до чого призводять подібні заклики. Пропонуємо мінідискусію «Як вести діалог?).

Ефективними, на наш погляд є розгляд *моральних дилем* (Кольберг). Під час обговорення тем міжнаціонального спілкування важливим є використання прийомів, які спонукали б учасника переглянути власну позицію: прийом альтернативних наслідків «Що трапиться якщо вчинити так або так?»; прийом заміни ролей «якби ти був на місці… як би вчинив?», прийом врахування почуттів діючих осіб моральної дилеми (Як персонаж себе почуває в цій ситуації?, Щоб відчували ви, потрапивши до цієї ситуації?; прийом використання власного досвіду учасника «Чи не траплялося з тобою щось подібне?, Які були почуття, думки, дії?»; прийом зіставлення різних позицій з метою стимулювання взаємодії «здається Андрій і Юра стоять на різних позиціях. Обґрунтуйте свою думку».

Ефективним є обговорення суперечливих висловлювань про справжню і несправжню дружбу, про зовнішність і особистість і т. д.; *аналіз міжнаціонального змісту прислів'їв, приказок, афоризмів; використання емоційного потенціалу художнього слова,* розповідь-притча [351]. *Приклад* як метод виховання полягає в ознайомленні студентів з позитивним зразком, еталоном для наслідування.

До групи *методів організації поведінки* які використовували це *доручення* – керування діяльністю студентів під час виконання проектної роботи, під час підготовки до проведення заходів, коли студент виконує певне завдання. При застосуванні цього методу варто дотримуватися ряду вимог: пояснити в чому сутність завдання, дати можливість вибору доручення, врахування інтересів, здібностей студентів, дотримуватися принципу наступності: від простого виконання доручення до складнішого.

Створення виховних ситуацій – це спеціальна організація обставин, що стимулюють вияв і розвиток у вихованців певних якостей, переконань, ціннісних орієнтацій [87]. Тут можна розглядати ситуації довіри, конфлікту, вільного вибору, успіху тощо.

Наприклад, під час теми «Конфлікти і шляхи їх розв'язання в міжетнічному середовищі» розглядаємо ситуацію: «Уявіть, що ваш сусід в гуртожитку, представник іншої національності, звернувся до вас з такою розмовою «Я завжди відчуваю агресію зі сторони одногрупників. Мені придумали прізвисько. Зі мною ніхто не спілкується. А нещодавно пропали гроші, так всі підозри впали на мене. Я не хочу тут жити». Завдання студентам: «Сформулювати причини конфлікту, що виник. Визначити проблему, яка існує в студентському колективі. Окреслити шляхи подолання конфлікту. Назвати та обґрунтувати варіанти підтримки та допомоги одногрупнику».

Під час бесід, годин спілкування, дискусій обговорюються проблеми «Расизм як найрадикальніший прояв дискримінації», «Антисемітизм як шлях до дискримінації», «Мовно-культурна різноманітність: виклики сучасного суспільства», «Мова ворожнечі», «Чи є межі свободи вираження поглядів?», «Конфлікти справжні та уявні», «Людська гідність та права людини»,

Значно розширюється коло комунікативних умінь, які засвоює студент під час таких форм роботи, як світлини «Що поєднує всіх і дає право на індивідуальність», «Національні види мистецтва», «Вітаємо схожості та відмінності», «Музика культур» тощо.

До ефективних методів, що сприяють вихованню культури міжнаціонального спілкування відносимо *рольову гру* – «Імітація» умовне відтворення, реальних життєвих ситуацій міжнаціонального змісту. Цей метод забезпечує формування вмінь і навичок спілкування (знайомство, прохання, вибачення, критика, подолання сором'язливості, невпевненості тощо).

Як відзначає А. Конишева, ігрова діяльність виконує такі функції: комунікативну (засвоєння діалектики спілкування); діагностичну (виявлення відхилень від нормативної поведінки, самопізнання у процесі гри); ігротерапевтичну (подолання різних труднощів, які виникають в інших видах життєдіяльності); самореалізації (прояв здібностей та прихованих можливостей); міжнаціональної комунікації (засвоєння єдиних для всіх людей соціокультурних цінностей); соціалізації (включення в систему суспільних відносин); естетичну (насолода, яку

отримують учасники від гри); розважальну (це основна функція гри – розважити, принести задоволення, надихнути та стимулювати появу інтересу) [92, с.11].

Відзначимо, що метод драматизації має певні особливості як у своїй головній меті, так і в засобах застосування. Те специфічне, що є притаманним саме цьому методу, робить його не лише конкурентноспроможним, а й перевершує багато інших методів виховання.

Основна ознака, яка дає змогу віднести драматизацію до категорій педагогічного методу – це наявність певних педагогічних функцій, які дозволяють свідомо використовувати драматизацію з метою формування комунікативної компетенції: ілюстративну (демонстрація поведінки учасників комунікативної ситуації, розкриття мотивів поведінки, позицій та особистісного сенсу кожного учасника ситуації); інструментальну (моделювання ситуацій, програвання ролі виконавця, автора, глядача, імпровізація); психологічну (свобода вибору, рівнозначні права, умовний характер); аналітичну (саморефлексія); пізнавальну.

Використання методу *заохочення* – метод позитивного оцінювання поведінки з метою її закріплення в якостях особистості. Це є необхідним для іноземних студентів, особливо в період їх адаптації до іншого культурного середовища, коли виникає необхідність вселити віру в свої можливості, викликати позитивний настрій, схвальну поведінку.

Потужним засобом у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є застосування прийомів виховного впливу – організація ситуації, за якої здійснюється вплив на думки почуття людини, і відповідно, корегується поведінка. До виховних прийомів, які є ефективними у формуванні культури міжнаціонального спілкування, відносимо: показ умінь та переваг педагога, збудження гуманних почуттів, моральна підтримка і зміцнення віри у власні сили, залучення до цікавої діяльності тощо.

У моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО представлено методику діагностики рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО: розроблено критерії: мотиваційно-

ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно-ціннісний. Зміст кожного критерію визначали відповідні показники. Вивчено стан сформованості вихованості за відповідними методиками на констатувальному і формувальному етапах експерименту. Сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО диференціювали за рівнями: творчий, реконструктивний, репродуктивний, початковий.

Під час підсумкового контролю включені питання проблематики міжнаціональної комунікації та її формування у майбутніх лікарів

Особливо важливим на цьому етапі є усвідомлення майбутніми лікарями власної діяльності – позитивні результати, виниклі проблеми та шляхи їх розв'язання.

До прийомів рефлексії необхідно віднести: інтерв'ю, есе, творчі роботи у формі есе, незакінчені висловлення, віршовані рядки, зображення в малюнку тощо.

Отже, розроблена модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів дасть можливість простежити та забезпечити процес формування цього утворення в динаміці від адаптаційного, мотиваційного до поведінково-професійного етапу. На кожному з них визначено мету, завдання, зміст, методи, прийоми виховання.

Модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів ЗВО

Соціальне замовлення
Спеціальність 222 медицина
Галузь знань 22 охорона здоров'я

ЦІЛЬОВИЙ БЛОК

ВИХІДНА МЕТА

Задоволення соціального попиту на майбутніх медиків (іноземних студентів) зі сформованим потенціалом вихованості культури міжнаціонального спілкування

КОНСТРУКТИВНА МЕТА

Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Розроблення, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов, які забезпечують формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО .

Методологічний блок

ПІДХОДИ:

- комунікативний,
- контекстуальний,
- культурологічний,
- фасилітаційний,
- діяльнісний,
- особистісно-зорієнтований,
- рефлексивний,
- аксіологічний

ПРИНЦИПИ:

- вживання в культуру,
- самоактуалізації та самореалізації на перетині культур,
- поєднання позитивного потенціалу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур,
- партисипативності у взаємодії, що дало можливість опрацювати й оперувати єдиною моделлю об'єкта на всіх етапах дослідження

СТРУКТУРА:

Компоненти:

- мотиваційний
- когнітивний
- діяльнісний
- особистісний

- інтерес до національної культури
- толерантне ставлення до представників різних національностей;
- потреба в спілкуванні, взаємодії з людьми різних національних спільнот;
- усвідомлення соціальної значущості ефективного міжнаціонального спілкування для національної та культурної ідентифікації особистості

- знання про ціннісні орієнтації особистості;
- знання про структуру спілкування, знання методів запобігання конфліктним ситуаціям у взаєминах представників різних націй;
- знання правил та норм спілкування у багатонаціональному колективі;
- знання правових засад міжнаціонального спілкування.

- уміння аналізувати, адекватно оцінювати ситуації міжособистісної взаємодії;
- інтерактивні уміння: виробляти тактику спілкування, планувати свої дії в процесі міжнаціонального спілкування, прогнозувати можливі наслідки спілкування;
- рефлексивні уміння – аналізувати, прогнозувати наслідки взаємодії, усвідомлено здійснювати рефлексивні дії, володіти прийомами саморегуляції.

- комунікабельність, доброзичливість, толерантність, тактовність, емпатійність.

ФУНКЦІЇ:

- гуманістична
- комунікативна
- аксіологічна
- пізнавально-розвивальна
- виховна
- нормативна
- регулятивно-коригувальна

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР МЕДИЧНИХ ЗВО

Методика формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

суб'єкти формування культури міжнаціонального спілкування, до яких належать студенти, педагоги, фахівці, представники сфери освіти, медицини, діячі культури, організатори культурно-дозвілових центрів, об'єднань тощо;

освітній процес (факультативи, майстер-класи , курси за вибором, творчі об'єднання, інтелектуальні клуби, студії та ін.);

багатопланові види діяльності (навчально-пізнавальна, виховна, навчально-професійна, творча, науково-дослідницька діяльність)

Змістово - процесуальний блок

I етап – адаптаційний «Культура спілкування»

Мета: формування культури спілкування
Зміст: Українська мова як іноземна (Моя майбутня професія, Системи організму людини та їх функції, Українські свята та звичаї, Місто в якому я навчаюсь (орієнтування в місті: університет, гуртожиток, банк, лікарня, аптека- ведення діалогу на тему). Країнознавство (Історія міста, країни в якій навчаюсь)
Методи виховання: звернення до свідомості (переконування, діалог, приклад, пояснення, дискусія), мозаїка (взаємодія в групі, спрямована на передачу інформації, логічний та аргументовий виклад фактів міжнаціонального змісту, висловлювання думок, формулювання висновків), бесіда, заохочення тощо.
Прийоми виховання: показ умінь та переваг педагога, активізація потаємних почуттів, збудження гуманних почуттів, довіра.
Форми: екскурсії, художні виставки, літературно-музичні композиції, театральні вистави

II етап – мотиваційний «Культура міжнаціональних взаємодії»

Мета: розвиток мотивації до культури міжнаціональних взаємодій
Зміст: Українська мова як іноземна А2 - Базовий рівень (Людина і навчання, Сфера обслуговування, Заклади харчування, Подорожі. Праця та відпочинок.)
Методи виховання: діалогічний, коучинг, ігровий, драматизації, позитивного досвіду суспільної поведінки: громадська думка, довіра, привчання, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування, заохочення, створення ситуації успіху.
Прийоми виховання: моральна підтримка і зміцнення віри у власні сили, показ умінь та переваг педагога.
Форми: гуртки, клуби, студії, майстер-класи.

III етап - поведінково-професійний – «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування»

Мета: розвиток культури міжнаціонального спілкування як складника професійної культури
Зміст: Українська мова як іноземна - (Науковий стиль мовлення. Вступ до спеціальності.), практика.
Методи виховання: проектний, розв'язування ситуацій (ситуація-проблема, тренінг, створення виховних ситуацій, драматизації, контролю, самоконтролю, самооцінки спілкування, діяльності та поведінки: спостереження бесіда, опитування (анкетне, усні), тести, аналіз результатів діяльності студента, самопізнання, самопізнання
Прийоми виховання : вияв доброти, уваги і піклування, змагання, позитивна вимога, залучення до цікавої діяльності
Форми: наукові конференції, творчі студентські об'єднання, наукові гуртки, професійні клуби, народні свята, вечори.

Педагогічні умови: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які є актуальними для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти

Методика діагностики рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів-майбутніх медиків

Рефлексивно-результативний блок

Критерії	Рівні	Результат
• мотиваційно-ціннісний • когнітивно-інформаційний • діяльнісно-комунікавний • емоційно-орієнтувальний	• творчий (високий) • реконструктивний (середній) • репродуктивний (нижчий від середнього) • початковий (низький)	• сформованість рівня вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів

Висновки до другого розділу

У другому розділі «Методичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО» визначено критерії й показники, проаналізовано стан сформованості рівнів сформованості вихованості культури міжнаціональної спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО на констатувальному етапі експерименту, розроблено модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Для проведення експерименту було залучено іноземних студентів підготовчого відділення, першого, другого та третього курсів навчання спеціальності 222 Медицина, галузі знань 22 Охорона здоров'я. Експериментальним майданчиком дослідження визначено ЗВО, зокрема: Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Вінницький національний технічний університет, Хмельницький національний університет. У дослідно-експериментальній роботі взяли участь 365 респондентів. Сформовано контрольну групу (далі – КГ) – 181 особа і експериментальну групу (далі – ЕГ) – 184 особи.

Структурно-функціональний аналіз досліджуваної проблеми уможливив визначення критеріїв сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування здобувачів освіти. *Мотиваційно-ціннісний* критерій. *Когнітивно-інформаційний Емоційно-орієнтувальний критерій Діяльнісно-комунікативний. Зміст цих критеріїв наповнено показниками, що дало можливість вивчити та проаналізувати стан сформованості вихованості культури міжнаіонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО.*

На констатувальному етапі експерименту результати діагностики такі: в ЕГ до творчого (високого) рівня віднесено 1,4% респондентів; реконструктивного (середнього) – 9,8%, репродуктивного (нижче середнього) – 38,0%, початкового (низького) – 50,8 %, відповідно, в КГ ці показники становлять: 1,2 %; 9,1 %; 36,6%, 53,1%. Тобто показники КГ і ЕГ суттєво не відрізняються. Це уможливило диференціацію студентів за рівнями сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування в освітньому просторі медичних ЗВО, а саме: -

творчий (високий) рівень- *реконструктивний* (середній), *репродуктивний* (нижче середнього), *початковий* (низький).

Для більш чіткого бачення цілісності досліджуваного процесу розроблено модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, тобто об'єкт, який відповідає іншому об'єкту (оригіналу), замінює останній в процесі пізнання і дає про нього або його частини інформацію (Р. Гуревич). У моделі схематично окреслена система, що є сукупністю взаємопов'язаних, взаємообумовлюваних складників: цільовий, методологічний, змістово-процесуальний, рефлексивно-результативний.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ, МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ МЕДИЧНИХ ЗВО

3.1. Педагогічні умови формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти

Для обгрунтування педагогічних умов використали визначення поняття «умова» яке пояснюється у тлумачному словнику сучасної української мови – необхідна обставина, що уможливлює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [4, с. 1506]. У дисертаціях, присвячених формуванню культури міжетнічного , міжнаціонального спілкування особистості, науковці Т. Атрощенко, Н. Калашнік, Ю. Кушнір, Н. Подчерняєва, С. Степанов Т. Фогель предметом дослідження визначають педагогічні умови Аналіз . Їх досліджень свідчить про те, що реалізація педагогічних умов, визначених і обгрунтованих забезпечує ефективність цього процесуі представляє наукову цінність. Нами визначено педагогічні умови формування культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти.

3.1.1. Спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування

У процесі обґрунтування педагогічної умови спрямування особистості іноземного студента на позитивне моделювання вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів проаналізовано праці науковців, щодо сутності, структури, функцій, гуманізації спілкування (Н. Добіжа, Максименко, Г. Мешко, І. Зязюн, Г. Хомич та ін.).

Спрямування особистості у вихованні розглядається як система узгоджених взаємопов'язаних переконань і потреб які формуються в результаті вироблення відповідних звичних дій, вчинків культурної поведінки. Для розуміння позитивного моделювання вихованості культури міжнаціонального спілкування врахуємо те, що спілкування передбачає певні етапи, а саме: орієнтація в ситуації, прояв ініціативи, безпосередній процес спілкуванння та аналіз його результатів. Позитивне моделювання цього процесу залежить від намірів і рівня сформованості загальної культури особистості, коли відбувається вибір людини – інша для неї є предметом чи засобом; партнером чи суперником; метою, змістом чи джерелом.

Педагог-гуманіст В. Сухомлинський стверджував думку про те, що особливістю спрямування особистості на позитивне моделювання культури спілкування є підгрунтя, а саме: духовна спільність учасників взаємин, довіра між ними, відкритість, відвертість, доброзичливість, осмислення й обговорення питань. У процесі взаємодії педагога з вихованцями важливим для педагога є сформувати ставлення довіри до себе, продемонструвати товаристськість, здатність до відкритого типу діалогу, авторитет і доброзичливість, зацікавленість і коректність у спілкуванні (с. 116 Бурдейна).

Основою для обґрунтування умови є дотримання принципів виховання : безумовне позитивне ставлення до особистості вихованця, опора на позитивне в особистості. Ще одним ключовим положенням на який ми спираємося у доведенні важливості цієї умови для теорії і практики формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є поєднання позитивного потенціалу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур.

Спрямування особистості іноземного студента на позитивне моделювання вихованості культури міжнаціонального спілкування є надзвичайно важливим, оскільки така установка проявляється у стійкій схильності до певного сприйняття, осмислення та поведінки індивіда. Установка висловлює позицію людини, її погляди, ціннісні орієнтації відносно різних сфер громадського життя і професійної діяльності. Вона може бути позитивною, негативною або нейтральною. Позитивна установка особистості забезпечується формуванням трьох компонентів. Когнітивний компонент забезпечується наявністю певних знань про різні етноси та національності, розширенням світогляду особистості щодо їхньої культури та звичаїв, мотивацією до збагачення знань про представників інших національностей, формуванням стійкого пізнавального інтересу. Емоційний – реалізовується лише за умови набуття попереднього компоненту, визначає особистісне ставлення до здобутих знань та реалій). Особистість оцінює їх позитивно, якщо її знання та досвід підкріплені розумінням, тому викладачеві важливо не лише подавати нову інформацію, а й аналізувати її разом зі студентами, щоб забезпечити розуміння та визнання права інших народів на певні особливості.

Практична реалізація цієї умови, як доводить О. Юрценюк, можлива в першу чергу на забезпеченні когнітивних процесів – позитивного мислення особистості. Авторка стверджує, що позитивне мислення – це сила, яка відіграє важливу роль у формуванні життя. Сенс такого мислення полягає у психологічному прийомі, при якому у свідомості формуються думки, слова та образи, що сприяють внутрішньому розвитку й успіху. Усвідомлювати силу думки і використовувати цю силу, щоб впевнено досягати своєї мети – це і є позитивне мислення. Таким чином, воно означає мислити в правильному напрямку та притримуватись його свідомо, наполегливо, аж до самого успіху. Позитивне мислення – прямий шлях у нове, щасливе і здорове життя. Суть позитивного мислення полягає не в тому, щоб не помічати негативу. Воно допомагає швидко зорієнтуватися у своїх можливостях і діяти конструктивно.

Будь-які справи, що виконуються в перебуванні позитивного мислення робляться набагато краще і швидше, підвищується продуктивність і настрій на їх виконання. Позитивне мислення передається на оточуючих, його можна вважати навіть заразливим. Якщо ви мислите і думаєте позитивно, то й

оточуючі вас люди будуть думати так само [Юрценюк]. Виробленню позитивних емоцій сприяє проведення днів милосердя, днів подяки, днів «Ангела» тощо. І лише безпосередні позитивні зразки спілкування, які застосує індивід під час комунікації може забезпечити його самореалізацію, від відтак почуття успіху, задоволення, щастя, що і зробить його життя комфортним.

Найбільш популярними практиками входження до філософії життя в позитивному мисленні на думку психологів – науковців, практиків є: збільшення позитивних емоцій, через посмішки, сміх, приємне спілкування, веселощі; фокусування на позитивних моментах життя, розфокусуванні, забуванні негативних; постійне ведення щоденника, що дозволяє аналізувати власне життя та коригувати ставлення до нього; прагнення до використання тільки позитивних слів щодо розвитку власного «Я»; ігнорування і відштовхування негативних думок, заміна їх на конструктивні, зокрема думки про щастя; пошук позитивних моментів від невдач; орієнтація на успіх при виконанні справ; перегляд хороших і добрих фільмів, асоціювання себе з позитивним оточенням людей; активний відпочинок тощо []..

Тривала робота над собою це шлях від самоконтролю і спрямування думок, а згодом це переходить у звичку.

3.2.2. Забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу

Новий вимір міжкультурної освіти, що розвивається на тлі глобалізаційних процесів, інтеграції міжнаціональних спільнот зумовлює пошук конструктивних шляхів формування миролюбних громадян, здатних до взаємодії, яка ґрунтувалася б на ідеях добра, справедливості, рівності, довіри, толерантності, поваги, доброзичливості тощо.

Проблеми, що виникають, в іноземних студентів під час здобуття освіти в Україні, першочергово пов’язані із спілкуванням – налагодженні контактів з представниками різних національностей, сприйнятті, розумінні їх під час обміну

думками, інформацією, безпосередньої взаємодії. Це проявляється в етнічному упередженні, що є універсальною особливістю міжкультурних відносин. На думку зарубіжних учених, це поняття містить три компоненти: когнітивний (стереотипи, переконання про характеристику етнічних груп); емоційний (настанови, оцінювання груп етнічного походження); поведінковий (дискримінація, дії під час спілкування з представниками різних культур) [10, с. 401].

Феномен діалогу був і залишається предметом вивчення філософів, культурологів, лінгвістів, літературознавців, мистецтвознавців, соціологів, психологів, педагогів, які досліджували різні його аспекти. В. Євтух висвітлює теоретико-методологічні перспективи дослідження феномена «міжкультурний діалог», простір реалізації міжкультурного діалогу, українські реалії цього діалогу, його менеджмент у вимірі етнічного розмаїття сучасного світу [8]; Радул С. Г., Радул І. Г. обгрунтовують концептуальні основи діалогу культур в європейському освітньому просторі [13]. Л. Динікова досліджує феномен «діалогу культур»: поняття, закономірності взаємодії в дискурсі міжкультурної комунікації, вплив на формування людини як громадянина країни та світу [7]; Л. Кулікова, Т. Тарасенко розкривають основи ефективної міжкультурної комунікації в сучасних умовах. Досліджено проблему взаємодії культур з урахуванням теорій міжкультурної комунікації [11]; Н. Басай висвітлює шляхи реалізації культурологічного підходу через діалог культур у змісті окремих навчальних дисциплін [3]; С. Яблоков – погляди вітчизняних і зарубіжних учених на сутність понять «діалог культур», «міжкультурна комунікація» [18].

Серед зарубіжних учених теорію міжкультурної комунікації розробляють Е. Холл (теорія високо- й низькоконтекстуальних культур), Г. Гофштеде (теорія культурних вимірів), Е. Хірш (теорія культурної грамотності) [11].

Важливим освітнім інструментом у подоланні непорозумінь, уникнення конфліктних ситуацій у міжкультурному студентському середовищі є діалог, який сприяє усвідомленню цінності культури міжнаціонального спілкування. Діалог культур є умовою спільного існування та взаємодії між представниками різних національностей та етнічних груп.

На основі аналізу наукової літератури, ми визначили, що «діалог культур» має багато тлумачень: процес спілкування культур, упродовж якого має місце їхня взаємна трансформація; різновид міжкультурної взаємодії, що передбачає активний обмін змістом культур-контрагентів при збереженні ними своєї самобутності. У соціально-когнітивному відношенні «діалог культур» передбачає широкий спектр питань, в основному другорядних, які передбачають у межах кожної культури активне вивчення «думки» культури-контрагента, йде пошук і вироблення власної паралелі й аналогів; обмін відбувається на рівні периферійних інтерпретацій, не охоплюючи ядерних когнітивних структур культур-контрагентів, які зберігають свою структуру і зміст.

У соціальному плані «діалог культур» передбачає наявність більш-менш широких «проміжних» шарів, які відносяться до суб'єктів як тієї, так й іншої культури [16, с 162].

«Діалог культур» – це система цінностей іншої культури, долання стереотипів, синтез інонаціонального та самобутнього, що веде до взаємозбагачення та входження до загального світового та європейського культурного контексту. В європейському освітньому просторі «діалог культур» має реалізовуватись через взаємодію різних культур на базі рівності, довіри та толерантності на повноцінному взаєморозумінні суб'єктів діалогу культур, які є носіями певних культурних рис, сформованих під упливом рідної культури та її соціального й культурного контексту [13, с. 88].

В. Євтух під терміном „простір міжкультурного діалогу" пропонує розуміти поле, у межах якого відбуваються контакти, спілкування, зв`язки, відносини як між носіями різних культур, так і самих культур, або ж їх елементами [с.9]. Вчений серед просторових елементів національного діалогу виділяє фізичний простір (зони відпочинку (сквери, парки), „шопінг центри", вільних від транспорту пішохідних вулиць, кафе просто неба, місця для розваг, зокрема, для молоді, тощо, які є атрактивними для великої кількості населення, музеї та виставкові зали. Цікавим феноменом у міжкультурному діалозі є віртуальний компонент фізичного простору – засоби масової інформації. В цьому просторі здійснюється непрямий (опосередкований) обмін інформацією, а отже й опосередкований діалог.

Оригінальність засобів масової інформації у нашому контексті проявляється, передусім, у тому, що „вони відтворюють культурне розмаїття суспільства, вводять культуру в контекст повсякденного життя й таким чином можуть забезпечити платформу для існування різних перспектив, з якими їхні читачі, глядачі або ж слухачі не мають можливості контактувати щодня" [21].

електронної пошти, чату, форумів, відео, та веб-конференцій, веб-екскурсій тощо. До інформаційних Інтернет-ресурсів відносять: текстовий, аудіо, та візуальний матеріал з різної тематики на різних мовах [5, с. 3–4]. контенту сайту «The Writer's Almanac», який щодня оновлює свою сторінку, діючи як літературний календар. На сайті можна ознайомитися з найкращими зразками американської поезії від класичної до сучасної. До того ж, у відвідувачів сайту є можливість прослухати вірші в аудіозапису та прочитати інформацію про авторів, для яких цей день є днем народженнясайт ВВС та ВВС Leaning English. Для практичної реалізації діалогу культур серед майбутніх учителів англійської мови запропоновано поглиблене вивчення матеріалів культурологічної та країнознавчої спрямованості. З цією метою розроблено програму країнознавчого курсу англомовних країн. ігрові технології, діалогові технології, метод проектів, комп'ютерні та телекомунікаційні технології, медіа-технології, дискусійна піраміда, диспут, робота в парах або мікрогрупах – це ті інноваційні технології, за допомогою яких забезпечуються умови для реалізації діалогу культур та включення майбутніх учителів іноземних мов в міжкультурну комунікацію (С. 88, Яблоков).

А. Козак, аналізуючи проблему міжкультурної комунікації виокремлює такі аспектів діалогу культур: - білінгвістичний, який включає розробку проблем інтерференції (лінгво- і соціокультурної), кодового переключення, мовного дефіциту, конвергенції і дивергенції культур тощо; - прагматичний, що передбачає розробку лінгвопрагматики при дослідженні міжкультурної комунікації (специфіка взаємодії різнонаціональних комунікантів, особливості реалізації інтенцій учасників діалогу культур тощо); - когнітивний – дослідження когнітивних особливостей шляхом сприйняття і розуміння мови й культури різними національними контингентами суб'єктів учіння; - аксіологічний, спрямований на виявлення оцінювальних

характеристик, які «приписуються» явищам мови і культури, що вивчаються представниками різних національних культур; - естетичний, що розкриває шляхи естетичного осягнення мови і культури різних національностей [Козак с. 108].

Сучасні культурологи визначають три основні характеристики «діалогу культур»: структуру, рівні і принципи. Під структурою діалогу розуміють ті змістовні напрями й конкретні форми взаємного обміну, за допомогою яких він здійснюється (господарсько-економічні, державно-політичні, художні, релігійні, побутові, змішані). Серед рівнів «діалогу культур» виділяють етнічний, національний, цивілізаційний. Основним принципом діалогу культур є семантичний (смисловий) принцип, який передбачає виведення діалогу на рівень взаємопроникнення смислових структур у культурі [13].

Основа і мета діалогу культур – взаєморозуміння у всіх його аспектах – мовному, соціокультурному, аксіологічному (усвідомлення і розуміння цінностей іншої культури, партнера по діалогу) і багато інших» [Т. Пода, с. 78].

Проблематику полікультурного виховання іноземних студентів ЗВО досліджувала І. Зозуля. Авторка Поняття полікультурність, «мультикультуралізм» характеризує як співіснування в межах однієї території чи країни багатьох культур. Визнання суспільства полікультурним унеможливлює способи його «інтегрувати», тобто перетворити на невід'ємну частку панівної культури. Головне завдання полікультурного виховання – виховати людину із широким кругозором, відкритим, незаангажованим мисленням, здатною до діалогу, тобто «людину культури».

Цінність полікультурного виховання випливає із його цілей. В. Фтенакіс визначає їх як: розвиток терпимості до іншого способу життя й стилю поведінки, що ґрунтується на розумінні відмінностей між культурами; розвиток здатності розрізняти відмінності між культурами, оцінювати системи цінностей і норм іншої культури; формування здатності інтегрувати елементи інших культур у свою систему мислення й цінностей [261, с. 24–25].

Л. Динікова зазначає, що для успішного формування діалогу культур важливим чинником є вироблення міжкультурних компетентностей, а саме: мовної (здатність до вибору оптимальних мовних засобів, правильна референція і т.д.) комунікативної

(здатність до інтерпретації специфічних для культури комунікативних сигналів вираження власних думок, розуміння партнера, доцільне використання вербальних і невербальних засобів); культурної (розуміння цінностей, психологічної, соціальної та культурної ідентичності партнера, уміння диференціювати інформацію за значущістю та достовірністю, здатність отримувати інформацію з різних джерел) [7, с. 175].

На думку німецького експерта з проблем міжкультурної освіти Альберта Рааш, діалог є практичним освітнім інструментом, що спрямований на розкриття сутності представників інших культур, їхніх горизонтів, цінностей тощо; забезпечує пізнання самого себе через порівняння та взаємодію з іншими; діалог сприяє виробленню навичок емпатії. Пріоритетною метою теорії діалогу є повага до іншого [14].

Під час використання діалогу культур варто спрямовувати студентів на визнання різноманітності різних поглядів, які відмінні від власних; відкритість до розмаїття й прагнення змінюватися впродовж узаємин; використання форми й структури під час обміну інформацією.

Важлива роль діалогу у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, оскільки забезпечує системність знань про розмаїття культур, розуміння і усвідомлення власного бачення про їх співіснування на основі поваги, рівності, толерантності, взаєморозуміння, сприйнятті іншого незалежно від його національної приналежності. Виховувати людину культури, здатну нести відповідальність за власні вчинки, власну діяльність, здійснювати вибір у ситуаціях міжнаціональної взаємодії є можливим лише через діалог під час якого здійснюється обмін думками, поглядами, почуттями цід час взаємодіїї з людьми різних національностей. Особливості діалогічного спілкування на основі полікультурності в освітньому просторі медичних ЗВО полягає в тому, що представники різних національностей прагнуть всіма засобами передати своє ставлення до інформації міжнаціонального змісту, інтерпретувати її так, щоб вона була прийнятною, зрозумілою і значущою для партнера. Усвідомлення учасниками міжнаціонального спілкування значущості своїх дій сприяє їхньому розвитку та успіху у сучасному полікультурному світі. Діалогізація освітнього простору вимагає різних форм

співробітництва (індивідуальних, групових, фронтальних). Їх використання передбачає певну послідовність: педагогічний супровід іноземного студента (допомога, сприяння ініціативи студента, створення умов для самореалізації в міжнаціональній взаємодії до повної саморегуляції у формуванні культури міжнаціонального спілкування і появі партнерста між ними). Такий підхід забезпечує систематичність і послідовність формування вихованості культури міжнаціонального спілкування до рівня рефлексивних і вимагає продуктивних шляхів взаємодії викладача і студентів. Одним із таких шляхів є розвиток індивідуально творчої траєкторії особистості студента, що передбачає врахування мотивації у процесі міжнаціональної взаємодії, навчання самоудосконаленню (самостійності, самодіяльності) до кінцевого результату (Бурдейна, с. 115). Індивідуально-творчий підхід вимагає впровадження гнучких технологій виховання які передбачають інтеграцію усіх векторів освітнього простору, забезпечення довготривалого занурення студентів в українську культуру. За таких умов учасники процесу навчаються налагоджувати контакти з представниками різних національностей, сприймати, розуміти один одного виявляти інтерес до розмаїття культур, передбачати наслідки своїх дій, підвищуючи таким чином рівень саморегуляції.

Під час діалогічного спілкування можна створювати ситуації вибору і оцінки міжнаціональних проблем, що спонукають переходити на вищий рівень розвитку когнітивних процесів від знань про моральні, загальнолюдські цінності до їх оцінки.

Дуже важливо, щоб у діалогічному спілкуванні на основі полікультурності застосовувався особистісно-зорієнтований підхід до виховання (в центрі виховання - особистість студента з його цілями, поглядами потребами, уподобаннями, можливостями). Виховний аспект полікультурного діалогу у формуванні культури міжнаціонального виховання студентів вбачаємо в наступному: критичне засвоєння загальнолюдських цінностей в процесі інтеріорізації, тобто проєктування культури міжнаціонального спілкування у внутрішній світ студента, національних цінностей у надбання особистості; екстеріорізація набутого досвіду культури міжнаціонального спілкування з метою внесення позитивних змін в соціальне середовище.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури щодо сутності, структури шляхів використання діалогу в освітньому процесі ЗВО (Л. Бурдейна, А. Козак, А. Мартіросян, Ю. Тьопенко, В. Яблоков) виділено виховні аспекти діалогічного спілкування які варто враховувати у формуванні культури міжнаціонаального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Серед них: н алагодження контактів викладача і студента (яскравий епізод із життя видатних лікарів всесвітнього значення, їх професійних успіхів (представників країн з яких навчаються студенти), використання проблемних запитань, звернення до власного життєвого епізоду, який змінив погляди проблему (транспарентність)); створення атмосфери довіри, допомоги, підтримки; надання змісту спілкування особистісного смислу викладача і студентів; наявність свободи вибору, волевиявлення у різних формах спілкування; розгляд позиції «студент очима викладача, представника іншої національності, викладач очима студента»; використання, втручання увнутрішній світ особистості методу контрастів у судженнях, прийому здивування, захоплення як стимулу для появи нових думок, ідей, здобуття нової інформації; використання влучних асоціацій, метафор,, образів; створення позитивного фону спілкування, обмін думками без психологічного тиску на погляди представників інших культур як найбільшої можливості для особистісного зростання та професійного удосконалення, прагнення до людини високої культури; розгляд полікультурного діалогу як творчість, як витвір мистецтва.

Отже, з’ясування сутності діалогу, функцій, структури, рівнів, принципів та використання його як практичного інструменту у формуванні культури міжнаціонального спілкування дає можливість дійти висновку, що організація спілкування в міжкультурному розмаїтті на основі діалогу забезпечує співіснування різних культур, традицій, сприяє їх взаєморозумінню з урахуванням самоідентичності, визнанню відмінностей, збагачує соціокультурний досвід спрямований на розкриття сутності представників інших культур, їхніх горизонтів, цінностей тощо; забезпечує пізнання самого себе через порівняння та взаємодію з іншими.

3.1.3. Використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів

Одним із чинників, що впливає на формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є виховання – вплив на формування ціннісно-мотиваційної сфери особистості. Цей процес ефективно може здійснюватися за умови використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів. Цю проблематику досліджують українські науковці О. Грива, І. Залєсова, В. Каплінський, А. Солодка, М. Яновська та ін.

Розгляд ситуацій міжнаціонального змісту є актуальним для іноземних студентів, оскільки проходить входження їх в іншомовний освітній простір, що вимагає їх розв'язання «тут і тепер».

Утворення ситуацій моделей міжнаціонального змісту стимулюють пізнавальну активність особистості (навчається аналізувати, синтезувати, оцінювати явища, процеси, проникати у їх сутність, порівнювати, співставляти, систематизовувати, узагальнювати думки, висловлювати їх). Аналіз та вирішення ситуацій міжнаціонального змісту розвиває критичне мислення – готовність до вироблення алгоритму дій, гнучкість у взаємодії з партнером по спілкуванню, наполегливість , що стимулює напруження розуму, готовність до виправлення помилок, здатність йти на компроміс, знаходити рішення які б зміцнювали порозуміння, консолідацію національних спільнот. Розв'язання ситуацій забезпечить також розвиток креативного мислення прояви якого у дивергентності, генеруванні ідей, продукуванні думок, здатності до оригінальних рішень, розвитку інтелектуально-еврістичних здібностей, доланню стереотипності Творчий підхід підвищує мотивацію до проблеми, сприяє підвищенню інтересу до розв'язання проблеми яка досліджується. Влучно з цього приводу сказала героїня фільму «Небезпечні думки режисера Джона Сімпсона та Джері Букхаймера, звертаючись до старшокласників «…моя головна мета навчити вас думати. Мозок це також м'яз. І щоб бути сильним, успішним його треба тренувати. Кожен новий факт, кожна нова ідея допомагає вам розвивати новий м'яз. І ці м'язи роблять вас по-справжньому сильними. Це ваша зброя. В цьому

неспокійному світі я хочу озброїти вас. Якщо ви станете розумнішими, дотепнішими, спритнішими – ви матимете в своїх руках цінну зброю».

Створення ситуацій спілкування міжнаціонального змісту та їх розв'язання забезпечує набуття практичного досвіду у взаєминах, засвоєнню етичних правил спілкування. Оскільки одиницею змісту спілкування є ситуація яка може бути неоднозначною і суперечливою, то це дає можливість розглядати процес взаємин у динаміці, уможливлює інтеграцію знань з різних навчальних дисциплін, необхідних для її вирішення.

Використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів забезпечує самостійний аналіз культури міжнаціонального спілкування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків цього явища, усвідомлення логічного зв'язку, послідовності дій, творчого застосування знань у розв'язанні ситуацій. Орієнтовані ситуації містять певні суперечності (протидія, протистояння, порушення зв'язку, погодженості), що створюють проблему, вирішення якої підвищує інтерес, актуалізує нові знання, здатність до аналізу, синтезу, оцінювання досліджуваного явища, забезпечує формування комунікативних умінь та комунікативних здібностей (О. Гладун). Як стверджує А. Солодка, ефективними є модельовані (проблемні) умови контексту кроскультурної взаємодії передбачають не тільки застосування готових знань і схем, а й формування здібностей аналізу та творчого мислення. Із метою отримання нового знання студентові необхідно виконати низку послідовних дій: аналіз проблемної ситуації – постановка проблеми – пошук інформації, якої бракує, і висунення гіпотез – перевірка гіпотез та отримання нового знання – переведення проблеми в завдання – пошук способу рішення – власне рішення – перевірка рішення – доказ правильності вирішення завдання, вирішення проблеми [].

За проблемного підходу шлях пізнавальної діяльності студента з точки зору розвитку його мислення та особистості більш тривалий, цікавий та продуктивний. Ймовірні кроскультурні ситуації діяльності та спілкування, оволодіння способами вирішення яких і формує його особистісній смисл. Діяльність студентів передбачає не тільки грамотні предметні дії, а й передусім вчинки учасників взаємодії []. Конструктивне розв'язання ситуації за забезпечить виховний вплив,перебудову

свідомості студента, зміну ставлення, установок, мотивів, на спонукання до висновків, забезпечення взаємних контактів.

Під час розв’язання ситуацій

Включення студентів в аналіз ситуацій реального життя найбільш оптимально забезпечить формування культури міжнаціонального спілкування . Під час розгляду ситуацій міжкультурного змісту відбувається трансформація знань у практичні дії, формуються ціннісні орієнтації, студент усвідомлює важливість формування культури міжнаціонального спілкування засвоює моделі спілкування, що збагатять його практичний досвід, який він може використати в розв’язанні означених проблем.

Як зазначає В. КАплінський, більшість науковців у розв'язанні ситуацій пропонують застосовувати принцип поетапних дій. Зокрема, логічною є схема розв'язання виховних задач, запропонована О. Дубасенюк, яка визначає наступні етапи цього процесу: 1) підготовчий, або орієнтовний, сутність якого в накопиченні знань, умінь, навичок для розв’язання проблеми; 2) діагностичний або аналітичний, що проявляється в діагностиці рівня розвитку і особливостей особистості; 3) проектувальний – бачення і формулювання проблеми, проектування предметного змісту і форми виховної діяльності; 4) здійснення евристичної програми, спрямованої на визначення засобів, форм та методів розв'язання виховної задачі; 5) вироблення гіпотези, пошук рішення, його реалізація; 6) узагальнення і оцінка наслідків рішення виховної задачі (аналіз результатів, відхилень; проектування нових проблем, виховних задач) [1, с. 153-154].

Під час аналізу ситуацій міжнаціонального змісту ми націлювали студентів на необхідність знань про особливості культур, передумови за яких виникла ситуація, її причини, аналіз ситуації з позицій «іншого», врахування рівня вихованості людини з позицій її національних відмінностей, використання оптимальних методів, прийомів спілкування, прогнозування наслідків за результатами розв’язання ситуації.

Наведемо приклад алгоритму до ситуацій *з готовими варіантами вирішення*, які потрібно критично осмислити, оцінити на відповідність або невідповідність обставинам, обрати оптимальний та обґрунтувати його.

1. Уважно прочитайте. Спробуйте з'ясувати, в чому полягає проблема. **2.** Спершу продумайте власний доцільний варіант, спрямований на вирішення проблеми. **3.** Познайомтесь із варіантами розв'язання ситуації, запропонованими в посібнику та спробуйте спрогнозувати результат кожного з них. **4.** Неприпустимі, на вашу думку, варіанти позначте мінусом (-). **5.** Варіанти, які ви вважаєте припустимими, позначте плюсом (+). **6.** Уважно перечитайте кожен «плюсовий» варіант і визначіть найкращий, поставивши навпроти ще один плюс. Обґрунтуйте свій вибір. **7.** Поясніть, які, на ваш погляд, помилки допущені в «мінусових» варіантах. Чому ви вважаєте їх неприпустимими? **8.** Якщо серед запропонованих варіантів ви не знаходите оптимального, запропонуйте і обґрунтуйте власний [3, с. 7].

У принципах виховання закладено гуманістичний зміст. І для того щоб їх дотримуватися в педагогічній діяльності, необхідно бути гуманістом за своєю суттю – людяним, толерантним, миролюбним.

Якщо ваш лікар-партнер іноземець, у веденні спільних справ зовсім не зайвим буде знання національного стилю спілкування.

В одній зі столичних СП, іноземний власник якого мешкає на півдні Італії, у приватній розмові мене якось щиро переконували, що італійці всі настільки довірливі, ба примітивні, особливо з сільськогосподарських провінцій, що обдурити такого хазяїна – раз плюнути. І дурять – приховують торгівлю списаним товаром, ліві заробітки, усю справжню бухгалтерію. А той лопух, мовляв, усьому вірить – підприємство прибуткове, чого ж йому ще? Одне слово, на всі заставки використовують, на їхню думку, особливості італійської ментальності. В іншому СП, навпаки, впевнені, що італійці зажерливі, хитрі і свого не упустять. У кожного свої, часом химерні, уявлення про цих загадкових іноземців [] .

Чому необхідно вивчати особливості етики ділових традицій іноземних ділових партнерів?

2. Чому виникли протилежні розбіжності в уявленнях вітчизняних робітників СП про цих загадкових італійців?

3. Які прийоми нейтралізування іноземців у сфері міжнародного ділового спілкування використовує бізнес-тренер Олександр Деревицький? [].

Створення ситуацій міжнаціонального змісту передбачає спрямування їх у професійне русло. Щоб розв'язати їх, необхідно застосувати оптимальні методи виховного впливу, які відкорегують думки, почуття і перебудують поведінку студента. При цьому відбувається блокування її негативних проявів, зміна ставлень, установок, мотивів на спонукання до позитивних дій. Тобто студен як майбутній фахівець формує установку на вибір та застосування такого методу впливу спілкування, який би викликав післядію та забезпечив позитивні зміни у стосунках (Залєсова).

Використовуючи напрацювання В. Каплінського щодо аналізу педагогічних ситуацій [], ми адаптували алгоритм дій до процесу спілкування і визначили його так:

1. Відтворення в пам'яті перерахованих правил етичного спілкування;
2. Аналізуючи ситуацію (передумови, її причини, учасників ситуації), ми «приміряємо» принципи взаємодіїї, на які будемо опиратися, розв'язуючи її.
3. Відбір та використання методів взаємодіїї.
4. Недоцільність прийомів впливу в розв'язанні ситуації.
5. Рефлексія.

Отже, використання ситуацій міжнаціонального змісту в освітньому просторі медичних закладів освіти сприятимуть активізації розвитку мислительських процесів під час спілкування іноземних студентів у розмаїтті культур, формуванню загальнолюдських норм, правил поведінки, що виступають регуляторами у взаємодії, розвитку навичок емпатії, взаєморозуміння та поваги до співрозмовника, умінь вирішувати конфліктні ситуації на грунті національних відмінностей.

3.1.4. Інтеграція навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти.

На важливості інтеграції навчальної і позааудиторної виховної роботи з іноземним студентами зосереджують увагу Ю. Кравченко, С. Гнатенко. Як зазначають науковці це дає змогу студентам поліпшити знання з української мови як

іноземної, розвинути комунікативні здібності, розкрити внутрішній потенціал, відчути командний дух. А це поліпшує якість двосторонньої комунікації серед представників різних культур [Кравченко].

Зазначені два види діяльності є взаємопов'язаними, оскільки навчальний процес спрямований на отримання знань, професійних умінь і навичок, а виховний – сприяє особистісному вдосконаленню студента. У формуванні міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів закладів вищої освіти важлива роль належить поєднанню аудиторної і позааудиторної діяльності. Ці два види діяльності ми розглядаємо як єдиний освітній процес, функції якого доповнюються специфічними для навчання і формування особистості. Під час навчання домінує набуття знань, умінь, навичок студента з проблем культури міжнаціонального спілкування, тоді як позааудиторна робота з цього напрямку передбачає розвиток ціннісних орієнтацій, набуття та збагачення досвіду культури спілкування, міжнаціональних стосунків. На думку багатьох учених у процесі аудиторної роботи переважає розвиток інструментальної сфери особистості. У досліджуваному напряму студент збагачує знання про особливості національних позааудиторна робота забезпечує формування мотиваційно-ціннісної сфери і таким чином інтегруючи ці процеси забезпечується цілісне формування цієї характеристики особистості. У процесі позааудиторної роботи оптимально розвиваються «гнучкі навички» soft skills, що є підґрунтям для формування культури міжнаціонального спілкування, оскільки у невимушеній, нерегламентованій, вільній, демократичній атмосфері вибудовуються різні види стосунків, зокрема міжнаціональні; розвиваються вміння працювати в команді, висловлювати та відстоювати власну позицію, досягати консенсусу на основі діалогу, володіти технікою регуляції емоційного стану під час спілкування з представниками різних культур. Розвиток гнучких навичок сприяє креативному підходу до вирішення міжнаціональних стосунків, подоланню стереотипів та забобон у розв'язанні окреслених проблем. Навички роботи з інформацією забезпечують здатність до обробки та засвоєння інформації культурного розмаїття, розрізняти фейки від реальності. Позааудиторна робота в повній мірі сприяє розвитку самостійності студента, що забезпечить саморганізацію,

самовиховання, самоудосконалення особистості, уміння вибудовувати власну діяльність продуктивно в напрямі підвищення рівня сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів.

Позааудиторна робота це необмежений в часі процес, що здійснюється послідовно де забезпечується наступність у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів від адаптаційного періоду у спілкуванні, культури спілкування, культури міжнаціонального спілкування, що є одним із аспектів культури професійного спілкування в умовах глобалізаційних процесів суспільства. Цей вид діяльності передбачає поєднання самостійного вибору студентом позааудиторних форм, методів навчання, аудиторної освітньої діяльністю та зобов'язаннями, які бере на себе студент у процесі навчання. Цей вид діяльності містить величезний арсенал засобів, форм, методів і надає студенту можливість вибору та волевиявлення. Позааудиторна діяльність є потужним чинником мотивації студентів –іноземців у формуванні міжнаціональної культури спілкування, оскільки у її процесі є можливість створити оптимальні умови для реалізації інтересів, потреб, бажань, нахилів що є основою стимуляції розвитку цієї характеристики особистості. Позааудиторна робота – сприятливе підґрунтя для розвитку індивідуальності студента, оскільки є можливість залучення його у різноманітні види діяльності відповідно до нахилів, здібностей, уподобань. Варто зазначити і те, що у позааудиторній дільності формується культура спілкування, міжнаціонального спілкування і це забезпечує її потреби у реалізації творчої майбутньої професійної діяльності, професійному самовизначенні, прагненні до самовдосконалення, навчання впродовж життя. У процесі позааудиторної діяльності розвивається комунікативна активність майбутнього фахівця у сфері міжнаціональних стосунків, налагоджуються позитивні емоційні контакти, є можливість створити освітнє середовище гуманнності, толерантності, розуміння, сприйняття іншого.

Позааудиторна виховна робота зі студентами-іноземцями наближає їх до вмотивованого вивчення української мови як іноземної в період адаптації їх до соціального, побутового, освітнього середовища. У цей період відбувається входження студента в іншу культуру – українську, відмінну від власної. Цей процес

забезпечує формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів на початковому етапі набуття медичної професії

З метою забезпечення комунікативних потреб студентів у сфері міжнаціонального спілкування використання різних форми позааудиторної роботи сприятиме вивченню, розумінню державної мови іноземними студентами. Цьому сприяє спілкування в розмовних клубах на рівні обміну інформації, налагодженню контактів між представниками різних національностей: «Письменник-лікар. Життя і творчий доробок», «Образ лікаря», «Мова лікаря має значення», «Ми різні ми рівні» тощо. Як стверджують Т. Кучай, В. Сулим, Н. Рожак організація розмовного клубу дає можливість тренувати студентам свою вимову, пройдений граматичний матеріал, виражати власну думку засобами іншої мови, адже вивчення іноземної мови (для іноземних студентів – української) потребує великої кількості практики в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Формування в іноземних студентів культури міжнаціонального спілкування має супроводжуватись використанням надбань української культури. В адаптаційний період перебування студентів-іноземців в Україні поряд із вивченням української мови як носія інформації, проходить їх ознайомлення із визначними місцями міста Вінниці, України загалом. Студенти-іноземці під час позааудиторної виховної роботи не лише удосконалюють навички мовлення, а й інтегруються в українську культуру, знайомляться із національними цінностями, що відображуються в культурі українського народу.

Під час позааудитоорної роботи проходить активне сприйняття української культури шляхом різних видів відчуттів.

Процес занурення іноземних студентів в українську культуру здійснюється шляхом проведення різних видів екскурсій, вівідування театру, кіно. Іноземні студенти знайомляться з історією Вінницьких Мурів, головне призначення яких – це фортеця, а згодом пізніше як розташування закладів – головний центр наукового, освітнього, культурного життя Вінниці. Студенти дізнаються про історичні факти, споглядаючи за давніми єзуїтськими і домініканськими будівлями і переконуються в тому, що це є справжньою перлиною Вінниці. Під час екскурсій до краєзнавчого

музею, студенти пізнають таємниці підземелля Вінниці. Особливо вражаючими для іноземних студентів є екскурсії на територію історико-меморіального комплексу пам'яті жертв нацизму (ставка Wehrwolf).

Студенти-іноземці особливий інтерес виявили до об'єкта культурної спадщини України, національного музею-садиби М. І. Пирогова, де впродовж двадцяти років жив і працював геніальний хірург, анатом, творець воєнно-польової хірургії, видатний педагог М. І. Пирогов. Для майбутніх лікарів ця світова постать є надихаючим прикладом прояву таких якостей як людяність, повага, емпатійність, толерантність, розуміння, відданість, великодушність для народів різних культур, незалежно до їх національної приналежності. Підтвердження цьому є вислів ученого про те, що «бути щасливим щастям інших – це справжнє щастя, це ідеал земного життя» [ ]. Для підвищення мотивації входження в українську культуру іноземні студенти знайомилися з цікавими фактами життя і діяльності М. І. Пирогова, відвідавши будинок в якому жив учений, музей-аптеку з інтер'єрами його приймальні та операційної, церкву-некрополь, де покоїться тіло видатного лікаря-хірурга, меморіальний парк, в якому збережено дерева, посаджені М.І. Пироговим.

Занурення іноземних студентів в українську культуру здійснювалося за допомогою таких прийомів як транспарентність (відкритість), що характерно для українського суспільства; емоційність, креативність, різноманітність. Ці прийоми створювали атмосферу довіри представників різних культур, зміцнювали в свідомості іноземних студентів позитиву установку на сприйняття позитивної моделі спілкування.

3.2. Реалізація педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2020 – 2023 років на базі підготовчого відділення, першого, другого та третього курсів навчання спеціальності 222 Медицина, галузі знань 22 Охорона здоров'я. Експериментальним майданчиком дослідження

визначено ЗВО, зокрема: Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Вінницький національний технічний університет, Хмельницький національний університет. У дослідно-експериментальній роботі взяли участь 365 респондентів. Сформовано контрольну групу (далі – КГ) – 181 особа і експериментальну групу (далі – ЕГ) – 184 особи.

Експеримент передбачав низку заходів, що спрямовані на організацію роботи під час його проведення (інформування викладачів кафедр про цілі, завдання, зміст експерименту, аналіз навчальних програм, визначення експериментальних та контрольних груп, проведення інструктажу з викладачами які беруть участь в експерименті, проведення констатувального етапу експерименту, розробка методики його проведення), реалізацію програми експериментального дослідження з формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів на різних етапах освітньої діяльності, методичне забезпечення організаторів експерименту, вивчення та аналіз сформованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти, інтерпретація результатів експериментального дослідження.

На основі контент-аналізу навчальних програм різних навчальних дисциплін виявлено їх можливості з формування культури міжнаціонального виховання іноземних студентів медичних закладів вищої освіти. Так, у програмі «Українська мова як іноземна» у медичних ЗВО є практичне володіння мовою на першому, середньому, достатньому для здійснення пізнавальної діяльності в навчально-професійній і соціально-культурній сферах, що реалізується за допомогою комплексного підходу до підготовки майбутніх спеціалістів і передбачає взаємодію комунікативних, освітніх і виховних цілей [Програма]. Здійсненню основної мети підпорядковано виховну яка реалізовується під час експерименту. У програмі виховна мета сформульована так: виховання самоповаги; формування вмінь міжособистісного й міжкультурного спілкування, необхідних для повноцінного функціонування як у навчальному середовищі, так і за його межами, ціннісних орієнтацій, творчого мислення, тренування пам’яті, уваги [Програма, с.13]. Одним із

завдань реалізації мети є розвиток умінь міжкультурного спілкування, толерантного ставлення до репрезентантів інших культур і релігійних переконань.

У процесі вивчення української мови як іноземної забезпечується реалізація комунікативних потреб студентів у побутовій, навчально-професійній, соціально-культурній і навчально-науковій сферах. Оскільки іноземні студенти об'єктивно перебувають в міжкультурному середовищі, тоді й виникає необхідність формування культури спілкування, культури міжнаціональної взаємодії, культури міжнаціонального спілкування.

Виховні можливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО має навчальна дисципліна «Країнознавство. Під час її вивчення іноземні студенти знайомляться з історичним минулим України та з сучасними націєтворчими процесами. Під час вивчення цієї дисципліни реалізується низка завдань що спрямовані на формування уявлень про геополітичну систему в Україні, економічні природні ресурси; ознайомлення з культурним надбанням українського народу: традиціями, звичаями, обрядами, різними видами мистецтва; накопичення та збагачення лексичного запасу; розвиток вмінь і навичок використання мовленнєвих одиниць у різних сферах спілкування [Програма].

Особливо важливим є ознайомлення іноземних студентів із ментальністю українського народу, оскільки культура міжнаціонального спілкування як складова культури професійного спілкування передбачає врахування архетипів українського народу, порівняння їх з особливостями власного народу, нації, виокремлення спільного й відмінного. Іноземні студенти навчалися не тільки знати, розуміти, аналізувати, оцінювати зразки української культури, а на основі цього процесу усвідомлювати культуру міжнаціонального спілкування як цінність. Особливо це стосується майбутніх лікарів, оскільки їхнє призначення – взаємодіяти із внутрішнім світом особистості. Пізнаючи українську культуру, іноземні студенти знайомляться з нормами поведінки українців, їхніми стереотипами. Під час узаємодії здобувачі освіти навчаються встановлювати контакти з людьми інших національностей, вибудовувати толерантні стосунки.

Мета експерименту полягала у перевірці педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів: спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти/

Мета методики: реалізація педагогічних умов, що забезпечують ефективність формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Завдання методики: забезпечувати розвиток у студентів уявлення про толерантне ставлення, повагу, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної належності; інших поглядів, характерів, звичок; різних культурних груп чи їхніх представників, різноманітних форм самовираження та самовиявлення людської особистості; виховувати у майбутніх фахівців культуру міжнаціонального спілкування на засадах гуманності; формувати емпатію в ставленні до представників інших культур, націй та етносів; уміння взаємодіяти в полінаціональному середовищі.

Зміст методики формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів: знайомство з Україною, її історією, культурою, звичаями та традиціями; вивчення мови, правил поведінки та етикету, прийнятих в українському суспільстві; формування толерантного ставлення до представників інших національностей, розвиток умінь встановлювати контакти з ними, вирішувати конфліктні ситуації, що виникають на ґрунті міжнаціональних взаємин, розвивати навички емпатії.

Розроблена методика формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти передбачала такі етапи: адаптаційний – «Культура спілкування»; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин»; поведінково-професійний – «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування».

Формування вихованості культури поведінки іноземних студентів ґрунтувалося на принципах: безумовного позитивного ставлення до особистості, опори на позитивне в людині, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студента, емоційність виховання, прихованість виховних впливів, врахування вікових та індивідуальних особливостей, народність, культуровідповідність.

При відборі методів виховання враховували специфіку дисципліни, обсяг навчального матеріалу та рівень його сприйняття, мету заняття, рівень мотивації сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування, рівень готовності студентів до різних видів робіт, форм та методів виховання.

І етап – адаптаційний «Культура спілкування» Мета: формування культури спілкування Зміст: Українська мова як іноземна (теми занять: «Знайомство», «Людина», «Погода та явища природи», «Іжа», «Заклади харчування», «Послуги й покупки», «Подорожі, дозвілля», «Мрії та плани», «Житло». «Свята, подарунки, привітання»), Країнознавство (Історія міста, країни в якій навчаюся) Методи виховання: звернення до свідомості (переконування, діалог, приклад, пояснення, дискусія), мозаїка (взаємодія в групі, спрямована на передачу інформації, логічний і аргументовний виклад фактів міжнаціонального змісту, висловлювання думок, формулювання висновків), бесіда, заохочення тощо. Прийоми виховання: показ умінь та переваг педагога, активізація потаємних почуттів, збудження гуманних почуттів, довіра. Форми: екскурсії, художні виставки, літературно-музичні композиції, театральні вистави

На початковому етапі «Культура спілкування» студенти-іноземці проходили адаптаційний період. Під час освітнього процесу розвивали в них культуру спілкування шляхом заглиблення в українську культуру, створюючи інформаційно-комунікативне середовище. Студенти здійснювали пошук інформації з метою її інтерпретації, розуміння та осмислення. Вони знайомилися з проблематикою української культури, її історією, традиціями, звичаями, обрядами, а також поглиблювали знання з міжнаціональної культури, особистість у культурі тощо. Іноземні студенти дізнавалися про відмінності в розмаїтті культур, навчалися як налагоджувати контакти, як сприймати, розуміти один одного.

Майбутні фахівці виконували низку завдань, які відображали реалізацію функцій культури спілкування, зокрема:

Інформаційно-ознайомлювальні (пошук та обмін інформацією міжнаціональної проблематики). Студентам пропонували виконати такі завдання:

- звернутися до Енциклопедії освіти і з'ясувати сутність понять «культура», «спілкування», «міжнаціональна культура спілкування»;

- під час вивчення теми «Риси характеру» описати характеристики особистості, які сприяють міжнаціональній комунікації: *доброзичливість, толерантність, повага людської гідності врівноваженість, стриманість, милосердя, емпатійність*; визначити, які якості виявляються у вас і допомагають налагодженню стосунків із представниками інших національностей;

- під час опрацювання теми «свята і традиції в Україні. Свята моєї країни» ознайомитися з традиціями, звичаями українського народу; виявити головні розрізнювальні ознаки українців;

- підготувати відеоситуації ситуації зміст яких відображав проблематику культури міжнаціонального спілкування, особливості української культури та культури вашої країни; ознайомитися з визначними місцями міста Вінниця тощо.

У групі, представників різних культур під час вивчення теми «Знайомство», ми використали методику «Що в імені моєму?» Завдання було такого змісту Назвати своє ім'я. Розповісти, хто із рідних, близьких дав тобі це ім'я. (Зазвичай називали матір, батька, брата, бабусю, дядька і т. д.) У цей час кожен торкався подумками, душею своєї рідні і атмосфера в групі набувала особистісного смислу.

Наступне запитання: «Що символізує твоє ім'я?». Наприклад, Аруш (Aarush, Індія) перший промінь сонця (Коментар: ім'я мені дала моя мама, я був першим, довгоочікуваний і це було щастям для моєї родини, дійсно як світлий промінь сонця); Нафіса (Нігерія)(Коментар: назвали так батьки, вони мріяли про те, що маю вирости дорогоцінним скарбом, витонченою, тендітною);

Рашид (Rashud) Єгипет: Коментар: зазвичай, ім'я дають новонародженим дітям батьки. Я є жаданним сином у сім'ї. Моє ім'я втілює чесноти мудрості,

доброчесності та моральної чистоти. Батьки прагнули щоб я дотримувався принципів праведності та етичної поведінки.

- Імена у нас різні, оскільки ми живемо в різних країнах. Проте, як ви помітили, наші імена уособлюють світло, добро, мудрість, справедливість, людяність та інші моральні чесноти.

Підсумок: ми переконалися, яке розмаїття імен і вони різні, звучать по різному, і в кожному з ваших імен звучить ніжне материнське, сильне батьківське слово добро, краса, неповторність, самобутність, дорогоцінний скарб, нескореність тощо. Це те, що нас всіх об'єднує.

Завдання студентам для самостійної роботи: дізнатися імена українських дівчат, юнаків серед студентів університету (3 імені), познайомитися і дізнатися, що вони символізують, співставити з походженням імен у своїй країні. Що є спільного, а що відмінного.

Спонукально-оцінні (сприяють виявленню інтересу до проблем міжнаціонального спілкування шляхом пізнання історії різних культур, виробленню позитивного ставлення до представників різних націй, виробленню потреби в спілкуванні в поліетнічному середовищі, прагнення до розвитку національної самосвідомості).

Завдання: розповісти уривок з прочитаного твору, фрагмент із фільму які демонструють міжнаціональні стосунки; проаналізувати ситуації, у яких порушується проблема міжкультурних узаємин, обґрунтуйте мотиви вчинків героїв твору, визначте цілі, їхніх вчинків і засобів для досягнення мети; оцініть учинки діючих персонажів з точки зору культури міжнаціональних узаємин; чи була можливість вибору в героїв твору, епізоду із твору; чи дотримувалися персонажі твору правил та норм спілкування в багатонаціональному колективі, правових основ міжнаціонального спілкування; чи зустрічаються приклади вчинків персонажів твору, яких виявляються культурні особливості, система цінностей власного та інших етносів; етнічні стереотипи, упередження, дискримінація тощо.

Під час ознайомлення історією України, її минулим і теперішнім іноземні студенти переглянули проєкти, підготовлені українськими студентами на тему:

Україна-історична, «Літературна Україна, «Україна театральна, «Мистецька Україна» «Квітуча Україна», «Евріка українською»,

Презентовані проєкти були глибокі за інтелектуальним змістом, емоційно виразні, відображали красу, велич, силу, інтелект, ментальність українського народу.

Під час перегляду проєкту «Театральна Україна» іноземні студенти поринули у світ українського театру його знаменитих акторів і побачили велич і красу їх акторської майстерності. Українські студенти представляли образ Соломії Крушельницької - оперної Діви, голос якої це довершена гармонія, винятково сильне і приємне для слуху сопрано. Вроджений акторський талан, перетворював кожну виставу на неповторне мистецьке явище. Іноземні студенти знайомилися з українським актором Богданом Ступкою якого обожнювала публіка не лише в Україні, а й за кордоном. Про нього українські студенти сказали, що він містить у собі океан людських почуттів, умінь, переживань. (Демонстрація кадрів виступу актора. Студент виконував його роль). Учасники дійства представляли образ Ольги Сумської – нев'янучої української краси. Іноземні студенти дізналися, що акторка, заслужена артистка України, за своє життя зіграла 84 ролі, неодноразово виборювала звання «Акторка року». Українські студенти, перевтілилися в образ акторки і зіграли уривок із фільму «Величне століття» за участю Ольги Сумської (монолог Роксолани).

Учасники проєкту розпочали розповідь про заслужену артистку України Ірму Вітовську її ж словами «Не має значення скільки тобі залишається… Головне якість цього життя…». Найемоційнішу, найпроникливішу роль Ірми Вітковської «Пані в рожевому» зіграла українська студентка у виставі Оскар «Мріяти і жити». Іноземні студенти знайомилися з творчістю драматурга, актора, автора і організатора багатьох вистав – Михайла Старицького. Його називають батьком українського театру. Зачарували іноземних студентів виконання українських пісень, які приваблювали дивовижною мелодійністю, висловленими щирими, непідвладними часу почуттями.

Презентацію проєкту «Літературна Україна» розпочато зі слів по те, що українські письменники, поети, як ніхто інший, зуміли передати історію, красу, тернистий шлях, культурну спадщину, велич України і нашого народу. У музичній

відеоо коммпозиції на фоні музичного супроводу пісні «Рідна мати моя» як символл матері України, звучали слова українських поетів.

Дніпр широкий – море

Степ і степ, ревуть пороги

І могили – гори –

Там родилась, гарцювала козацькая воля (Т. Шевченко).

Де шумить і плеще Чорне море,

Де Ай Петрі звівся аж до хмар (Г. Бойко)

Гори Карпати – вічно зелені

В хвої смереки і ялиць…. (Р. Бойчук)

Степе широкий, рідний наш брате

Трунку настояний на полині

Поки ти світиш нам – нас не здолати,

Наше коріння в твоїй глибині (Б. Мозолевський).

Під час презентації «Евріка українською»іноземні студенти дізналися про про молодь України яка займаються винахідництвом. Під час презентації «Україна історична» іноземні студенти знайомилися з відомими історичними постатями Г. Сковородb , П. Могилb, М. Коцюбинський, І. Котляревський, В. Стус

Такий спосіб організації процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів свідчить про те, що вони засвоюють українську культуру, культуру інших народів, використовуючи знання про особливості міжнаціонального спілкування. Виконання вправ на основі аналізу, порівняння, оцінювання понять, мотивів, емоцій, вчинків іншого, студенти активізують пізнавальну діяльність, розвивають креативне мислення, збагачують національну свідомість цінностями культур різних народів.

Амотивно-оцінні (виражають прагнення до розвитку емоційної сфери з метою формування поглядів і переконань): на основі прочитаного художнього твору, фільму, у яких порушено проблему міжнаціональної взаємодії, виконати наступні завдання: знайти в тексті опис позитивних почуттів: *радість, задоволення, повага, вдячність, захоплення; негативних почуттів тривоги, переживань, озлоблення,*

помсти тощо; визначити, які емоції, почуття викликав твір, у якому висвітлювалася проблема міжнаціональних стосунків; прокоментувати виклик позитивних, негативних почуттів які виникли після прочитаного, переглянутого сюжету фільму.

Під час вивчення теми «Люди і речі навколо нас» ми використали притчі розповіді. Використання притчі передбачає роботу на ціннісному рівні. Саме звернення до притчі дозволяє підживити душу молодої людини добром, створюючи ресурс протистояння злу і хаосу. Притча може допомогти студенту накопичувати «душевний» матеріал, формувати і уточнювати уявлення про важливі життєві цінності, вчинки, дії. У кожній притчі є свій «фокус», «чарівний ключик», за допомогою якого можна впізнати зміст і спрямування думки. Найчастіше він відкривається тільки наприкінці. У притчі, на відміну від байки, персонажі діють не в умовних, а в конкретних життєвих ситуаціях, що є надзвичайно актуальним для підлітка. Зазвичай вони безіменні –«якась людина», «якийсь цар», «одна жінка», «один селянин», «батько і син». Тобто людина чи інша істота існують «взагалі», узагальнено, бо головне в притчі не персонажі, а їхні слова та дії. Часто аналогія лежить в основі притчевої алегорії, інакомовлення. У цьому жанрі широко застосовується і уособлення. Значну роль у композиції притч відіграють монологи, діалоги, риторичні запитання, які спрямовані на те, щоб викликати реакцію слухача, спонукають його замислитись над поставленою проблемою. Яскравим прикладом упереджених людських стосунків є притча яку ми використовували під час експерименту. «Ворона і павич».

У парку палацу на гілці апельсинового дерева сидить чорна ворона. На доглянутому газоні гордо походжав павич.

Ворона прокаркала:

«Хто допоміг такою безглуздою птахові з'явитися в нашому парку З якою зарозумілістю він виступає, ніби це султан власною персоною Погляньте тільки, які у нього потворні ноги, а його оперення -?!. Що за огидний синій колір Такий колір я ніколи б не стала носити . Свій хвіст він тягне за собою ніби лисиця».

Ворона замовкла, вичікуючи. Павич помовчав якийсь час, а потім відповів, сумно посміхаючись:

«Думаю, що в твоїх словах немає правди. Те погане, що ти про мене говориш, пояснюється непорозумінням. Ти кажеш, що я гордий, тому що ходжу з високо піднятою головою, так що пір'я на плечах у мене стає дибки, а подвійне підборіддя псує мені шию Насправді ж я - все що завгодно, тільки не гордій. Я добре знаю все, що потворно в мені, знаю, що ноги шкірясті і в зморшках Якраз це найбільше і засмучує мене, тому-то я так високо і піднімаю голову, щоб не бачити своїх потворних ніг. Ти бачиш тільки те, що у мене негарно, і закривши очі на мої достоїнства і на мою красу. Хіба тобі це не прийшло в голову? Те, що ти називаєш потворним, якраз найбільше і подобається людям…»

Запитання для обговорення:

- З якими життєвими ситуаціями асоцієюється ця притча?
- Що Ви робите, коли хто-небудь ображає Вас словами?

Висновки з притчі.

1.У кожної людини є сильні і слабкі сторони. Часто із-за слабких сторін яскравіше виявляються сильніші.

2. Кожна людина – унікальна. І знаючи свої недоліки та достоїнства важливо вміти скрити перші і продемонструвати друге.

3.Кожен судить про себе. Людина, засуджуючи іншу, часто говорить не стільки про неї як про себе. А тому стереотипне мислення неефективне.

4.Враження про людину, особливо перші можуть бути помилкові [Хамська].

Комунікативно-поведінкові: проаналізувати конфліктну ситуацію змісту міжнаціональних узаємин, з якою ознайомилися у творі: як вирішували її учасники: конструктивно, деструктивно; обгрунтуйте, чому герої повели себе так, чи досягли мети; обговорити, чи вміють герої твору виробляти тактику спілкування, прогнозувати наслідки, відповідально ставитися до прийняття рішень; проаналізувати, як спілкуються між собою представники різних національностей з із ситуацій професійного з точки зору наявності умінь: слухати один одного, переконувати, налагоджувати контакт, використовувати невербальні засоби спілкування, дотримуватися мовних правил, створювати комфортне комунікативне середовище для міжнаціонального спілкування.

Під час вивчення теми «Хоббі», фрагментом заняття була театралізація діалогу культур у спорті. Для налаштування на роботу було використано прийом асоціацій.

- Я почну наш з вами діалог з цього чудового та різнокольорового букету квітів, який є втілення багатоголосся, поліфонії та різноманіття культур нашого величезного світу. Подивіться на них…усі вони різні: за формою, розміром, кольором. Проте у всіх них є дещо спільне! Як ви гадаєте що? Так…для їхнього існування усім їм потрібно повітря, вода, тепло, піклування. Ми зібралися також різні за походженням, національністю, звичаями, манерою поведінки, поглядами тощо. А що для нас потрібно щоб ми жили комфортно разом?

- Розуміння, повага, сприйняття один одного, пізнання один одного.

- Ми сьогодні тут, щоб поговорити про «Діалог культур у спорті». Дуже важливо мати щось спільне з людьми, те, що може всіх нас об'єднати. Як у фільмі, де дівчина виходить заміж за іноземця, рідної мови якого вона не знає. Її мама проти, бо боїться, що пара не зрозуміє одне одного, але найбільша проблема в тому, що мама та молода дівчина говорять однією мовою, але все одно не розуміють одна одну. Дуже важливо знайти те, що може об'єднати всі культури. І зробимо це сьогодні за допомогою наших гостей!

(Напередодні було дано завдання дізнатися про відомих спортсменів світу та дати інтерв'ю, перевтілившись у відомих спортсменів. Вітаємо найвідоміших спортсменів Усейна Болта, Елдріка Вудса, Роджера Федерера!

Скажіть, будь ласка, нашій студії, чим Ви займаєтесь? Яким спортом ти займаєшся?

Болт: Я легкоатлет.

Вудс: Я грав у гольф.

Федерер: А я тенісист.

Т: А ти звідки?

Болт: Ямайка

Вудс: США

Федерер: Швейцарія

Т: Ви бачите, мої любі слухачі, які вони різні, чи не так? Що робить їх такими різними? .....

Ви маєте рацію! Зараз у нашій студії присутні два кореспонденти місцевого телебачення «Віта» і вони охоче задають запитання нашим гостям.

Кореспондент №1: Чому ти займаєшся спортом??

Болт: Це робить мене здоровішим.

Вудс: Завдяки цьому я стаю сильнішим.

Федерер: Завдяки цьому я більш активний.

Кореспондент №2: Що привносить у ваше життя спорт?

Болт: Завдяки цьому я заводжу друзів по всьому світу.

Вудс: Це допомогло мені знайти кохання всього мого життя!

Федерер: Спорт приносить взаєморозуміння.

Кореспондент №1: Містер Федерер, скажіть, будь ласка, чого б ви боялися, якби вашим суперником був містер Вудс?

Федерер: Американці відомі своєю впевненістю та самообмеженням. Тому мені було б дуже важко його завоювати!

Кореспондент №2: Містере Вудс, чи важко вам буде завоювати містера Болта?

Вудс: Мабуть, так, оскільки стипендіати з Ямайки дуже вольові та цілеспрямовані!

Кореспондент №1: Містер Болт, чи буде пан Федерер для вас сильним суперником?

Болт: Ну, люди зі Швейцарії дуже стримані, і ніколи не знаєш, чого від них очікувати, тому я думаю, що він буде сильним суперником!

Т: Дякую всім, що прийшли! Як бачите, любі мої учасники, всі вони абсолютно різні! Вони не схожі, вони говорять різними мовами, вони представники різних культур! Але у них є щось спільне, те, що їх усіх об'єднує! Що це? Як ви думаєте? Звичайно, саме спорт приносить їм здоров'я, надію, почуття, дружбу і любов!

Методи формування: звернення до свідомості (переконування, діалог, приклад), мозаїка (взаємодія в групі, спрямована на передачу інформації, логічний і аргументовний виклад фактів міжнаціонального змісту, висловлювання думок,

формулювання висновків), бесіда, створення виховних ситуацій, драматизація, заохочення тощо.

Такий спосіб організації процесу формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів свідчить про те, що вони засвоюють українську культуру, культуру інших народів, використовуючи знання про особливості міжнаціонального спілкування. Виконання вправ на основі аналізу, порівняння, оцінювання понять, мотивів, емоцій, вчинків іншого, студенти активізують пізнавальну діяльність, розвивають креативне мислення, збагачують національну свідомість цінностями культур різних народів.

ІІ етап – мотиваційний «Культура міжнаціональних узаємин» Мета: розвиток мотивації до культури міжнаціональних узаємин Зміст: Українська мова як іноземна А2 - Базовий рівень (Українська мова як іноземна А2 - Базовий рівень (Людина і навчання, Сфера обслуговування, Заклади харчування, Подорожі. Праця та відпочинок.) Методи виховання, які застосовувалися під час цього етапу: діалогічний, коучинг, ігровий, драматизації, позитивного досвіду суспільної поведінки: громадська думка, довіра, привчання, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування, заохочення, створення ситуації успіху. Прийоми виховання: моральна підтримка і зміцнення віри у власні сили, показ умінь та переваг педагога, опосередкування. Форми виховної роботи: гуртки, клуби, студії, майстер-класи.

Мотиваційний етап – «Культура міжнаціональних узаємин», який будується на основі діалогу, що довів свою цінність у дискусіях про міжкультурне спілкування. Завдяки цьому освітньому інструменту учасники взаємодії досягають консенсусу, взаєморозуміння, налагоджують стосунки. Діалог сприяє розвитку ідентичності, що не заперечує відмінностей, проте акцентує увагу на тому спільному, що мають різні нації, культури, народи. Діалогічну взаємодію зреалізовано в системі міжкультурного середовища «Я - Ми», «Я - Ми- Інший», що ґрунтувалася на суб'єкт – суб'єктності. Кожен в освітньому процесі є активним його учасником. В основі діалогічної взаємодії ми використали ідеї фасилітативного підходу, який дозволяє планувати розвиток і трансформації особистості під час узаємодії з іншими культурами (А. Солодка).

Процес формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів вищих медичних закладів освіти будували на основі педагогічної фасилітації. Значущими в цьому процесі є: співпраця учасників освітнього процесу, підґрунтя якої – сприйняття, розуміння, підтримка, спрямована на конструктивне розв'язання проблем; за учасниками процесу залишається право на власну позицію, інтерес до поглядів іншого без нав'язування власних думок; прояв індивідуальності, рівноправність у всіх її проявах серед інших; індивідуальність і рівність: кожен суб'єкт визнається неповторною особистістю, рівноправною серед інших у вияві власної індивідуальності; транспарентність педагога-фасилітатора у взаєминах, яка була спрямована на подолання психологічних бар'єрів відчуженості між учасниками взаємодії.

Другий етап формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів під час засвоєння базового рівня навчання української мови був спрямований на формування в них інтересу до історії українського народу, його культури, побуту, звичаїв, традицій; набувати уміння будувати зв'язну розповідь, навчитися вести діалог, правильно ставити запитання і давати відповіді []. Це забезпечить успішне спілкування, взаємодію між представниками різних національностей на основі дотримання норм і правил співіснування різних етносів і народів. Навчання діалогу позбавить людину конфліктності, агресивності, упередженого ставлення у взаєминах. У процесі вивчення тем: «Свята і традиції в Україні». Свята моєї країни», «Етикет», Спорт, Мас-медіа, «Відпочинок». Під час вивчення тем ми використовували 1) діалог етикетного характеру, 2) діалог-розпитування, 3) діалог-домовленість, 4) діалог-обмін думками, повідомленнями [].

Діалог етикетного характеру : Тетяна: Привіт, Бен! Бен: Привіт Тетяно! Т: Як справи? Б: Все гаразд. Працюю над проєктом. А ти як? Т: Нормально. Готуюсь до сесії. Б: Удачі! Т: Дякую! І тобі також.

Діалог-розпитування Бен: Тетяно, не підкажеш, де у Вінниці є гарний басейн? Я хотів би поплавати. Тетяна: А де ти проживаєш? Б.: На вулиці Соборній. Т: Тоді раджу басейн Авангард

Діалог-домовленість: Тетяна: Я сьогодні після занять йду до басейну. Не хочеш піти зі мною? Бен: З задоволенням! Де зустрічаємось? Т: Коло собору, о 15.00. Б: Домовились!

Діалог-обмін враженнями Тетяна: Як тобі сподобався наш спортивний комплекс? Бен: Досить зручно, близько від дому і не потрібно користуватись транспортом. А тобі сподобалось? Т: Сьогодні вода в басейні була прохолодною. Зазвичай, вона тепліша. Б: Згоден. Крім того, було надто людно.

Т: Так, туди краще ходити у першій половині дня, коли менше відвідувачів.

Такі діалоги навчають іноземних студентів чітко висловлювати думку, дотримуватися етичних норм, обмінюватися думками з представниками інших національностей.

Іноземні студенти брали участь у відзначенні Шевченківських днів (театралізація творів Т.Г. Шевченка, ораторські етюди за поезією Кобзаря, перегляд та обговорення картин художника), світлини «Вінницькі стежки Михайла Коцюбинського», «Заповіт нескореного… В. Стус», літературно-музичні композиції «Живе слово Лесі Українки», «Україно, ти в моєму серці»; історико – географічна онлайн експедиція «Історія міст України», перегляд презентацій та написання міні – творів есе «Україна – історична, «Україна поетична», «Україна театральна», «Евріка українською», «Мальовнича Україна», відзначення днів театру, українського кіно, науки. Книжкова виставка «Герої народу в творах літератури України», змагання – конкурс «Ігри народів світу», брейн – ринг «У магазині «ти» і «ви»», «Наш дім – наше селище – наш світ», конкурс національних видів мистецтва» дискусія «Ти живеш серед людей», «Як ви розумієте поняття свобода та відповідальність», шоу – програма «З добрим серцем, з щирою пам’яттю», Свято вдячності, Пізнавальна програма «Доброта доброзичливість», «Правила народного етикету», конкурс – вікторина «Нехай добрим буде ваш розум, а серце – розумним».

ІІІ етап - поведінково-професійний – «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування» Мета: розвиток культури міжнаціонального спілкування як складника професійної культури Зміст: Українська мова як іноземна - (Науковий стиль мовлення. Вступ до спеціальності), практика, самостійна робота, позааудиторна виховна робота. Методи виховання: Методи

виховання: створення виховних ситуацій, драматизація, участь виховних проєктах, контроль, самоконтроль, самооцінка спілкування, діяльності та поведінки: спостереження бесіда, опитування (анкетне, усне), тести, аналіз результатів діяльності студента, самопізнання, самоаналіз, самооцінювання, самоконтроль, саморегуляція. Прийоми виховання: вияв доброти, уваги і піклування, змагання, позитивна вимога, залучення до цікавої діяльності тощо.

Форми виховання: наукові конференції, творчі студентські об'єднання, наукові гуртки, професійні клуби, народні свята, вечори.

На етапі поведінково-професійному «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування» – студент усвідомлює цінність культури міжнаціонального спілкування в узаєминах із пацієнтами. На цьому етапі іноземні студенти розробляли алгоритм професійного спілкування, ураховуючи те, що обидві сторони – представники різних національностей. Під час спілкування увага зосереджується на мовних прийомах, які можуть бути використані під час налагодження контакту майбутнього лікаря й пацієнта, на початковому консультуванні, зборі інформації, під час обстеження, прийомах пояснення та планування, завершення консультування (Г. Краєвська). Під час консультування майбутні фахівці акцентують увагу на виявленні таких якостей особистості, як тактовність, ввічливість, товариськість, емпатійність, толерантність тощо. Під час експериментальної роботи практикували розв'язання ситуацій міжнаціонального змісту.

6. «Ви працюєте у лікарні, де лікують хворих з Великобританії. І це Ваші пацієнти». Як ви підготуєтеся до першої зустрічі з англійцями.

7. «Арабський лікар запросив вас, представника німецької клініки, пообідати до себе додому. Ваші дії».

8. «Ви американський лікар. Вас запросили працювати у Францію. Як розпочнете професійну справу у цій країні.

9. «Ви хірург української приватної клініки, яка хоче налагодити ділові зв'язки з корейськими медичними закладами . Що необхідно знати про корейське суспільство до вашої першої зустрічі?»

10. «Вас запросили на інтерв'ю з приводу працевлаштування в арабську клініку. Ваша поведінка під час інтерв'ю».

Для вирішення ситуацій міжнаціонального змісту ми дотримувалися певного алгоритму, який запропонував В. Каплінський 1) осмислення, усвідомлення проблеми (задачі, що підлягає розв'язанню) та її формулювання; 2) чітке визначення мети, якої прагнете досягти; 3) активізація теоретичних знань, що потрібні для доцільних дій; 4) вибір оптимального способу вирішення 5) прогноз зворотної реакції та розвитку подій, наслідків того чи іншого кроку, подумки перевірка проектів розв'язання ситуації; 6) реалізація оптимального способу впливу та його комунікативне забезпечення [3, с. 5]. Наведемо приклади ситуацій змісту міженаіональних взаємин.

Студенти з Намібії і Єпипту в гуртожитку були сусідами по поверху і конфліктували через особистісну неприязнь. Вони апелювали до расових відмінностей і емоційно реагували один на одного під час занять. Намібієць нарікав, що єгиптяни мають до нього претензії через колір шкіри, а студент з Єгипту відповідав, що африканці завжди спекулюють щодо цих питань і гостро сприймають все, що завгодно.

Польські студентки зазвичай поводилися дуже стримано і, разом з тим, зверхньо ставилися до одногрупників. Це спричинило непорозуміння, емоційну напруженість серед одногрупників, і викликало обурення серед студентів Азербайджану, які, зазвичай дуже емоційні і відкриті під час спілкування.

Студентки з Еквадору наполягали на проведенні навчальних занять на свіжому повітрі, оскільки саме в таки спосіб організовувалися заняття в їхній країні. Вони вимагали весною і влітку переносити навчальні заняття в парк, що викликало обурення студенток з Гани, Нігерії і Намібії. Вони дуже емоційно реагували на вимоги викладача щодо дотримання норм організації навчання в університеті.

При написанні есе «Роль мови в міжнаціональному середовищі професії лікаря» студентам пропонували діалог на основі таких міркувань:

1. Як через мову виражається внутрішній світ людини, її менталітет?
2. Чи може лікар користуватися сленгом?
3. Як спілкуватися якщо пацієнт і лікар розмовляють різними мовами?

4. Яким буде ставлення пацієнта до лікаря, якщо останній використовує вирази, які не враховують національних особливостей пацієнта?

5. Чи викликає лікар у пацієнта негативні емоції, якщо він використовує стереотипи щодо національності пацієнта, зарозумілість?

6. Ваш погляд на вираз «Мова – відображення думок».

У вихованні культури міжнаціонального спілкування ефективними є проведення веб-квестів. Під час вивчення навчальної дисципліни «Країнознавство проводили веб-квест.

Під час позааудиторної виховної роботи проводили веб-квест

Іноземні студенти є учасниками міжкультурного проєкту «Лікар не має кордонів», наукового проєкту «М.І. Пирогов: Його життя та науково-суспільна діяльність»: М.І. Пирогов і сучасна медицина, Духовний шлях М.І. Пирогова, Світова повага до М. І. Пирогова», де учасники різних національностей працювали разом, обговорювали спільні цілі, виконували завдання та реалізовували їх; Культурний фестиваль «Скарби розмаїття культур» – представники різних культур демонстрували свої традиції, музику танці, національні страви; участь у роботі книжкового клубу з теми «Пізнання культур – шлях до духовного збагачення особистості». Значний інтерес в іноземних студентів викликала етнографічна екскурсія в музей «Просто неба: 15 найкращих скансенів України». Іноземні студенти стали активними учасниками волонтерського проєкту «Не будь байдужим», що спрямований на допомогу різним етнічним групам і сприяв розвитку почуття солідарності. Вони долучилися до зустрічі в поетичному кафе «Україна – ти правда і сила», взяли участь в розробці проєкту, присвяченому боротьбі з расизмом, дебатах «націоналізм і патріотизм», годині спілкування «Обряди, звичаї та храми». Практикується показ фільмів про різні культури та подальше їх обговорення. Проведення цих форм виховної роботи уможливило засвоєння досягнень української і світової культур, розуміння та поваги до націй, релігій, культур, мов, міжкультурної, соціальної взаємодії.

Для визначення розуміння студентами змісту культури міжнаціонального спілкування у цифровому просторі було проведено онлайн-опитування на базі платформи Mentimeter. Самостійне опрацювання змісту культури міжнаціонального

спілкування через Google Classroom сприяло тому, що з відповідей студентів автоматично формувалася динамічна хмара думок, у якій знайшли відображення специфічні напрями виховання: спілкування в умовах цифрового інтенсиву, формування у молоді змістової вибірковості, збереження фізичного, психічного, соціального й духовного здоров`я молоді, виховання культури поведінки молоді, віртуальна мистецька освіта і виховання.

Потім учасників було об'єднано у групи за допомогою онлайн-сервісу CIOX. Працюючи у малих групах, іноземні студенти створювали ситуації міжнаціонального змісту за допомогою пошукових систем у мережі «Інтернет», описів та характеристик програм, сервісів, платформ.

Так, за напрямом «Формування у молоді змістової вибірковості, збереження фізичного, психічного, соціального й духовного здоров`я» група студентів, використовуючи програму AltSpace, отримала можливість попрацювати у віртуальній реальності. Студенти групи зайшли у віртуальну кімнату, в якій проходив інтерактив на тему «Фейк чи реальність». Під час дійства студенти навчалися розпізнавати клікбейт, фейкові новини, неправдиві гіперпосилання, фейкові фото, підроблені відео тощо. Вони вислювлювали свої міркування щодо інформаційної війни, створюючи й презентуючи авторські реклами «Проти фейку», «За реальність» в інформаційному просторі (Хамська, 2023). Навчання у такий спосіб робить процес сприйняття інформації більш цікавим, яскравим, динамічним відповідно до запитів сучасного покоління.

Інша група студентів, опановуючи та використовуючи програмне забезпечення Mozaik Education, проводила віртуальні екскурсії, подорожі, зокрема відвідати майстерню ерудита епохи Леонардо да Вінчі (Флоренція, XVI століття) та ознайомитися з його найбільш важливими винаходами й витворами мистецтва [].

За допомогою конструктора орнаментів та текстової вишивки (Ornament Name) студенти навчалися створювати унікальний український орнамент. Для цього активізувалася власна фантазія, творче мислення здобувачів. Вони дізналися, що український орнамент має безліч геометричних фігур, які набувають особливого значення під час їхнього використання, аналогічно й у буквах, цифрах кодується

певна фігура орнаменту. Оперативні поточні опитування щодо міжнаціонального спілкування з використанням цифрових технологій, здійснювалися за допомогою онлайнових сервісів Mentimeter, Jamboard.

Ефективним методом занурення іноземних студентів в українську культуру є залучення іноземних студентів до участі у проєкті «Моя Україна – надія і віра!».

На практиці було створено онлайн-середовище, в якому кожен відчував повагу і вимогливість, доброзичливість, підтримку, допомогу, мав можливість самореалізуватися в різних видах діяльності, виявити креативність, винахідливість, інноваційність. Підтвердженням цього стала активна участь студентства в онлайн-проєктах: захисті колажу-малюнка «Я малюю мир», «Я малюю майбутнє України», участь у творчому проєкті «Під синьо-жовтим прапором свободи з'єднаєм весь великий наш народ!» [].

Рефлексивно-результативним компонентом відображає процес (само) аналізу і оцінки міжкультурних взаємин (відтворення, повторна оцінка та аналіз ситуації, регенерація), дав можливість спостерігати позитивну динаміку сформованості рівнів вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО на основі розроблених критеріїв показників та рівнів.

Отже, формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО є цілісним процесом, за умови реалізації Моделі, дотримання педагогічних умов та використання актуальних засобів, форм і методів виховання, що забезпечують сформованість вихованості цього показника особистості.

3.3. Аналіз результатів дослідженн

Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов і моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів проходила впродовж чотирьох років. Експериментальним майданчиком дослідження визначено ЗВО, зокрема: Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Вінницький національний

технічний університет, Хмельницький національний університет. У дослідно-експериментальній роботі взяли участь 365 респондентів. Сформовано контрольну групу (далі – КГ) – 181 особа і експериментальну групу (далі – ЕГ) – 184 особи.

Однорідність груп визначали за кутовим коефіцієнтом Фішера (Таб. 3.1.).

Таблиця 3.2

Порівняння рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів на констатувальному етапі експерименту, в %

Рівні	Групи	Критерії			
		Мотиваційно-ціннісний	**Когнітивно-інформаційний**	**Діяльнісно-комунікативний**	**Емоційно-орієнтувальний**
Творчий	КГ	0	0,5	1,6	2,2
	ЕГ	0	0,7	1,5	3,2
Реконструктивний	КГ	8,0	8,2	9,9	10,3
	ЕГ	8,6	10,2	7,3	12,9
Репродуктивний	КГ	45,4	33,7	30,9	36,4
	ЕГ	42,1	36,3	35,3	38,4
Початковий	КГ	46,6	58,1	57,6	51,1
	ЕГ	49,3	52,8	55,9	45,5

Результати констатувального етапу експерименту свідчать, що у групах респондентів відсоток сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування переважає на репродуктивному і початковому рівня за всіма критеріями. Так, за мотиваційним критерієм на репродуктивному рівні в КГ – 45,4%, в ЕГ– 42,1 %. На початковому рівні відповідно, 46,6% , 49, 3%. Варто зазначити, що до творчого рівня за цим критерієм не віднесено жодного студента.

Таку ж тенденцію ми спостерігали за когнітивно-інформаційним критерієм: на репродуктивному рівні в КГ – 33,7%, в ЕГ – 36,3%; за діяльнісно- комунікативним і емоційно-орієнтувальним критеріями ці результати становлять відповідно: КГ – 30,9 %, ЕГ –35,3 ; КГ – 57,6 %, ЕГ – 55,9%.До творчого і реконструктивного рівня за цими критеріями віднесено

незначну кількість респондентів: за діяльнісно-комунікативним критерієм – в КГ 1,6 %, ЕГ – 1,5 %; за емоційно-орієнтувальним – в КГ– 2,2 %, ЕГ– 3,2%.

Результати діагностики показали, що в іноземних студентів виявлено початковий рівень володіння українською мовою, поверхові знання з української культури, її історії, традицій; неготовність більшості до сприйняття мовлення інших народів, спостерігаються емоційні бар'єри у налагодженні контактів представників інших національностей; наявність стереотипів, негативних установок у сприйнятті інших тощо.

Для підвищення результативності формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів проведено формувальний етап експерименту і впроваджено педагогічні умови. Перевірка ефективності педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти здійснювалася на адаптаційному, мотиваційному і поведінково-професійному етапах формувального експерименту. На кожному з них використовувалися методи, прийоми виховання, форми виховної роботи, які сприяли підвищенню результативності у сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО. На адаптаційному етапі експерименту використовували методи виховання: звернення до свідомості (переконування, діалог, приклад, пояснення, дискусія), мозаїка (взаємодія в групі, спрямована на передачу інформації, логічний і аргументований виклад фактів міжнаціонального змісту, висловлювання думок, формулювання висновків), бесіда, заохочення тощо. Прийоми виховання: презентація взірців умінь та переваг педагога, активізація потаємних почуттів, збудження гуманних почуттів, довіра. На мотиваційному – методи організації спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки: громадська думка, довіра, привчання, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування, заохочення, ситуація успіху. Прийоми виховання: моральна підтримка і зміцнення віри у власні сили, показ умінь та переваг педагога, заохочення, опосередкування. На поведінково-пролфесійному – створення виховних ситуацій, драматизація, контролю, самоконтролю, самооцінки спілкування, діяльності та поведінки: спостереження бесіда, опитування (анкетне, усне), тести, аналіз результатів діяльності студента, самопізнання, самоаналіз, самооцінювання, самоконтроль, саморегуляція. Прийоми виховання: вияв доброти, уваги і піклування, змагання, позитивна вимога, залучення до цікавої

діяльності тощо. Під час експерименту використано індивідуальні, групові і фронтальні форми виховання.

Теоретичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО інтегрувалися в практичне вирішення досліджуваної проблеми. Цьому сприяла розробка програми експериментального дослідження, реалізація якої дала можливість перевірити об'єктивність педагогічних умов і розробленої моделі формування формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Результативність сформованості цього показника вихованості особистості визначалася за мотиваційним, когнітивно-інформаційним, діяльнісно-комунікативним, емоційно-орієнтувальним критеріями та розробленими до них показниками. Результати експерименту представлено за рівнями: творчий, реконструктивний, репродуктивний, початковий.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчують, що в ЕГ після проведення формувального етапу експерименту творчий рівень сформованості студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм зріс порівняно з констатувальним етапом на 8,4 % ЕГ, 0,6% КГ, відповідно, реконструктивний – на 11,1% ЕГ, 1, 9% КГ, репродуктивний – 5,5% ЕГ, 3,1% КГ початковий зменшився на 14,0 % ЕГ, 5,6% КГ (таб. 3.3.).

Таблиця 3.3.

Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за мотиваційно-ціннісним критерієм

Рівні	Групи	Результати на початок експерименту	Результати на кінець експерименту	Динаміка
Творчий	КГ	0	0,6	0,6
	ЕГ	0	8,4	8,4

Реконструктивний	КГ	8,0	9,9	1,9
	ЕГ	8,6	19,7	11,1
Репродуктивний	КГ	45,4	48,5	3,1
	ЕГ	42,1	36,6	-5,5
Початковий	КГ	46,6	41,0	-5,6
	ЕГ	49,3	35,3	-14

Джерело: Таблиця створена автором.

Якщо співставити результати констатувального і формувального етапів експерименту за когнітивно-інформаційним критерієм сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування то в ЕГ спостерігаємо тенденцію до зростання на 13,8 % творчого рівня, на 6,2 %, реконструктивного рівня і зменшення відсотка студентів на репродуктивному і початковому рівнях відповідно на 7,3, 12,7 %. В КГ ці показники змінилися також, проте відсоток збільшився на творчому і реконструктивному рівнях, відповідно лише на 1,5% і 2,0%; зменшився на репродуктивному і початковому рівні, відповідно на 5,5 %; 9,5%. (таб. 3.4.).

Таблиця 3.4.

Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за когнітивно-інформаційним критерієм

Рівні	Групи	Результати на початок експерименту	Результати на кінець експерименту	Динаміка
Творчий	КГ	0,5	2,0	1,5
	ЕГ	0,7	14,5	13,8
Реконструктивний	КГ	8,2	10,2	2,0
	ЕГ	10,2	16,4	6,2
Репродуктивний	КГ	33,7	39,2	-5,5
	ЕГ	36,3	29,0	-7,3
Початковий	КГ	58,1	48,6	-9,5
	ЕГ	52,8	40,1	-12,7

Джерело: таблиця створена автором

Спостерігається тенденція до зростання показників сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів за діяльнісно-комунікативним критерієм в ЕГ і КГ. Показники ЕГ значно більше зросли: творчий рівень – на 14,9 %, реконструктивний –на 7,4 %, зменшився відсоток респондентів яких віднесено до репродуктивного і початкового рівнів, відповідно на 4,1%, 18,2

%,%. В КГ ці показники збільшилися на творчому рівні на 1,8%, реконструктивному – 1,8; зменшилися показники на репродуктивному і початковому рівнях відповідно лише на 2,7% і 6,3% (таб. 3.5.).

Таблиця 3.5.

Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за діяльнісно-комунікативним критерієм

Рівні	Групи	Результати на початок експерименту	Результати на кінець експерименту	Динаміка
Творчий	КГ	1,6	3,4	1,8
	ЕГ	1,5	16,4	14,9
Реконструктивний	КГ	9,9	11,7	1,8
	ЕГ	7,3	14,7	7,4
Репродуктивний	КГ	30,9	33,6	-2,7
	ЕГ	35,3	31,2	-4,1
Початковий	КГ	57,6	51,3	-6,3
	ЕГ	55,9	37,7	-18,2

Джерело: таблиця створена автором

Результати за емоційно-орієнтувальним критерієм засвідчують, що кількість респондентів на творчому рівні зросла на 9,1%, на реконструктивному – на 9,1%, 3, 5%; зменшився відсоток респондентів на репродуктивному і початковому рівнях відповідно на 5,2%, 7,4%. У КГ ці результати такі: на творчому рівні зросла на 2,1%, на реконструктивному – 0,1 %, 3; зменшився відсоток респондентів на репродуктивному і початковому рівнях відповідно на 4,3 %, 6,5% (таб.3.6.).

Результати експерименту за визначеними критеріями (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно-орієнтувальний свдчать про те, що в ЕГ спостерігається значно кращі результати рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО ніж в КГ.

Таблиця 3.6.

Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти за емоційно-орієнтувальним критерієм

Рівні	Групи	Результати на початок експерименту	Результати на кінець експерименту	Динаміка
Творчий	КГ	2,2	4,3	2,1
	ЕГ	3,2	12,3	9,1
Реконструктивний	КГ	10,3	10,4	0,1
	ЕГ	12,9	16,4	3,5
Репродуктивний	КГ	36,4	40,7	-4,3
	ЕГ	38,4	33,2	-5,2
Початковий	КГ	51,1	44,6	-6,5
	ЕГ	45,5	38,1	-7,4

Джерело: таблиця створена автором

Вірогідність результатів дослідження перевірялася за допомогою коефіцієнта Фішера (Додаток А,Б, В, Г).

Ефективність виховання залежала від врахування педагогом психологічних механізмів розвитку почуттів, потреб, переконань, ціннісних орієнтацій, рис характеру.

Позитивна динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО спостерігається за кожним із критеріїв (таб. 3.7.).

Таблиця3.7)

Динаміка сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти

Рівні	**Групи**	**Критерії**											
		Мотиваційно-ціннісний			**Когнітивно-інформаційний**			**Діяльнісно-комунікативний**			**Емоційно-оріснтувальний**		
		Результати експерименту на констатувальному (К), формувальному (Ф) етапах, динаміка (Д)											
		К	Ф	Д	К	Ф	Д	К	Ф	Д	К	Ф	Д
Творчий	КГ	0	0,6	0,6	0,5	2,0	1,5	1,6	3,4	1,8	2,2	4,3	2,1
	ЕГ	0	8,4	8,4	0,7	14,5	13,8	1,5	16,4	14,9	3,2	12,3	9,1
Реконструктивний	КГ	8,0	9,9	1,9	8,2	10,2	2,0	9,9	11,7	1,8	10,3	10,4	0,1
	ЕГ	8,6	19,7	11,1	10,2	16,4	6,2	7,3	14,7	7,4	12,9	16,4	3,5
Репродуктивний	КГ	45,4	48,5	3,1	33,7	39,2	5,5	30,9	33,6	2,7	36,4	40,7	4,3
	ЕГ	42,1	36,6	-5,5	36,3	29,0	-7,3	35,3	31,2	-4,1	38,4	33,2	-5,2
Початковий	КГ	46,6	41,0	-5,6	58,1	48,6	-9,5	57,6	51,3	-6,3	51,1	44,6	-6,5
	ЕГ	49,3	35,3	-14	52,8	40,1	-12,7	55,9	37,7	18,2	45,5	38,1	-7,4

Перехід студентів з одного рівня на інший в ЕГ здійснювався значно інтенсивніше. Методами математичної статистики підтверджено вірогідність отриманих результатів, зокрема методом кутового перетворення Фішера. Для обробки використано програму Statistica 5:0. Отже, мета дослідження – досягнута, завдання – виконано, гіпотезу – підтверджено.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі дисертації «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти» спроєктовано модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність, описано формувальний етап експерименту та подано результати дослідно-експериментальної роботи.

Модель візуалізовано як цілісну сукупність взаємопов'язаних, взаємообумовлюваних компонентів: цільовий, методологічний, змістово-процесуальний, рефлексивно-результативний (рис.1). Цільовий узгоджено з метою дослідження та прогнозованими результатами – сформованістю рівня вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, як його якісного показника їх вихованості. Методологічний – охоплює наукові підходи (контекстуальний, культурологічний, фасилітаційний, діяльнісний, рефлексивний, особистісно-зорієнтований, комунікативний, аксіологічний); принципи (вживання в культуру, самоактуалізації та самореалізації на перетині культур, поєднання позитивного потенціалу власної культури з позитивним ціннісним ставленням до інших культур, партисипативності у взаємодії), що дало можливість опрацювати й оперувати єдиною моделлю об'єкта на всіх етапах дослідження. Змістово-процесуальний – відображає етапи формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (адаптаційний, мотиваційний, поведінково-професійний). Для кожного виокремлено зміст (навчальні дисципліни, позааудиторна виховна робота, практика), форми і методи виховання, які забезпечують процес формування. Рефлексивно-результативний компонент відображає процес (само) аналізу і оцінки міжкультурних взаємин (відтворення, повторна оцінка та аналіз

ситуації, регенерація), а також дає можливість спостерігати позитивну динаміку сформованості рівнів вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО на основі розроблених критеріїв показників та рівнів.

Розроблена методика формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти передбачала етапи: адаптаційний – «Культура спілкування»; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин»; поведінково-професійний «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування». При визначенні цих етапів ми дотримувалися систематичності та наступності виховання.

Результати формувального експерименту засвідчують, що за мотиваційно-ціннісним критерієм до творчого рівня в ЕГ віднесено 8,4 % студентів, у КГ – 0,6 %; відповідно, до реконструктивного рівня віднесено 19,7 % і 9,9 %; помітно зменшився відсоток студентів на репродуктивному рівні. В ЕГ ці показники становлять 35,3 %, в КГ – 41,0 %. За когнітивно-інформаційним критерієм результати наступні: творчий рівень – 14,5% ЕГ, 2,0% КГ; реконструктивний – 16,4 % ЕГ, 10,2%; репродуктивний рівень – 29,2%, ЕГ, 39,2 КГ; початковий рівень – 52,8% ЕГ, 58,1 КГ. За діяльнісно-комунікативним критерієм – творчий рівень 16,4% ЕГ, 3,4% КГ; реконструктивний – 14,7% ЕГ, 11,7% КГ; репродуктивний - 31,2 % ЕГ, 33,6% КГ; початковий – 55,9% ЕГ, 57,6 %КГ. За емоційно-орієнтувальним критерієм – творчий рівень – 12,3%% ЕГ, 4,3 % КГ, реконструктивний – 12,3 % ЕГ, 4,3 % КГ; репродуктивний –33,2 % ЕГ, 40,7% КГ; початковий – 38,1% ЕГ, 44,6 % КГ. В ЕГ встановлено чітку тенденцію до зменшення показників початкового і репродуктивного рівнів сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів за всіма критеріями, і значно збільшився відсоток студентів в ЕГ на творчому і реконструктивному рівнях, причому в ЕГ ці показники значно вищі ніж в КГ (табл.1).

ВИСНОВКИ

1. Теоретично обґрунтовано зміст і структуру феномена «культура міжнаціонального спілкування» іноземних студентів. Конкретизовано поняття «культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів» як якісного інтегративного показника вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу з гуманістичних позицій, що позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО. З огляду на це, «сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів» потрактовуємо як якісну характеристику міжособистісних взаємин, яка відображає рівень дотримання загальнолюдських моральних принципів, толерантності і взаємоповаги, знання і розуміння національних відмінностей, уміння адаптуватися до нових умов комунікації з представниками різних національностей. З'ясовано змістові та структурні ознаки феномена «культура міжнаціонального спілкування», що характеризує особистість в ракурсі одного з її виявів на основі аналізу філософських, соціально-психологічних, педагогічних наукових джерел та контенту інтернету. Витоками його сутності є такі поняття як культура, спілкування, міжнаціональне спілкування. Культура як якісна характеристика діяльності, якісний показник стосунків і самої особистості, здійснює свою благородну місію, інтегруючи й акумулюючи ціннісні результати такого соціального утворення, як спілкування.

2. Розкрито особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, до яких віднесено: процес адаптації до соціокультурного і мовного простору (ознайомлення з історією, культурою, традиціями, цінностями українського народу, вивчення норм поведінки, розвиток навичок міжнаціональної комунікації); міжособистісне спілкування (розвиток умінь налагоджувати контакти з представниками різних національностей, вирішувати конфліктні ситуації, що виникають на ґрунті міжнаціональних взаємин, виховання толерантності); позааудиторна виховна робота (залучення студентів до культурних заходів, фестивалів, виставок, обмін досвідом з представниками різних національностей серед студентської спільноти, участь у волонтерських рухах, що підтримують міжнаціональний діалог); використання виховного потенціалу

навчальних дисциплін у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів (збагачення змісту програм навчальних дисциплін; створення умов для спілкування та співпраці з одногрупниками різних національностей, використання інтерактивних методів виховання, що сприяють формуванню культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів); психолого-педагогічний супровід (створення сприятливої атмосфери для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, допомога їм у вирішенні проблем адаптації до умов спілкування та співпраці студентів різних національностей; підтримка ініціативи студентів, спрямовані на зміцнення міжкультурного діалогу).

3. Розроблено методику формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, яка передбачала взаємообумовлені етапи: адаптаційний – «Культура спілкування»; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин»; поведінково-професійний – «Культура міжнаціонального спілкування як складник культури професійного спілкування». Поетапність методики забезпечила системність, послідовність, наступність, комплексність, інтегративність, що уможливило формування складників культури міжнаціонального спілкування, здатної визнавати різноманітність культур, взаємодіяти з ними на засадах поваги, миролюбності, доброзичливості, толерантності тощо.

4. Визначено критерії, показники сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО на основі структурно-функціонального аналізу досліджуваного феномену. Критеріями сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів є такі складники: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-комунікативний, емоційно-орієнтувальний. Змістові характеристики міжнаціонального спілкування уможливили розробку показників до кожного критерію. Використано комплекс методів діагностики для вивчення стану досліджуваного явища та виокремлено 4 рівні сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів: високий, достатній, середній, початковий.

4. У процесі дослідження обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов, що забезпечили результативність формування виховності культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО: спрямування особистості

студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти

Розроблено модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти для чіткого, цілісного бачення цього процесу. Модель виступає як культуротворча парадигма і передбачає певну систему виховання на перетині культур з цільовим, теоретичним, процесуально-змістовим, рефлексивно-результативним складниками, відтворює спрямованість кожного з них на інноваційність змісту, форм, методів, засобів виховання, що забезпечить результат – позитивну динаміку сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчують, що в ЕГ після проведення формувального етапу експерименту творчий рівень сформованості студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм зріс порівняно з констатувальним етапом на 8,4 % ЕГ, 0,6% КГ, відповідно, реконструктивний – на 11,1% ЕГ, 1, 9% КГ, репродуктивний – 5,5% ЕГ, 3,1% КГ початковий зменшився на 14,0 % ЕГ, 5,6% КГ. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування культури міжнаціонального спілкування, їх впровадження в практику освітнього процесу медичних ЗВО довели їхню ефективність та дієвість. До напрямів подальших досліджень можна віднести такі: формування толерантності у майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки, підготовка іноземних студентів до профілактики проявів інтолерантної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Annamoradnejad I., Fazli M., Habibi J., Tavakoli S. Cross-Cultural Studies Using Social Networks Data. IEEE Transactions on Computational Social Systems. 2019. Vol. 6, №. 4. P. 1–10. DOI: 10.1109/TCSS.2019.2919666.

2. Atkins T. W. and Murphy K. Reflection: a review of the literature. Journal of Advanced Nursing. 1993. № 18. С. 1188–92.

3. Batsevych F. S. Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii / Florii Serhiiovych Batsevych. Kyiv : Dovira, 2007. 205 s/

4. Benhabib, S. (2002). The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era. Princeton, NJ: Princeton University Press, 245 pp.,

5. Bennet M. Basic ccncepts cf intercultural ccmmunicaticn. Selected Readings. Yarmcuth, 1998.

6. Best Medical Schools: Research. URL: https://www.usnews.com/best-graduateschools/top-medical-schools/research-rankings.

7. Bidyuk N. M. Perspektywy rozwoju w Ukrainie pedagogiki porownawczej jako interdyscyplinarnej nauki pedagogicznej // Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny / pod red. Z. Szaroty, F. Szloska. PIB, Radom : Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologi Eksploatacji, 2013. S. 363-373

8. Bloch J. Technology and ESP. In B. Paltridge, & S. Starfield The Handbook of English for Specific Purposes. Chichester : Wiley-Blackwell, 2013. P. 429–447.

9. Brown, Michael E., Owen R. Cote, Jr., Sean M. Lynn-Jones. Nationalism and Ethnic Conflict – Revised Edition: An International Security Reader. Cambridge, Mass.: MIT Press. September, 2001.

10. Cooperative language learning: A teacher's resource book / Carolyn Kessler, Editor. – Englewood Cliffs, NY: Prentice Hall Regents, 1992. – 257 p.

11. Coyle D. CLIL – a pedagogical approach from the European perspective / D. Coyle. // Encyclopedia of language and education. Vol.4: Second and foreign language education/Ed. By Nelleke van Deusen-Scholl and Nancy H. Hornberger. – New York, NY: Springer, 2007. – P. 97-111.

12. Deci E. L., Ryan R.M. Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. New York. 1985. 371 p

Devlin M. The criteria of effective teaching in a changing higher education context /

13. Dziuban C. D., Hartman J. L., Moskal P. D. Blended learning. Educational Center for Applied Research Bulletin. 2004. Volume 7, P. 3–4.

14. Earley P. C., Ang S. Cultural intelligence: Individual interactions across cultures. Palo Alto, CA: Stanford University Press, 2003.

file:///C:/Users/Andy/Downloads/alla_babiar,+617+%D0%A7%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf (дата звернення: 27.05.2024).

file:///C:/Users/user/Downloads/131-260-1-SM%20(1).pdf.

15. French immersion: Process, product and perspectives / Compiled by S. Rehorick and V. Edwards. – The Canadian Modern Language Review, 1994. – 428 p.

16. Fried-Booth D.L. Project work / D.L. Fried-Booth. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 89 p.

17. Gudykunst W.B. Bridging Differences: Effective Intergroup Communication, 4 th edn. London: Sage, 2004.

18. Hall E. Hidden Differences. Studies in International Communication. How to Communicate with Germans. Hamburg, 1983. P. 24.

19. Hirsh E. D. Cultural Literacy. 1988. P. 2.

20. Hofstede G. Cultures and Organisations. Software of the Mind L., 1991. 325 p. https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/46-53__no-4__vol-55__2015__UKR.pdf

21. Hofstede G. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Online Readings in Psychology and Culture, 2(1). 2011: http://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=orpc

22. Hofstede G., McCrae R. Culture and personality revisited: Linking traits and dimensions of culture. Cross-Cultural Research,2004. P. 38, 52-88 pages.

23. Hofstede, G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2001. 596 pages.

24. Hofstede, G. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Readings in Psychology and Culture. 2014. Vol.2, №.1 . DOI: 10.9707/2307-0919.1014.

http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/67/part_1/51.pdf

http://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/formuvannya-kulturi-mizhnatsionalnogo-spilkuvannya-yak-zasib-protidiyi-proyavam-ksenofobiyi-ta-diskriminatsiyi-v-molodizhnomu-seredovishhi/

https://www.researchgate.net/publication/346263262_Osoblivosti_navcanna_inozemnih_studentiv_u_zakladah_visoi_osviti_Ukraini

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1337-2020-%D0%BF#Text

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2019-p#n8.

25. Huntington Samuel P. The Clash of Civilizations? / Huntington Samuel P. // Foreign Affairs. Vol. 72, № 3. Summer 1993. P. 22–49.

26. Huntington Samuel P. The Clash of Civilizations? /Huntington Samuel P. // Foreign Affairs. – Vol. 72, No 3. –Summer 1993. – P. 22–49.7. Hall E. Hidden Differences. Studies in InternationalCommunication. How to Communicate with Germans /

27. Karpenko Y. Principles of Organization of Scientific and Research Work of Students of Higher Medical Educational Institutions. Journal of Danubian Studies and Research. 2018. Vol. 8, No. 2. P. 425–433.

28. Kelly G (1970)/ A brief introduction to personal construct theory. In D. Bannister (Ed.). Perspectives in personal construct theory (pp. 1– 29).New York Academic Press.

29. KellyP. 2002: DefendingSome Dodos: Equality and/or Liberty?//Paul Kelly, ed.,Multiculturalism Reconsidered. “Culture and Equality” and Its Critics (Cambridge:Polity Press), pp. 62-80.

30. Knowledge and Society: American Sociology / ed. by Talcott Parsons. New York, 1968. 359 pages.

O Plakhotnik, O., Zlatnikov, V., Strazhnikova, I., Bidyuk, N., Shkodyn, A Amazonia Investiga 12 (65), 2023. C. 49 – 58.

31. Orlando L. Taylor. Cross-Cultural Communication: An Essential Dimention of Effective Education. Revised and reprinted, 1990.

32. Painted History of Ukraine / Kapranov Brothers. K. : Hamazyn, 2018. 80 p.

33. Parekh B. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory / B. Parekh. London : MacMillan, 2000. 344 p.

34. Parekh B. What is multiculturalism? [Електронний ресурс] / B. Parekh: http://www.india_seminar.com/1999/484/484%20parekh.htm

Perin D. Facilitating Student Learning Through Contextualization / Perin Dolores. – CCRC Working Paper, Columbia University, 2011. February. 62 p.

35. **Polyanska C.**, Antsibor A., Khamska N., Matiiuk D., Hutsol L. From outsiderhood to successfulness: development issues (teachers' community point of view) (Від аутсайдерства до успішності: проблематика розвитку) (точка зору вчительської спільноти). *Ad Alta: journal of interdisciplinary research.* 2023. №13. pp.110 - 114. (Web of Science).).

36. Polyanska C., Liubarets V., Litvinova T., Khamska N., Malikova S., Psychological peculiarities of the personality assertiveness development (Психологічні особливості розвитку асертивності особистості) *AdAlta: journal of interdisciplinary research.* 2022. № 31. pp 58-62. (Web of Science).

37. Postolenko I., Biletska I., Kmit' O., Paltseva V., Mykhailenko O., Yatsyna S., & Kuchai T. (2022). Learning a Foreign Language Using Information Technologies for Comfortable Implementation of the Professional Position of a Future Specialist in a Foreign Language Environment. International Journal of Computer Science and Network Security, 22(11), 63-70.

38. Sears S. Introduction to Contextual Teaching and Learning / Sears Susan. – Bloomington, Indiana, 2003. 53 p.

39. Stephan W. G., Stephan C. W. Intergroup relations .Madison, 1996. 56 p

40. Taranenko, I. I., Kurova, Y. O., Vorobiova, M. S., Leshak, M. Z. Travelbook. Ukraine. Kyiv: Green Penguin Media, 2018. 68 p.

41. Use of information technologies for quality training of future specialists.

42. Warschauer M. Internet for English teaching / M. Warschauer, H. Shetzer, C. Meloni. – Alexandria, VA: TESOL, 2000. – 176 p.

43. William T. Johnsen Pandora's Box Reopened: Ethnic Conflict in Europe and Its Implications // Strategic Studies. December, 1999.

44. Абдряхімова Ц, Мухаровська І, Клебан К, Сапон Д, Калачов О. Особливості комунікації у медичному середовищі (методичні рекомендації). PMGP [інтернет]. 01, Травень 2020 [цит. за 20, Травень 2024]: https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/212

45. Аветісова І. С. (2020). Дидактична модель формування професійної компетенції майбутніх фахівців медичного профілю шляхом розв'язання ситуативних завдань. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.
 Серія: "Педагогічні науки"*, (3). вилучено із https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3944

46. Авраменко, Н. О. (2019). Підготовка майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти: дис. … канд. пед. наук. Хмельницький: Хмельницький національний університет.

47. Агаддулін Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект // Педагогіка і психологія. 2004. № 3(4). — С. 18—29В

48. Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні : IV Міжнародна науково-методична конференція, 2–4 травня 2018 р. Тернопіль: 2018. 155 с.

49. Андрущенко В.

50. Антоненко В. Г. Основні напрямки розвитку економічної інтеграції в рамках Ради співробітництва арабських держав Перської затоки // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Економ. серія. — 2010. — № 892: — С. 186-192.],

51. Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема Сучасні технології в освіті. Ч. 1. Сучасні технології навчання : наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 2. НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / упоряд.: Філімонова Т. В., Тарнавська С. В., Орищенко І. О. та ін.; наук. консультант Антонова О. Є.; наук. ред. Березівська Л. Д. Київ, 2015. С. 8–15.

52. Арсентьєва Г.О. Філософія Нового часу щодо феномена спілкування. Вісник Львівського університету Серія філософ.- політолог. студії 2018. С. 33 – 39.

53. Артеменко А. П., Бобловський О. Ю. Від глобалізації до індивідуалізації: топологія міжкультурної взаємодії [Текст] : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2014. 215 с

54. Атрощенко Т. О. Розвиток культури міжнаціонального спілкування майбутнього вчителя початкових класів: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти». К. : 2005. 24 с.

55. Атрощенко Т.О. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у студентському колективі. // Наукові записки Тернопільського державного університету. Серія: Педагогіка № 6 1999 С. 92 – 95.

56. Національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах / І.Бех, К.Журба // Mountain School of Ukrainian Carpaty. 16. 10.15330/msuc.2017.16.24-33. 2017

57. Бабак О.Я., Железнякова Н.М., Рождественська А.О., Молодан В.І. Культура спілкування між учасниками освітнього процесу як важлива складова підготовки лікарів-інтернів в умовах дистанційного навчання. Актуальні проблеми вищої медичної освіти і науки: матеріали Всеукраїнської науково- практичної конференції з міжнародною участю (м. Харків, 8 квітня 2021 р.) / ред. кол.: В.А. Капустник, В.Д. Марковський, В.В. М'ясоєдов та ін. Харків : ХНМУ, 2021. С. 21–22.

58. Баглай О.І. Структура готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. 2011. №14(225). Ч.1. С.11-17.

59. Бакка Т. Подолання негативних проявів стереотипного мислення та формування толерантності як основи співжиття в полікультурному суспільстві / Тамара Бакка // Історія в школах України: методика, практика, досвід. 2010. №4. С. 29 – 33.

60. Бакум З. П., Пальчикова О. О., Костюк С. С. Навчання іноземних мов:кроскультурний підхід. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 288 с.

61. Басай Н. П. Реалізація культурологічного підходу через діалог культур у змісті навчального пібника елективного курсу «німецькомовні країни» / Науковий вісник Ужгородського університету. серія: «Педагогіка. соціальна робота». Випуск 2 (39). 2016. С. 21 – 26.

62. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації Київ : Довіра, 2007. 205 с. ; Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств /*Політичний менеджмент* №3 2009. С. 3 – 13.

63. Бачинська, Є. М. (2007). Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні. Педагогіка і психологія, 1(54), 2007.С. 79–88.

64. Башкір О. І. Навчально-методичний посібник «Методологія науково-педагогічного дослідження та презентація його результатів»: для здобувачів освітньо-наукового ступеня «Доктор філософії». Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. 93 с.

65. Бех І. Д. Патріотизм у потенціалі педагогічної науки // Матеріали XII Захаренківських педагогічних читань, Всеукраїнської науково-практичної конференції «Патріотизм – нагальна потреба України й українців» / [Упор. Назаренко Г. А.]. Черкаси : ЧОПОПП, 2015. 186 с.

66. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: Монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 294 с.

67. Бєляєва О. М. Про деякі соціальні, психологічні та педагогічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих медичних навчальних закладах України // Світ медицини та біології. №2 (37). 2013. С. 17 – 20.

68. Бичко М. (2018). Розвиток комунікативної компетентності майбутнього лікаря як складника його професійної готовності. Витоки педагогічної майстерності, 21, 19–22. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/12786/1/Rozvytok_komunikatyvnoyi_kompetentnosti_maybutnoho_likarya.pdf

69. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: монографія. К. : ІЗМН, 1997. 192 с.

70. Близнюк Т . П. Б 69 Крос-культурні особливості менеджменту сучасної мультинаціональної організації: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2017. 296 с.

71. Близнюк Т. П. Порівняльна характеристика національних культур: Україна та Польща / Т. П. Близнюк // Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізацій них викликів:

матер. доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 16-17 квітня 2018 .Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 10-14.

72. Богуцький, Юрій. Нова культурна реальність як соціодинамічний процес людинотворення через ролі [Текст] : монографія / Юрій Богуцький, Надія Корабльова, Ганна Чміль ; Ін-т культурології Нац. акад. мистецтв України. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2013. 271 с.

73. Братаніч Б.В., Ільченко І.Г. Самоактуалізація особистості та освіта // Філософські проблеми освіти . - 2011. - №2. - С. 13 – 20.

74. Булах І. Є., Мруга М. Р. Створюємо якісний тест: Навч. посіб. К.: Майстер;клас, 2006 . 160 с.

75. Буракова К. В. Професійно орієнтована адаптація іноземних студентів до навчання у вищому навчальному закладі України на основі загальних характеристик соціалізації особистості / К. В. Буракова // Соц. педагогіка: теорія та практика. – Луганськ, 2010. – №3. – С. 43-46.

76. Буянова Г.В. Формування культури міжнаціонального спілкування як засіб протидії проявам ксенофобії та дискримінації в молодіжному середовищі : xn--d1acjtrgde.kiev.ua

77. Важинський С.Е., Щербак Т І. В 12 Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. Суми: 2016. 260 с (с.75)

78. Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в освітньому просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук : 09.00.10 Одеса, 2010. 20 с.

79. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ. Перун‖, 2009. – 1736 с.

80. Вєнєвцова Є. В. Виховання білінгвальної культури спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Полтава, 2015. 352 с.

81. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич, Коло 2006. 326 с.

82. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І.

Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Регейло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. - Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с.

83. Від букви до спілкування. Українська мова для іноземців: рівень А1 / Г. Л. Василенко, Л. І., Дмитрук, Ю. В. Кукуруза, В. В. Лисогора та ін. Вінниця : Тов. «Твори», 2019. 155 с.

84. Від глобалізації до індивідуалізації: топологія міжкультурної взаємодії [Текст] : монографія / А. П. Артеменко, О. Ю. Бобловський. Харків : Щедра садиба плюс, 2014. 215 с.

85. *Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб./Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. — К.: Просвіта, 2001. – 416 с.*

86. Вітвицька С. С., Андрійчук Н. М. Основи педагогіки вищої школи / Fundamentals of Higher School Pedagogy: Білінгвальний навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти. 2-ге вид. перероб і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2019. – 312 с.

87. Войтова Ю. Є. Формування культури спілкування студентської молоді в поліетнічному середовищі. // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти С. 64 – 68.

88. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с. (Альмаматер).

89. Г. Балл Особистість це здатність людини бути автономним носієм культури.. З огляду на активність соціальних спільнот і особистостей у культурному просторі вони постають не просто носіями, а суб'єктами культури (В. Рибалка Психологічна теорія особистості Г. О. Балла // Психологія особистості. 2017. №2 (68), С. 104 – 119. file:///C:/Users/1/Downloads/admin,+104-118.pdf

90. Галацин К. О., Фещук А. М. ДІагностування мотиваційно-ціннісного компонента комунікативної культури студентів закладів вищої технічної освіти:https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fela.kpi.ua%

2Fserver%2Fapi%2Fcore%2Fbitstreams%2F66f9cb9e-6e4a-4ebe-9c30-20d087227ccd%2Fcontent&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення 24.05. 2024).

91. Галіяш, Н.Б., Бількевич, Н.А., Петренко, Н.В. (2019). Формування комунікативної компетентності як фундаментальної складової професії лікаря. Медична освіта, (2), 67– 74. doi: http://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.2.10346

92. Галузяк В. М. Психологічні механізми виховання / Наукові записки Вінницького державного С.106 – 112.

93. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка: навчальний посібник. Вінниця: «Нілан», 2022. 256 с.

94. Гвоздій С. Культурологічний та системний підходи як методологічна основа дослідження феномена «культура безпечної життєдіяльності». Народна освіта. Електронне фахове видання. https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4110.

95. Гепенко Л. О., Котелюх М. Ю. Педагогічні умови міжкультурного виховання майбутніх лікарів у закладах вищої освіти / Вища школа. Імідж сучасного педагога №6 (213) 2023. С. 97 – 103.

96. Герчанівська П. Є. Культура в парадигмах XX–XXI ст. : монографія К. : НАКККіМ, 2017. 378 с.

97. Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник. Київ : Професіонал, 2006. 328 с

98. Гончаренко С. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

99. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, доп. і виправлене. Рівне: «Волинські обереги», 2011. 552 с.

100. Грабар Н. Г. Спілкування в бібліотеці: теоретико-методологічний аналіз : монографія Х. : Майдан, 2014. 354 с. С. 45.

101. Грива О А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища: Монографія. К.: КАРАВАН, 2005. 228 с.

102. Гриценко О. С. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування : монографія. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с

103. Грушевський М.С. Звідки пішло українство... // Великий Українець. К., 1992. С. 90.

104. Гуменна І. Р. Особливості підготовки майбутніх лікарів до професійної комунікації. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2015. № 1 (48). С. 100–104.

105. Гуменна І.Р. Підготовка майбутніх лікарів до професійної комунікації на засадах міждисциплінарної інтеграції: дис. … к. пед. наук. 13.00.04. Тернопіль. 2016. 270 с.

106. Гуревич Р. С. Інформаційна культура педагога як необхідний компонент сучасної освіти. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2010_23/Informaziina_kultura_pedagoga_ak_neobxidnui.pdf

107. Гуревич Р.С. Компетентнісний підхід у професійно-педагогічній освіті. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали методол. семінару 3 квіт. 2014 р., м. Київ : [у 2 ч.]. Ч. 2 / Нац. акад. пед. наук України; [редкол. : В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), О.І. Ляшенко (заст. голови) та ін.]. К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. С. 137-143.

108. Гурова І. В. Світова, національна, етнічна культури в сучасному культурному просторі: структурнофункціональний підхід. Культурологічний альманах. 2022. Вип. 3. С. 209–217. URL: https://doi.org/10.31392/cult. alm.2022.3.27

109. Данилюк І. В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір: монографія. Київ : САММІТ-КНИГА, 2010. 432 с.

110. Дебич М. А. Д 11 Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід: монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

111. Джон В. Берри, Айп Х. Пуртинга, Маршал Х. Сигалл, Пьер Р. Дасен Кросс-культурная психология. Исследования и применение /Пер. с англ.Харьков: изд.-во Гуманитарній центр, 2007. 560 с.

112. Динікова Л.Ш. Діалог культур в поліетнічному суспільстві */Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика* Том 34 (73) № 1 Ч. 2 2023. С. 175 – 180.

113. Дирда І. А. Розвиток полікультурної компетентності іноземних студентів на основному етапі навчання української мови: дис. … к. пед. наук. 13.00.02. Кривий Ріг. 2019. 253 с.

114. Діалог культур у теорії міжкультурної комунікації та практиці викладання іноземних мов. Available from: https://www.researchgate.net/publication/339106937_dialog_kultur_u_teorii_mizkulturnoi_komu.ikacii_ta_praktici_vikladanna_inozemnih_mov [accessed Aug 28 2024]

115. Діалог культур як діалог цінностей. Available from:https://www.researchgate.net/publication/351621029_Dialog_kultur_ak_dialog_cinnostej [дата звернення 19 2022].

116. Драб Н.Л., Лобецька І.М., Костюк Т.О. Особливості застосування невербальної комунікації під час проведення ділової презентації іноземною мовою / Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс] : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (5 березня 2016 р.). К. : КНЕУ, 2016. с78 -81

117. Друзь Г.М. Педагогічні умови підвищення результативності ділової гри в навчанні студентів іншомовному спілкуванню / Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс] : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (5 березня 2016 р.). К. : КНЕУ, 2016.148- 151

118. Друзь Ю.М. Позитивна мотивація як умова підвищення результативності ділової гри при підготовці студентів до іншомовного спілкування / Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс] : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (5 березня 2016 р.). К. : КНЕУ, 2016.146 -148

119. Дубковецька І., Побігун Н. Професійна підготовка майбутніх медичних працівників до роботи в умовах пандемії *ОСВІТНІ ОБРІЇ* № 2(53), 2021. С. 77-81.

120. Дудник О. М., Лисогора В. В. Зовнішність людини. Характер і темперамент. Вінниця : ВНМУ ім. Пирогова, 2015. 40 с.

121. Дудченко М. О. Особливості навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України / М. О. Дудченко, А. Ф. Артеменко, Л. Ю. Левченко, К. В. Васильєва, В. Б. Свиридюк /№ 3(39). 158-160: http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_med_2013_3%2839%29__51

122. Емоції та культура Режим доступу. https://uk.upwiki.one/wiki/Emotions_and_culture (дата звернення 25.09.2022 р.)

123. Етнопсихологія : психодіагностичний практикум. хрестоматія. [Текст] : навч. посіб. / А. М. Османова, Л. М. Співак. К.: Університет «Україна», 2023. 128 с.

124. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств Політичний менеджмент №4, 2009. С. 17 – 27.

125. Євтух В., Колесніченко М. Феномен етнічності у зарубіжному науковому дискурсі: філософське осмислення : монографія Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. 238 с.

126. Євтух Є. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств / Політичний менеджмент. №3. 2009. С. 3 – 13.

127. Забарівська С. М. Сутність поняття та основні компоненти емоційної компетентності особистості //Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія, випуск 1, 2024. С. 50 – 55.

128. Залєсова І. В. Підготовка майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів дис. … к. пед. наук. 13.00.04. Вінниця, 2015. 260 с.

129. Заслуженюк В. С., Присакар В. В. Соціально-педагогічні проблеми виховання в учнів культури міжнаціонального спілкування // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Редкол.: В. О. Зайчук (гол. ред.) та ін. – К: ІЗМН, 1997. – Вип.19. – С.65 – 77

130. Заслуженюк В. С., Присакар В. В. Соціально-педагогічні проблеми виховання в учнів культури міжнаціонального спілкування // Нові технології

навчання: Наук.-метод. зб. / Редкол.: В. О. Зайчук (гол. ред.) та ін. – К: ІЗМН, 1997. Вип.19. С.65 – 77

131. Звіт про науково-дослідну роботу «Розвиток культурного інтелекту студентів в процесі кроскультурної взаємодії в умовах глобалізації вищої освіти» / Мороз Т.О., Солодка А.К.. Миколаїв, 2017. 103 с. : http://fif.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/

132. Знайомство з Україною / Л. Т. Тищенко, Т. Д. Полиця, С. І. Чернякевич, Ю. В. Кукуруза. Вінниця : ВНМУ ім. М. І. Пирогова, 2018. 48 с.

133. Зозуля І. Є. Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. … канд. пед. наук 13.00.07. Вінниця, 2012. 283 с.

134. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.

135. Зязюн І.А. Цілісний методологічний підхід у педагогічному науковому дослідженні. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: Матеріали IV міжнародної науковопрактичної конференції. Хмельницький: 2011. С.7-13.

136. Ісаєва О. С. , Грицько М. І. Культурологічний підхід як важлива складова у підготовці студентів-медиків Випуск 55. Том 2. 2023 С.97-99.

137. Калашнік Н. В. http://appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i46/1.pdf Критерії, показники та рівні сформованості міжкультурної комунікативної компетентності іноземних студентів-медиків // Наукові записки [Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка]. Серія : Педагогіка. 2014. № 1. С. 62 – 67. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2014_1_13.

138. Калашнік Н. В. Застосування міжкультурного тренінгу у формуванні міжкультурної комунікативної компетентності іноземних студентів – майбутніх медиків / Наукові записки. Серія: педагогіка. 2016. № 1. С. 153 – 159.

139. Калошин В. Ф. Установка: плюс і мінус / В. Ф. Калошин //Практична психологія та соціальна робота. 2009. №5. С.75 – 79.

140. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості : монографія. 2-ге вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ, 2018. 720 с.

141. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості : монографія. 2-ге вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ, 2018. 720 с.

142. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: Монографія. К.: Либідь, 2011. 352 с.

143. Касярум, Н. (2013). Освітній простір: становлення поняття. Витоки педагогічної майстерності, (12), 107–113.

144. Кендзьор П. І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу (теорія і методика) 13.00.07. дис. … д-ра пед. наук. Київ, 2017. 504 с.

145. Кириченко В. Основні методологічні підходи у формуванні просоціальної поведінки учнів загальноосвітніх навчальних закладів /Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : монографія / Кириченко В. І., Єжова О. О., Нечерда В. Б., Тарасова Т. В., Хомич О. Л. Терно-Граф, 2016. С.86 – 98.

146. Кінаш, І.О. (2020). Формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів на етапі професійної підготовки. Медична освіта, (3), 84–88. doi: https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.3.11445

147. Кірсанов В. В. Психолого-педагогічна діагностика: Підручник. Київ, «Альтерпрес». 2002. С. 32–38.

148. Кіщук В., Лещук Г. Формування професійно-комунікативної компетентності фахівців медичного профілю в умовах ускладнення соціально-професійних взаємодій // Social Work and Education. 2023. Vol. 10. No. 2. P. 232-241.

149. Коберник О. М. Проектна технологія: історія, теорія і практика : монографія. Умань :ФОП Жовтий, 2013. 235 с.

150. Кобилянська Ю. Проблема національно-культурної ідентичності старшокласників в умовах глобалізації / Проблема національно-культурної ідентичності старшокласників в умовах глобалізації: ped-visnik-62-2018-2-27.pdf

151. Ковальчук В. Теоретичні засади формування комунікативної компетентності викладача закладу вищої освіти. //Освіта впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика: монографія / За заг. ред. Л. Прокопів, В. Стинської / Авторський колектив: Л. Прокопів, В. Стинська, Г.Білавич, Б. Савчук, В. Лаппо, І. Єгорова, В. Ковальчук, Н. Салига, Ю. Москаленко, О. Гевко, С. Довбенко, Л. Бандура, І Завулічна, М. Олексюк, Т. Паска, С. Юрченко. Івано-Франківськ: НАІР, 2022. 303 с. URL:http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/14883/1/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B6%2 (дата звернення: 27.05.2024).

152. Ковальчук Л. Моделювання науково-педагогічних досліджень: Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 520 с.

153. Кожушко, С. П. (2013). Професійна взаємодія та її характеристики. Проблеми інженерно-педагогічної освіти, 38–39, 247–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2013_38-39_39.

154. Козак А. Міжкультурна комунікація в контексті діалогу культур // Наукові записки Серія: філологічні науки. Вип.118. С.106 – 110.

155. Козійчук, О. Г. (2017). Освітній простір навчального закладу як ресурс професійного самовизначення учнівської молоді. Вісник післядипломної освіти, 3(32), 28–36. https://lib.iitta.gov.ua/717232/1/ВИСНИК_3_32_2017_верст_ПЕДАГОГИКА.pdf

156. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.

157. Козубовська І. В. Формування готовності іноземних студентів-медиків до міжкультурного спілкування / // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 1 (40). С. 136-137.

158. Колінько М. В. Топологія міжкультурної комунікації. Дис. … на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук (доктора філософії) за спеціальністю 09.00.03 Донецький національний університет імені Василя Стуса,

Міністерство освіти і науки України. Київський університет імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України. Вінниця, Київ, 2019, 401 с.

159. Колісник-Гуменюк Ю. І. К Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах: монографія Львів : «Край», 2013. 296 с.

160. Коломієць А. М. Теоретичні та методичні основи формування інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів [Текст]: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2008. 526 с.

161. Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності [Є. Головаха, С. Дембіцький, Н. Паніна та ін.]; за наук. ред. Є. Головахи та С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 405 с

162. Кониський

163. Концепція Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 429-р: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2023-%D1%80#Text

164. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022. Київ. № 527 :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#n12

165. Конюх О. І. Особистісні детермінанти етнічної толерантності // Актуальні проблеми психології: зб. наук. Праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013.– Том XI. – С. 450 – 458.

166. Копилов С.О. (м. Київ) Діалог культур як регулятивна ідея сучасного буття та мислення

167. Корж О. Метод проектів як засіб формування професійно значущих якостей майбутніх лікарів / Олена Корж // Збірник наукових праць Уманського

державного педагогічного університету імені Павла Тичини Умань . – Умань, 2013. – С.126 – 131.

168. Корнієнко В.В. Гуманітарні комунікативні системи як чинники європейської інтеграції. Україна та Франція: кроскультурний діалог : [Монографія] К. : НАКККіМ, 2016. 432 с.

169. Корнієнко О. М. Типи етнічної ідентичності особистості // *Філософія науки: традиції та інновації*. 2015. № 2. С. 124-131. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FilosNauk_2015_2_16

170. Корніяка О. М. Професійне спілкування і комунікативна компетентність фахівця Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Київ. Aktual_probl_psihol 2014, 5(14): 119-129 URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1693 (дата звернення: 27.05.2024).

171. Корніяка, О. М. (2010). Розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі. Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка (19–20 квітня 2010 року). Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», I, 140–145. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/32305847.pdf

172. Корніяка, О.М. (2011). Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. Психолінгвістика: Зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД». 8, 33–45. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/32305852.pdf

173. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала // Г.Сагач. Вибрані твори: в 5 т. Рівне: ПП ДМ, 2006. Т.2: Хрестоматія: «Золотослів». с. 180-196.

174. Костенко Н., Батаєва К., Іванова В. Сучасні методики контент-аналізу: Київ: Видавничий дім “Кондор”, 2018. 416 с. : http://www.nua.kharkov.ua/images/stories/Novosti/2909/Sovr_met_kont.pdf.

175. Костюк С. С. Розвиток компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців на основному етапі навчання української мови. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Державний вищий навчальний заклад «Криворізький державний педагогічний університет», Кривий Ріг, 2018. 292 с.

176. Кочубей Н. В. Сприйняття освіти в суспільстві: від кризи до модернізації // Новий колегіум. №2, 2018. С. 18 – 22.

177. Кравченко Ю. В. Інтеграція у навчальний процес виховного заходу як одного з елементів мовної підготовки іноземних студентів // Modern engineering and innovative technologies. - 2020. – Issue №12, Part 4. – С. 24-31. DOI: 10.30890/2567-5273.2020-12-04-031.

178. Кравченко Ю. В., Гнатенко С. А. Інтеграція у навчальний процес виховного заходу як одного з елементів мовної підготовки іноземних студентів. Modern engineering and innovative technologies. 2020. Issue №12, Part 4. С. 24 – 31. URL: http://dspace.zsmu.edu.ua/handle/123456789/11930

179. Краєвська Г. П. Ефективна комунікація як показник якісної взаємодії лікаря з пацієнтом. Методичні рекомендації. ВНМУ ім. М. І. Пирогова, 2022. 30 с.

180. Краснощок, І. П. (2019). Виховний потенціал закладу вищої освіти: структура та критерії розвитку. Наукові записки ЦДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки, (180), 90-97.

181. Красовська Ольга Обґрунтування цілей професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій //Проблеми підготовки сучасного вчителя № 9 (Ч. 1), 2014. С. 94 – 101.

182. Кремень В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) 2-ге вид., допов. – К. : Т-во «Знання» України, 2013. 471с.

183. Кресіна І. Етноси, етнічні групи, нації. Сучасна етнополдітика / І. Кресіна//Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. / О.

Майборода, Р. Чілачава, Т. Пилипенко та ін.. – К.: Фонд 'Європа XXI',. – 2012. – С.73–90.

184. Крокуємо разом. Підручник з української мови для іноземців (початковий курс) / Г. Л. Василенко, В. Л. Лісова, О. М. Ничипорук, С. І. Чернякевич. Вінниця, 2019. 227 с.

185. Кросс-культурная психология. Исследования и применение / Джон В. Берри, Айп Х. Пуртинга, Маршал Х. Сигалл, Пьер Р. Дасен /Пер. с англ. Харьков: изд.-во Гуманитарній центр, 2007. 560 с.

186. Кулик, О.Д. (2018). Комунікативна компетентність: підходи до визначення та роль у формуванні мовно-мовленнєвої особистості. Topical issues of education: Collective monograph. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 148–162. URL: http://ehsupir.uhsp.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/6588/Kulyk%20O.%20D.%20Komunikatyvna%2

187. Куликова Л., Тарасенко Т. Діалог культур у теорії міжкультурної комунікації та практиці викладання іноземних мов // *Науковий Вісник Мелітопольського державного педагогічного університету Серія «Педагогіка», № 1 (18)' 2017. С. 42 – 46.*

188. Кульбачко К. Є. Студенти-медики України в інтеркультурному просторі // Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу : зб. тез доповідей II Міжвузівської наук. практ. конф. Київ, 11 квітня 2017 р. С. 138-141.

189. Культурний інтелект: монографія / за наук. ред. А. К. Солодкої. Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2016 244с.

190. Культурні відмінності та культурний шок. Безпечний притулок. 01.07 2020. Режим доступу: https://migranciwielkopolska.caritas.pl/uk/01-07-2020/) (Дата звернення 19.09. 2022 р.).

191. Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій: монографія / Л. С. Горбунова, М. А.

Дебич, В. В. Зінченко, І. М. Сікорська, І. В. Степаненко, О. М. Шипко / За ред. І. В. Степаненко. К.: ІВО НАПН України, 2018. 226 с.

192. Культурно-детерміновані фактори у практиці перекладу. Монографія за наук. ред. А.К.Солодкої. Миколаїв: ФОП Швец В.М. 2017.

193. Культурологія: Підручник. Одеса: Університете Ушинського, 2023. 433 с.

194. Кушнір П.Т., Кушнір Ю.В. Культура міжетнічного спілкування у процесі соціалізації особистості: confcontact.comhttp://appsychology.org.ua/ Актуальні проблеми психології. Том. І: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Випуск 46 2017. С.92 – 98.

195. Кушнір Ю. В. Виховання у старшокласників культури міжетнічного спілкування: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.07 . Луганськ, 2012. 20 с.

196. Кушніренко І. Ю. Міжнаціональна толерантність в політичному процесі сучасної України: дис. … канд. політ. наук: 23.00.02 / І. Кушніренко. – К., 2008. – 218с.

197. Лавренко С. О. ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ ЯК НАПРЯМ ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ // Інноваційна педагогіка Випуск 67. Том 1. 2024. С. 226 – 229.

198. Лаппо В.В. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 384 с.

199. Леві-Строс К. Структурна антропологія /Пер. з фр. З.Борисюк. 2-е вид. К.: Основи, 2000. 387 с.

200. Левченко Т.І. Мотивація суб’єкта в різних видах діяльності: монографія. Вінниця: Нова книга, 2011. 448 с.

201. Левченко Т.І. Мотивація суб’єкта в різних видах діяльності: монографія. Вінниця: Нова книга, 2011. 448 с.

202. Леухіна А. Г. Богдан Д. Б., Боровик І. О., Гавриш Т. С., Галіяш Н. Б., Говардовська О. О., Головін О. А., Горецька А. М., Горська О. В., Гусак С. Р., Ігнащук О. В., Кахнова М. Г., Коротун О. П., Костюк О. О., Мовчан І. В., Петринич О. А., Повар Н. А., Рудакова Н. Є., Сендецька Т.М., Тихолаз Ю. В., Турпакова Ю. О.,

Харитонов О. В., Шунько Є. Є., Щудрова Т. С. Людяність та емпатія в охороні здоров'я. Посібник для викладачів. Київ : Майстер книг : 2022. – …….с., іл.

203. Литвиненко Н. П., Сергієнко Т. В. Структура моделі формування фахових комунікативних навичок в іноземних студентів медичних університетів. European Humanities Studies: State and Society. (Poland – Ukraine). Issue 1(I), 2019. С 234–248.

204. Лібералізм: антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2009. – 1128 с.

205. Лузан П.Г., Сопівник І.В., Виговська С.В. Основи науково-педагогічних досліджень

206. Лукацька Я. С. Особливості навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України /Вісник університету імені Альфреда Нобеля.issn Серія «Педагогіка і Психологія». Педагогічні науки. 2020. no 1 (19). С. 211 – 217:

207. Людина у полікультурному суспільстві: навчально-методичний посібник для викладачів вищихнавчальних закладів з курсу за вибором для студентів соціогуманітарних спеціальностей / [ПометунО. І., Султанова Л. Ю. та ін.]. – К.: "Інжиніринг", 2010 – 248 с.

208. Ляпіна Л. А. Рівноправний діалог культур як основа сучасного суспільства: мультикультурний проект Бхікху Парекха. *Український соціум.* 2015. № 4(55). С. 46 – 53:

209. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. 2008. 18 с.

210. Майборода О. М. Етнічність у міжнародній системі. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф.Кураса НАН України, 2015. 408 с

211. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 288 с.

212. Максименко С. У. Загальна психологія: навчальний посібник К.: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.

213. Малахова С. М. Проблеми міжкультурної комунікації іноземних студентів: педагогічні аспекти // *Медична освіта.* 2016. № 1. С.32 – 34.

214. Манюк Л., Кучумова Н. Підготовка майбутніх лікарів до фахової комунікації: базові поняття *НЕПЕРЕРВНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА.* (Серія: Педагогічні науки) Вип. 1-2 (54-55), 2018. С. 52 -59.

215. Матеріали учасника тренінгу «Школа діалогу та комунікації»1 Український центр незалежних досліджень. Київ, 2015ю : trening-dialog.pdf (ucipr.org.ua).

216. Машбиць Ю. І. Психологічні механізми і технологія навчання. К.: Інтерсервіс, 2019. 208 с.

217. Машкіна

218. Медведєва І. В. Типологія культурних вимірів Г. Хофстеде . Світове господарство й міжнародні відносини Випуск 5. 2017. С.30 – 35. http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/5_2017_ukr/7.pdf http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/5_2017_ukr/7.pdf

219. Меліхова І. О. Мотивація спілкування у представників різних етносів.

220. Мельник Г.М., Бескоровайна Н.О., Тренінг як метод формування міжкультурної компетентності майбутніх спеціалістів у галузі міжнародної економіки та бізнесу С. 192 – 194. : https://core.ac.uk/download/pdf/43283008.pdf

221. Мельник І. В. Розгляд поняття культура та її похідних: професійна етика, комунікативна взаємодія та професійне спілкування. Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series" Pedagogical Sciences". 2017. №1. С. 12–28.

222. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: Збірник практичних матеріалів. Київ, 2020. 132с.

223. Методичні рекомендації для проведення практичних занять із вибіркової навчальної дисципліни «Ефективна комунікація як показник якісної взаємодії лікаря та пацієнта» / укл. Краєвська Г.П., Вінниця, 2022. 30 с.

224. Методологія та методика науково-педагогічних досліджень : Навч. – методичний посібник / Гуревич Р. С., Фрицюк В. А. Вінниця: «Твори» 2024. 350 с.

225. Мирончук Н.М. Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії // Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал] / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки "Полісся". Житомир, 2018. Вип. 13. С. 95-101.

226. Михайлова О. С. Науково-теоретичні засади соціокультурного виховання у середній школі. ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка (17). с. 24-27:

227. Міжнародні практики у сфері європейських студій: український досвід(до двадцятиріччя програми імені Жана Моне в Україні) = Best International Practices in European Studies: Lessons from Ukraine (20 years of Jean Monnet Activities in Ukraine) : монографія/ [О. Адамов, А. Бояр, О. Виговська та ін.R̂ ; з а ред. Р. Калитчака. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 220 с. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/dddegd-d-nddegdo_d1-4d3-4d1-2d3-4d3nddegnnn_2023_70n100_14.07.2023_dssd_24.09-YNqOlRNJQZIrwJgb-1.pdf (дата звернення: 27.05.2024).

228. Мітькіна О. Огляд підходів до вивчення міжкультурного діалогу і процесів взаємодії культур. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2013. С. 324–336 .

229. Мовна комунікація: наука, культура, медицина : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 4-5 черв. 2020 р.). Тернопіль : ТНМУ, 2020. 124 с.

230. Мовна свідомість як ментальнісно-терапевтичний феномен: філософсько-наукові виміри: https://nubip.edu.ua/node/139760.

231. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с

232. Мокан Н.І., І.В. Черноморденко. Діалог культур як діалог цінностей Мультиверсум. Філософський альманах. 2021. Випуск 1(173). Том 1. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України С 139 – 154.

233. Москаленко В. В. Соціалізація як інкультурація //Соціалізація особистості: монографія. К. : Фенікс, 2013. С172 – 183.

234. Музальов О. О. Культурологія: навч. посібник. Львів: , 2012. 185 с.

235. Назаренко Г. А. Виховання культури міжетнічних відносин старшокласників у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.07. Київ, 2007. 26 с.

236. Наконечна Специфіка акультурації студентів-іноземців/ EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Państwo i Społeczeństwo Issue 3(II), 2020 С. 172- 179:

237. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / Н 34 За заг. ред. д. пед. наук, професора, чл.-кор. НАПН України В.І. Лозової. - Харків: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. 348с.

238. Нахаєва Я. М, Гуменна І. Р., Шацький В. В. Формування професійної компетентності майбутніх лікарів як педагогічна проблема. *Медична освіта. Тернопіль,* 2021. № 3. . 92 – 96.

239. Нікішенко Ю. Поняття «етнічна культура» і «традиційна культура» в етнокультурології. Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури. 2004. Т. 24. С. 4–13. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/ handle/123456789/8253/Nikishenko_Poniattia_etnichna_ kultura.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 22.11.2024)

240. Огієнко І. Українська культура. Київ: Друкарня Української Центральної Ради. (Видання Українського Військового Генерального Комітету). 1922р. 285с.

241. Огіренко Л. П. Формування міжкультурної комунікації в іноземних студентів медичних факультетів у процесі вивчення української мови / Л. П. Огіренко // Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : зб. ст. V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 19–20 листоп., 2020 р. Полтава, 2020. С. 309–314.

242. Озчелік М. Є. Особливості формування міжкультурної комунікації студентів-іноземців в процесі фахової підготовки 2017. С. 135 –144. file:///C:/Users/user/Downloads/131-260-1-SM%20(1).pdf.

243. Орбан-Лембрик Л. Толерантність як основа адекватних взаємин у полі культурному світі / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2008. – № 4. – С. 73-85.

244. Осадчий І. Г. Спрямований розвиток освітніх систем : теорія, технологія, практика : монографія. К. : Інформавтодор, 2013. 436 с.

245. Осадчий І.Г. Педагогічне моделювання: що важливо знати педагогу? Випуск №1(28), 2016/

246. Осипова Г. Культура і діалог культур у контексті глобалізації / *Схід.* 2010. № 3 (103). С. 105 –107.

247. Осипова Г. Садовська Н. Культура і діалог культур у контексті глобалізації:http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=6688

248. Основи психології і педагогіки /А. В. Семенова, Р. С. Гурін, Т. Ю. Осіпова, М. С. Ващенко/ за ред. А.В. Семенової. Київ: Знання, 2007. 341 с.

249. Остраус Ю. М. Педагогічні умови формування професійно-комунікативної культури майбутніх сімейних лікарів. дис ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2020. 366 с.

250. Паніна Н. Щодо застосування шкали соціальної дистанції у дослідженнях національної толерантності в Україні //*Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2003. №4. С. 21-43.

251. Пенькова О. І. «Мотивація особистості: соціально-психологічна сутність.

252. Писаренко Л. М. та ін. Навчальні завдання з граматики української мови. Вінниця : ВНМУ ім. І. М. Пирогова, 2013. 35 с.

253. Пірен М. І., Петроє О. М., Балахтар В. В. Культура спілкування як основа ефективної людської взаємодії та прогресивного розвитку суспільств // Вісник НАДУ. Серія «Державне управління» Соціальна і гуманітарна політика 3'2020. С. 86 –93. (91) Культура спілкування як основа ефективної людської взаємодії та прогресивного розвитку суспільств

254. Пірен М.І. Європейські цінності – важливий чинник ефективної співпраці україно-ромунського траскордонного співробітництва в галузі соціально-економічного розвитку прикордонних місцевих громад / *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2015. Вип. 6. С. 42-45. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000481109

255. Повідайчик О. С., Рогач Л. В. Формування культури міжнаціонального спілкування як важлива соціально-педагогічна проблема. Norwegian Journal of development of the International Science. 2020. № 41. P. 43–47.

256. Пода Т. А. Діалог культур як основа розвитку людства (На засадах філософії космізму) Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. 2018. № 1 (27). С. 76 -79.

257. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс культурології: навч. посіб. / Є.А. По-дольська, В.Д. Лихвар, Д.Є. Погорілий. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 368 с.: https://www.researchgate.net/publication/346263262_Osoblivosti_navcanna_inozemnih_studentiv_u_zakladah_visoi_osviti_Ukraini [accessed Feb 05 2025].

258. Подчерняєва Н. Д. Культура міжнаціонального спілкування старшокласників: сутність поняття . Освітологічний дискурс, 2017, № 3-4 (18-19). С.186 – 199.

259. Подчерняєва Н. Д. Структура поняття «культура міжнаціонального спілкування старшокласників». С. 217 – 229 .

260. Подчерняєва Н. Д. Функції культури міжнаціонального спілкування старшокласників / // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2017. Вип. 55. С. 441- 448. доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2017_55_62.

261. Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога : монографія / Л. О. Хомич, Л. Ю. Султанова, Т. О. Шахрай. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 212 с

262. Полянська К .С. Хамська Н. Б. Формування культури міжнаціонального спілкування в іноземних студентів медичних закладів вищої освіти на основі діалогу. *Вісник науки і освіти*. Серія Педагогіка. №9 (27). С. 1000-1013.

263. **Полянська К. С.** Етика ділового спілкування у майбутній професійній діяльності (рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)): навчально-методичний посібник: Вінниця, 2016. 50с.

264. **Полянська К. С.** Культура міжнаціонального спілкування іноземних студентів: філософські, культурологічні, соціально-педагогічні аспекти: *Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. Вип. 7. С. 99 – 104.

265. **Полянська К. С.** Міжнаціональна толерантність як соціальне, психологічне та педагогічне явище: *Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. Вип. 8. С. 84 – 88.

266. **Полянська К. С.** Наукові засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. *Педагогічний пошук: Збірник наукових праць студентів і молодих вчених Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2021. Вип. 12. С. 128-132.

267. **Полянська К. С.** Невербальні засоби комунікації. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України*, 13.10.2021, Київ. С. 224 – 228.

268. **Полянська К. С.** Педагогічні основи комунікативної методики навчання студентів вищих навчальних закладів: навчально-методичний посібник. Вінниця, 2017. 50 с.

269. **Полянська К. С.** Психологія здоров’я у навчальному процесі медичних закладів вищої освіти. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Психологічне здоров'я особистості в контексті процесів глобалізації: методологія дослідження, реалії та перспективи»*, 29.03.2024, Вінниця. / за наук. ред. І. В. Данилюка, Г. К. Юрчинської, Н. І. Погорільської, Б. Б. Іваненко. С. 161-163.

270. Полянська К. С. Роль позааудиторної роботи іноземних студентів у формуванні культури міжнаціонального спілкування. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка*, 2024. Вип. 215. С. 239– 245.

271. **Полянська К. С.** Стажування – як важливий етап підготовки викладача вищої медичної школи у надзвичайних умовах. *Тези доповідей ІІ навчально-методичної конференції «Актуальні проблеми якісної підготовки медичних кадрів у надзвичайних умовах»*. 7.02.2024. м. Вінниця. С. 192 – 193.

272. **Полянська К. С.** Формування міжнаціональної культури спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти як педагогічна проблема. *Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя»*. 28 – 29.11.2019, Вінниця. С. 173 – 176.

273. **Полянська К. С.**, Рисинець Т.П. Міжнародні ініціативи підвищення кваліфікації науково-педагогічного складу закладів вищої освіти. *Матеріали IV всеукраїнська науково-практичної конференція* «*Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах»,* 16-17.11.2023. Вінниця. С. 158 – 162.

274. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б. Особливості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів у медичних закладах вищої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вип. 71, 2022. Вінниця. С. 86 – 91.

275. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Артеменко А. І., Дмитренко О. П., Уманська Ю.В., Черіпко С. І. Мова як інструмент міжкультурної комунікації в умовах сьогодення. *Polish science journal*. 2021. Issue 7(40). pp. 107–114.

276. Полянська К. С., Хамська Н. Б., Киналь А. Ю. Практико-зорієнтований підхід у формуванні загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка*, 2023. Вип. 21. С. 290 – 301.

277. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Ковальчук Ю. О. Патріотичне виховання студентської молоді в умовах воєнного стану. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2023. Вип. 75, С. 56 – 63.

278. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Копитко Б. О., Матіюк Д. В. Проблема формування позитивної Я-концепції в учнів підліткового віку в умовах євроінтеграції. *Інтеграція в європейський освітній простір: діалог зі стейкхолдерами: колективна монографія*. Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. С. 332– 356.

279. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Матіюк Д. В. Інноваційні ідеї розвитку неперервної освіти німецькомовних країн Європи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2023. Вип. 73, С. 90 – 96.

280. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Уманська Ю. В. Формування комунікативного середовища для українців під час війни на мовній основі. *The 4 th International scientific and practical conference: Scientific research in the modern world*. (4-а Міжнародна науково-практична конференція: Наукові дослідження в сучасному світі). 9-11.02.2023. Торонто, Канада. С. 489 – 495.

281. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Уманська Ю. В. Формування комунікативної компетентності особистості засобами мови. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2021. № 27. С. 96-103.

282. **Полянська К. С.**, Хамська Н. Б., Черіпко С. І., Уманська Ю. В. Мова як важливий чинник соціокультурної ідентичності нації та особистості. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Modern research in world science»*, Педагогічні науки. 10 - 12. 07. 2022, Львів. С. 627 – 633.

283. **Полянська К. С.**, Хамська Н.Б., Уманська Ю.В., Черіпко С. І. Мова в контексті комунікативної взаємодії у віртуальному просторі. *Матеріали І міжнародної науково-практичної конференції «Science Innovations and Education: problems and prospects proceeding»*, 18 – 20.08.2021, Токіо, Японія. С. 538 – 544.

284. **Полянська К.** Сутність і значення риторики в етичному діловому спілкуванні. *International Scientific and Practical Conference «Socially Competent Corporate Governance in Behavioral Economics»*, Міжнародна науково-практична конференція «Соціально компетентне

корпоративне управління в поведінковій економіці», 24-25.11.2021. Podhájska. (Подгайська). С. 130 – 131.

285. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія: К.: Кафедра, 2013. 381 с.

286. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія: К.: Кафедра, 2013. 381 с.

287. Попович М. В. Нарис історії культури України: Видавничий дім «АртЕк»., 2017-2022. 726 с.

288. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1337 «Положення про організацію освітнього процесу у закладах охорони здоров'я за участю науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти у сфері охорони здоров'я» :

289. Примачок Л. Л. Особливості виховання особистості студента-медика // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2014.№ 1. С. 59-65. :http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_1_12.

290. Принципи виховання: https://vseosvita.ua/library/embed/001923-2eed.docx.html.

291. Пришляк О. Ю. Аналіз теорії культурних вимірів Г. Хофстеде // Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів/ Матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції С.80-81

292. Прищепа С. М., Коберник О. М., Гагарін С. І., Ткачук М. М. Проектування виховної системи загальноосвітньої школи: теорія, історія, практика Умань: ФОП Жовтий. 2016. 338 с.

293. Про вищу освіту. Закон України : http://zakon4.rada.gov. ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 24.11.2024).

294. Про державну мову URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/361-derzhavna-mova (дата звернення: 24.11.2024).

295. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України № 2704-VIII, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019. № 21. 81 с. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19# (дата звернення: 24.11.2024).

296. Прокопович Л. Народні прислів'я в курсах з культури спілкування: розширення філософсько-аксіологічного контексту навчання / Філософія освіти. Philosophy of Education. 2019. № 1 (24). С. 174 – 186.

297. Психодіагностика особистості підлітка: навчальний посібник із психологічної практики для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей / За ред. О.Д. Кравченко, В.Ф. Моргуна. Полтава, 2008. 118 с.

298. Рагріна Ж. Підготовка майбутніх іноземних спеціалістів-медиків до професійного спілкування. Дис. …13.00.04. Запоріжжя. 2017. 298 с.

299. Радул С. Г., Радул І. Г. Концептуальні основи діалогу культур в європейському освітньому просторі /*Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи Т.2 2022. С. 87 – 90.

300. Радченко І. Б. Вступ до теорії міжкультурної комунікації: Конспект лекцій. Харків: УкрДУЗТ, 2021. 80 с Режим доступу: http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/6235/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf (дата звернення 19.09.2022 р.)

301. Ракшанова Г.Ф., Дядюра Г.М., Кухарєва-Рожко В.І., Сидоренко Л.М. Українська мова (за професійним спрямуванням). Курс лекцій: Навч. посібник: Черкаси: Друк, 2017. 200 с

302. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта: посібник /за ред. Джона Кіста / Пер. з англ. Львів: ЗУКЦ, 2008. 160 с.

303. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта: посібник для школи / за ред. Джона Кіста / Пер. з англ. . Львів: ЗУКЦ, 2008. 160 с.

304. Рембач О.О. Формування культури ділового спілкування майбутніх міжнародників-аналітиків у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук 13.00.04. Кіровоград – К. 2005. 20 с.

305. Рибалка Л.С. Акмеологічний підхід. Наукові підходи до педагогічних досліджень. : колективна монографія / заг. ред. В.І. Лозової. Харків : Вид-во: Віровець А.А., «Апостроф», 2012. 348 с.

306. Рищак Н. І. Виховання культури спілкування старшокласників у полікультурному середовищі [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.07. Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2018. 22 с.

307. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2019 р. № 95-р «Стратегія розвитку медичної освіти в Україні»:

308. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : Монографія. Львів : Піраміда, 2015. 342 с

309. Савицька О. В., Співак Л. М. Етнопсихологія: Навч. посібн. К.: Каравела, 2011 р. 264 с.

310. Савчук Р. І. Історія становлення наратології: від античної поетики до нових наративних практик студіювання художнього тексту. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. 2015. Вип. 30. С. 261–270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2015_30_40.

311. Саракун Л. П. Експлікація поняття "культура" в сучасному філософському дискурсі // *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2011. Вип. 539-540. С. 119-123.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2011_539-540.

312. Саркісян Т.О. Позааудиторна діяльність у формуванні етнопедагогічної культури / Наукові записки Серія: Педагогічні науки Випуск 209. 2023. С. 268 – 273

313. Сварник Б. В. Партисипативні практики сучасної видовищної культури / Питання культурології. 2022. Вип.40. С. 312-320 : http://issues-culture-knukim.pp.ua/article/view/269388/265022 (дата звернення 23.02.2025).

314. Семененко І. Є. Педагогічний супровід фахової підготовки іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : монографія. Х. : «Мадрід», 2015. 143 с.

315. Семенів Н. М. Психологічні особливості етнокультурної неоднорідності українського суспільства в контексті національної безпеки Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ 2 (1)′2012. С. 151- 159.

316. Сенченкова Т. Комунікація як чинник діалогу культур [Електронний ресурс] // Держава і суспільство. С. 379-384. Режим доступу до журн.: http://www.scribd.com/doc/53461757/%D0%9A%D0%9E% D0%9C%D1%83%D0.

317. Сергієнко Т. В. Компетентнісний підхід до навчання української мови як іноземної в медичних університетах. Український педагогічний журнал. Київ, 2017. № 2. С. 99 –111.

318. Сергієнко Т. В. Формування навичок фахової медичної комунікації в іноземних студентів медичних університетів Київ 2021. 364 с.

319. Сердюк Л. З Психологія мотивації учіння майбутніх фахівців:с системно-синергетичний підхід: монографія. К. : Університет «Україна», 2012. 323 с.

320. Синекоп О. С., Матвієнко О. В., Зєня Л. Я., Коваль Т. І. Рефлексивний підхід до диференційованого навчання професійно орієнтованого англомовного спілкування майбутніх ІТ фахівців //*Інноваційна педагогіка. Серія Теорія і методика професійної освіти.* Вип. 62 Т.2 2023. С. 90 – 96: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/62/part_2/16.pdf

321. Скляніченко Г. До питання викладання української мови як іноземної //Наукові записки. Серія. Філологічні науки. Випуск 165. С. 563 -568.

322. Скрипка П. І. Культура міжнаціональних відносин: Спецкурс. Київський славістичний університет. К., 2014. 144с. http://estetica.etica.in.ua/kultura-mizhnatsionalnih-vidnosin/

323. Скуратівський

324. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб. // Укладач О.Є. Антонова. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.

325. Слуцький Я.С. Теорія і практика соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів у системі вищої освіти США. дис ... докт. пед. наук: 13.00.04. 13.00.05. Слов'янськ, 2020. 699 с.

326. Смолюк І., Смолюк А. Технологія експериментального дослідження розвитку культури міжнаціонального спілкування майбутніх педагогів1 Педагогічний часопис Волині. №4(11). 2018. С. 141- 149. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/15914/1/%D0%86%D0%B2%D0

327. Смульсон М. Л. Психологічні механізми становлення суб'єктності дорослих у віртуальному просторі: монографія / М. Л. Смульсон, П. П. Дітюк, І. Г. Коваленко- Кобилянська, Д. С. Мещеряков, М. М. Назар [та ін.]; за ред. М. Л. Смульсон. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 180 с.

328. Сойчук Р. Формування національних цінностей як основи національного самоствердження особистості //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми №43, 2015. С. 452 – 458/

329. Солодка А. К. Теоретико-методичні засади кроскультурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.07 / Національна академія педагогічних наук України. Київ, 2015. 461 с.

330. Солодка А. К. Фасилітація кроскультурної взаємодії : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних заклаідів Миколаїв : Іліон, 2014. 228 с.

331. *Солодка А. Кроскультурна взаємодія учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів: монографія. Миколаїв, Іліон. 2015. 245 с.*

Солодка А. Кроскультурна взаємодія: теорія, методологія, практика: монографія/ за заг. ред. А. К. Солодкої. Миколаїв: Іліон, 2014. 204 с.

332. *Солодка А. Кроскультурна взаємодія: теорія, методологія, практика: монографія/ за заг. ред. А. К. Солодкої. Миколаїв: Іліон, 2014. 204с.*

333. *Солодка А. Культурний інтелект. Монографія за наук. ред. А.К. Солодкої. Миколаїв: ФОП Швец В.М. 2016.*

334. *Солодка А. Теорія та практика кроскультурної взаємодії у перекладознавчому аспекті. Миколаїв. ФОП Швець В.М., 2019. 156с.*

335. *Соломка Е.Т.* Формування культури спілкування студентської молоді в поліетнічному середовищі

336. Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 222 Медицина для другого (магістерського) рівня вищої освіти: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/85049/ (зі змінами Наказ МОН № 1583 від 29.12.2023 року : https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/91149/)

337. Староста В. І., Товканець Г. В. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Мукачево: МДУ, 2015. 64 с

338. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. К. ІЗМН, 1997. 232 с.

339. Степанов Є. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентської молоді: навч. методичн. посіб. Держ. закл. «Луганс.нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 157с.

340. Степанов Є. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.07. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2004. 21 с.

341. Стечак Г. М. Педагогічна підготовка майбутніх сімейних лікарів у медичному університеті. Дис. канд. пед. наук 13.00.04: Львів, 2017.

342. Столяренко О. В. Теоретичні і методичні основи виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи: дис. …д-ра пед.наук. 13.00.07. Вінниця 2018.

343. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (15 березня 2018 р.). К. : КНЕУ, 2018. 390 с.

344. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого : підручник для науковців К. : Навчально-методичний центр "Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні", 2006. 302 с.

345. Табачковський В. Г. Гуманізм та проблема діалогу культур // Філос. думка. 2001. № 1. С. 6–25.],

346. Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності. Монографія // С.В. Машкіна, Т.П. Усатенко, Л.О. Хомич, Т.О. Шахрай. ІПООД НАПН України, 2016. 168 с.

347. Теорія і методика виховання : навчальний посібник - 3-е вид., доп. та перераб. К. : ЦП "КОМПРИНТ", 2019. 319 с.

348. Тепла О.М. Формування міжкультурної комунікації у процесі навчання іноземних студентів української мови / О. М. Тепла // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. 2010. Вип. 12. С.179 – 182.

349. Терлюк І. Феномен нації у науковому дискурсі: до методології проблеми історичної спадкоємності нації та держави 2018. С. 19 – 25. https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18294/5.pdf

350. Тихоновський О. В. Особливості педагогічного спілкування на етапі адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ // Запорожский медицинский журнал. 2014. № 2. С.132 – 134.

351. Тищенко Л. Т., Лисогора В. В. Моя майбутня професія. Вінниця : ВНМУ ім. М. І. Пирогова, 2017. 28 с.

352. Тищенко Л. Т., Чернякевич С.І. Дієслова руху. Вінниця : ВНМУ ім. М. І. Пирогова, 2017. 24 с.

353. Тіщенко, А. В. (2021). Виховання іншомовної комунікативної культури студентів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти: [дис. доктора філософії, Національна академія педагогічних наук]. Інституційний репозиторій Інституту проблем виховання. https://ipv.org.ua/2021/materialy-do-zakhystu-tishchenkoanastasii-valeriivny/

354. Ткач Т. В. Освітній простір особистості: психологічний аспект: Монографія / Інститут ім. Г. С. Костюка АПН України. К.; Запоріжжя, 2008. 272 с.

355. Ткачова Н.О., Варенко Т.К. Аксіологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів // Наука і освіта. 2009. №7. С. 212 – 215.

356. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2018. 591 с.

357. Трегуб С. Є. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування професійної культури спілкування майбутніх лікарів у медичних вишах. Гуманітарні виміри сучасної медичної освіти: Міждисциплінарний діалог : колект. монографія / відп. ред. Д. А. Москвітіна. Запоріжжя : ЗДМУ, 2020. С. 36–41.

358. Троценко О. В. Медична субкультура : навчально-методичний посібник для вітчизняних студентів зі спеціальності «Медицина». Харків : ХНМУ, 2020. 40 с.

359. Туленков М. В. Аналіз структурний у соціології // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Аналіз структурний у соціології (дата звернення: 18.02.2025).

360. Уварова Т. Ю. Форми організації позааудиторної організації іноземних студентів з метою їхньої самореалізації. Педагогічні науки. Зб. Наук. Праць. Випуск LXXIV Т. 2. 2016., С. 174 – 177: file:///C:/Users/1/Downloads/2136-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%

361. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження) / В. Кремень, В. Ткаченко. 2-ге вид., допов. К. : Т-во «Знання» України, 2013. 471с.

362. Українська мова як іноземна : навч. посіб. / Гаврищак І. І. та ін. ; за ред. М. П. Тишковець. Тернопіль, 2018. 168 с.

363. Українська мова як іноземна для англомовних студентів-медиків : підруч. з електрон. аудіодод. : у 2 кн. Кн. 1. Соціокультурна комунікація / С. М. Луцак, А. В. Ільків, Н. П. Литвиненко, Г. Л. Василенко та ін. ; за ред. С. М. Луцак. К. : ВСВ «Медицина», 2019. 504 с.

364. Феном інновацій: освіта, суспільство, культура: монографія / за ред.

365. Філоненко М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 420 с.

366. Філософський енциклопедичний словник (ФЕС). К. : «Абрикос», 2002. 751 с.

367. Фогель Т. М. Виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Т., 2013. 19 с.

368. Фоміна Л. В. Формування культури спілкування в студентському середовищі закладу вищої медичної освіти. Наукові записки кафедри педагогіки. 2019. № 45. С. 85–91. URL: https://doi.org/10.26565/2074-8167-2019-45-11

369. Формування і розвиток особистості в дитячому віці: http://www.nbuv.gov.ua/node/5978

370. Франчук, Т. Й. (2009). Цілісний освітній простір: педагогічні основи його формування: монографія. Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка.

371. Хамська Н. Б. Полянська К. С. Особливості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів у медичних закладах вищої освіти. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. 2022. Вип.71. С. 86-92.

372. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europecharter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education) (дата звернення: 27.05.2024).

373. Цимбалару, А. Д. (2016). Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. Український педагогічний журнал, (1), 41–50

374. Цуркан М. В.. Теоретичні основи методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти: монографія Вищ. держ. навч. закл. України "Буковин. держ. мед. ун-т". -Чернівці : Чернівец. нац. ун-т, 2020. 411 с.

375. Черкашина Ж.В., Проценко О.М., Герасименко В.В. Актуальні питання соціальної адаптації іноземних студентів у період їх довузівської підготовки в україні / *Психологічні, педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти.* С. 172 – 182: file:///C:/Users/1/Downloads/433%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-527-1-10-20230331.pdf

376. Чжоу Ілей. «Формування мультикультурної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в університетах КНР та України». Дисертація на

здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. –Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди 2023. 240 с.

Чижевський Б. Педагогічний Прометей! Інноватика у вихованні. Випуск 12. 2020.С. 6-17. URL:

377. Чичасова,Н. (б.д.). Партисипація: три приклади взаємодії. Мистецький арсенал. Взято 25серпня 2022

Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування: Навчальний посібник. К.: Знання, 2007. 204 с.

378. Чукут С. А. Генеза духовної культури : (управлін. вимір). Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 1999. 256 с..: с. 247-254.]

379. Чумак Л. В. Полікультурне виховання учнів середніх (5- 8) класів в умовах родинно-шкіольного освітнього простору: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2011. 20 с.

380. Шевченко Г. П. Тенденції модернізації виховного процесу у вищій школі. Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. пр. : в 5 т. Київ : Педагогічна думка, 2012. Т. 5: Вища школа. С. 241–254.

381. Шулигіна Р. А. Формування культури спілкування старшокласників у виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів: автореф... канд. пед. наук: 13.00.07: Київський міський педагогічний ун-т ім. Б. Д. Грінченка. К., 2007. 20 с.

382. Шулла Т. До питання про культуру міжнаціонального спілкування // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 21. С. 214-216: http: //nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_75

383. Щербяк Ю.А. Особливості адаптації іноземних студентів до навчання в Україні (на прикладі ТНЕУ) – Режим доступу : dspace.tneu.edu.ua/ІНОЗЕМЦІ%20В%20УКРАЇНІ.docx

384. Юсеф Ю. В. Особливості формування комунікативної культури майбутніх лікарів у сучасному соціокультурному середовищі. Вісник Луганського

національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2013. № 21. С. 145 –150.

385. Юхименко П.І. та ін. Міжнародний менеджмент: [Навч. посіб.] / П. І. Юхименко, Л. П. Гацька, М. В. Півторак та ін. К. : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.

386. Яблоков С. В., Мартіросян А. М. Реалізація ідей «діалогу культур» у процесі включення майбутніх учителів англійської мови до міжкультурної комунікації /*Вісник Маріупольського державного університету серія: філософія, культурологія, соціологія,* 2018, ВИП. 16. С.83 – 90.

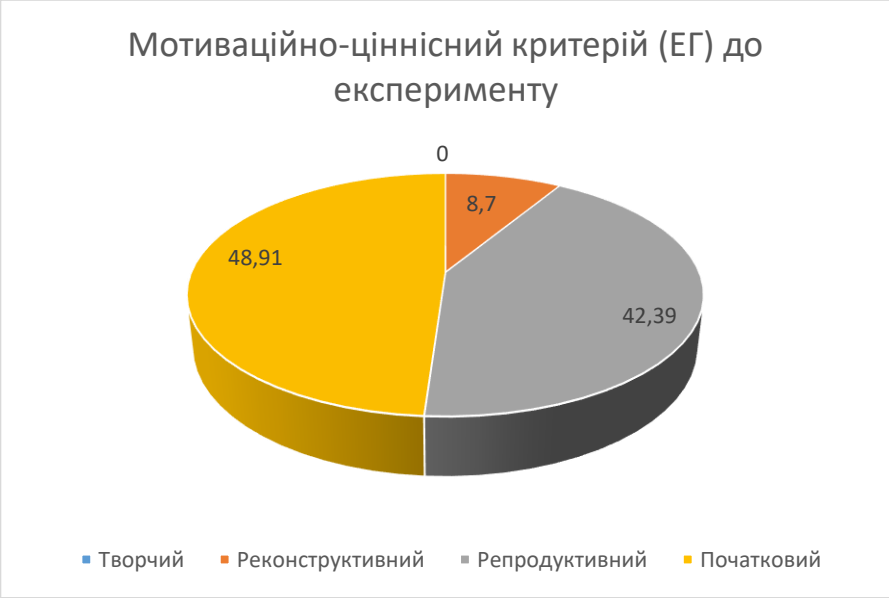
ДОДАТОК А

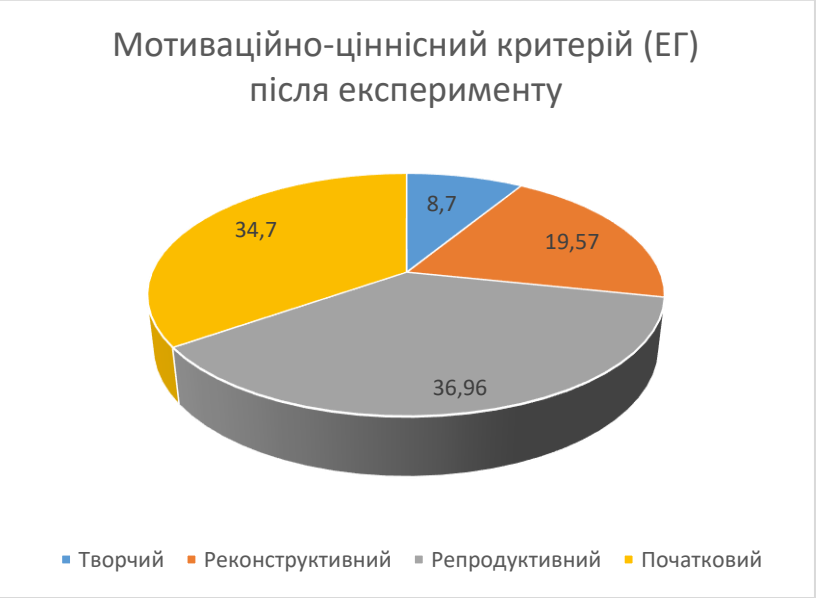
Сформованість вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО

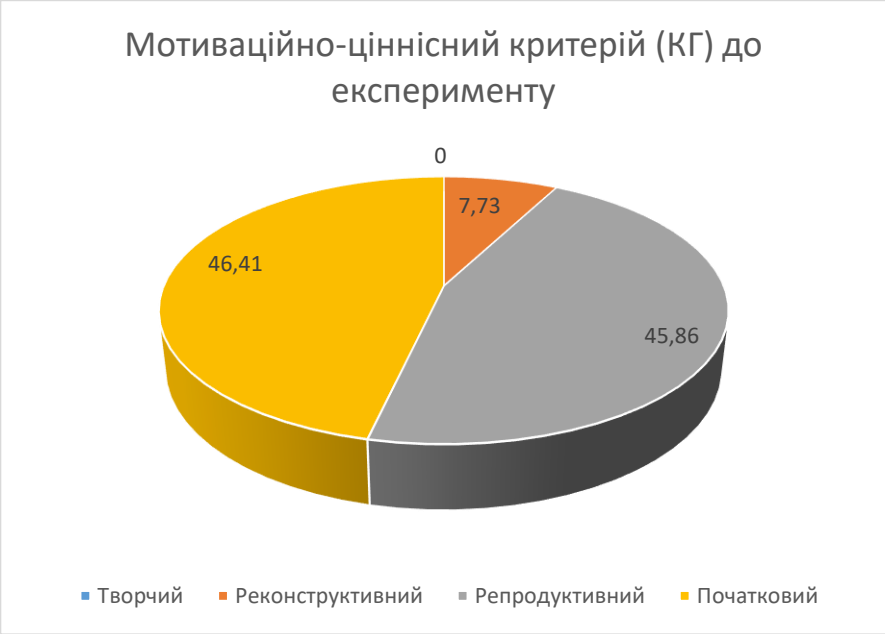
Таблиця 1

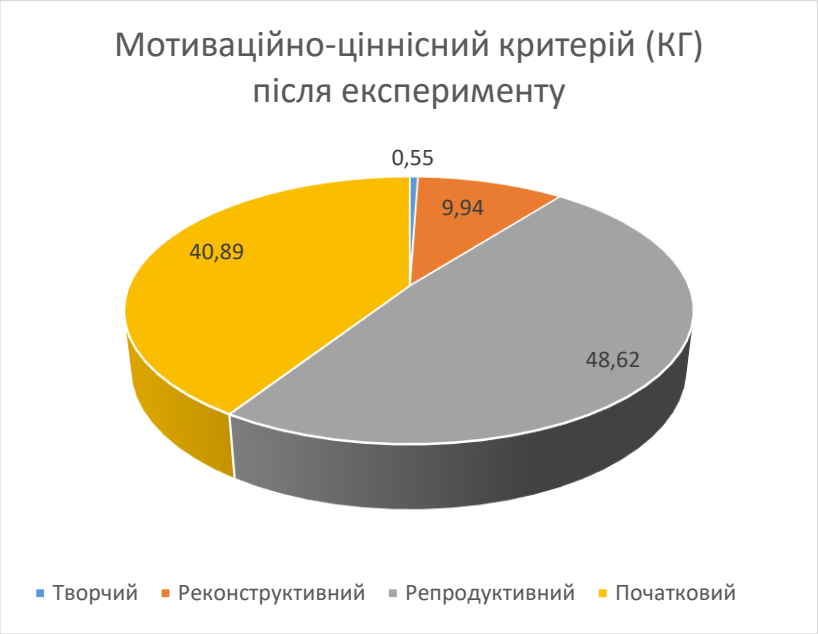
4. Емоційно-орієнтувальний	3,26	1 2,5	3 8,04	4 6,2	1 2,5	1 6,3	3 3,15	3 8,05	3,396**	0,943	1,032	1,429

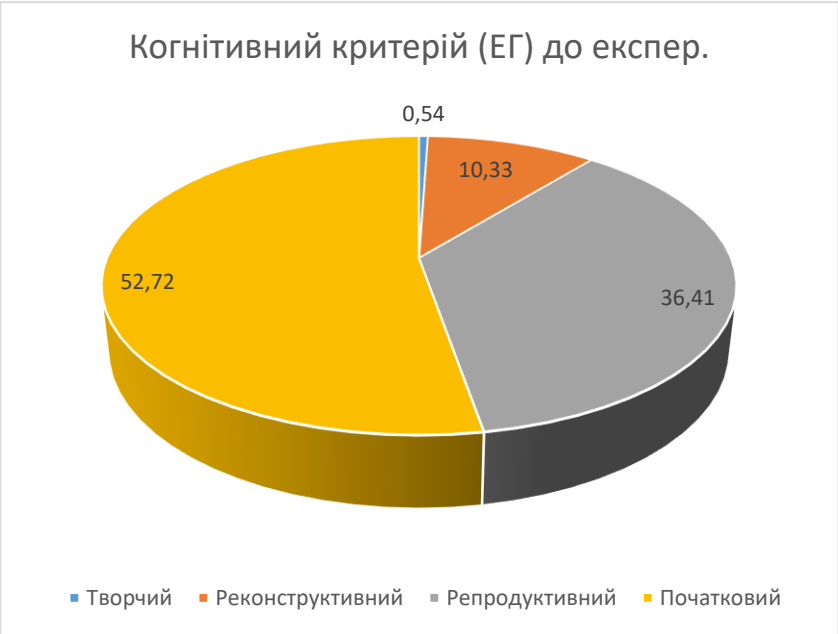
(*p<0,05; ** p<0,01)

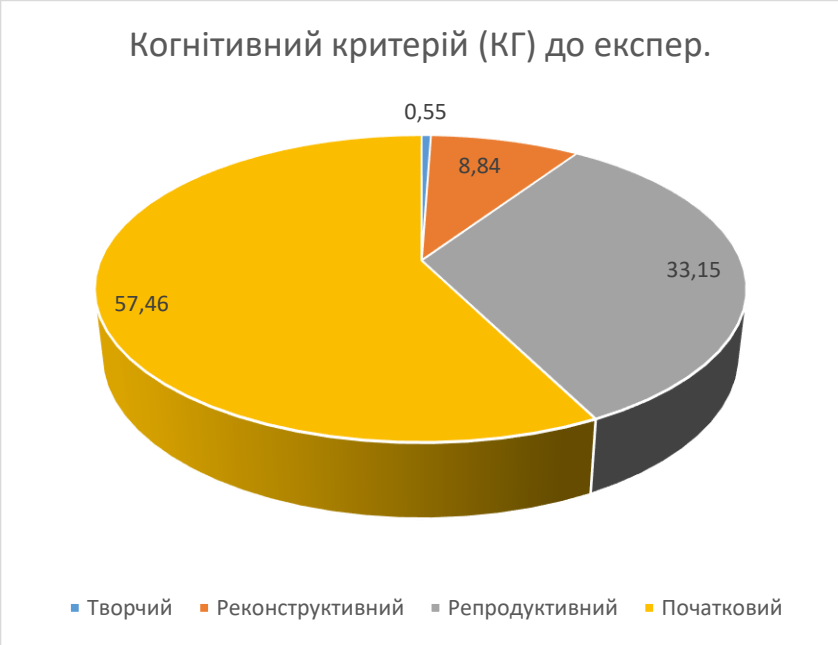

Мотиваційно-ціннісний критерій (КГ) до експерименту
0
7,73
46,41
45,86
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

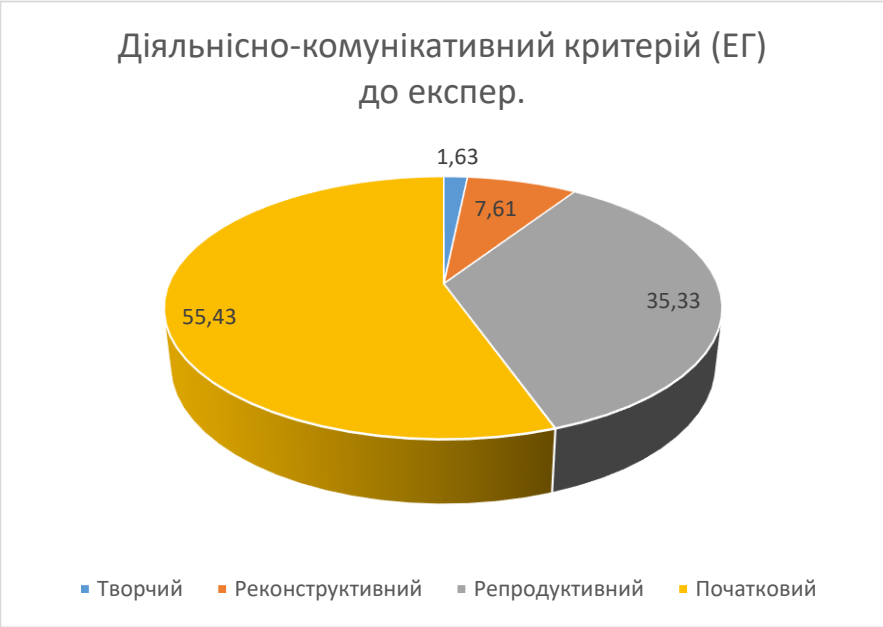

Мотиваційно-ціннісний критерій (КГ) після експерименту
0,55
9,94
40,89
48,62
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

Когнітивний критерій (ЕГ) до експер.
0,54
10,33
52,72
36,41
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

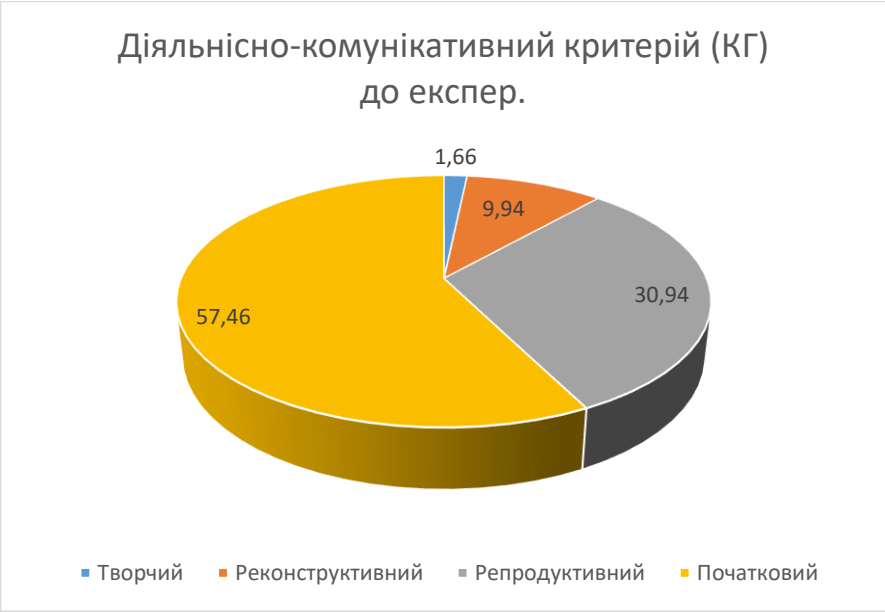

Когнітивний критерій (ЕГ) після експерим.
14,67
16,3
39,68
29,35
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

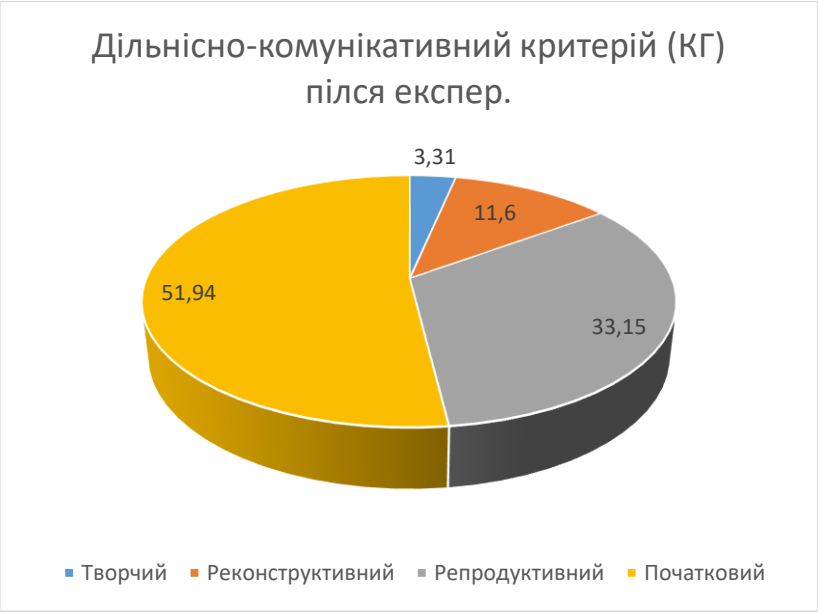

Когнітивний критерій (КГ) до експер.
0,55
8,84
33,15
57,46
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

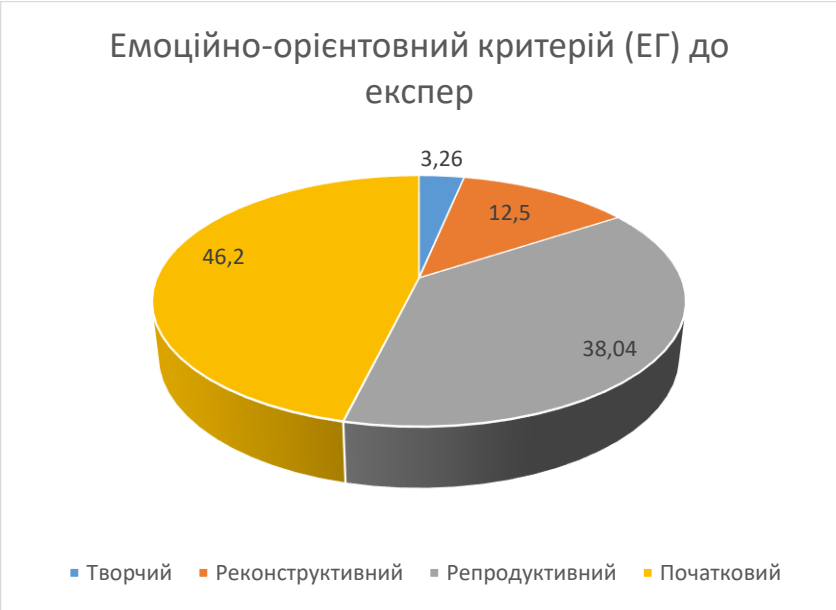

Когнітивний критерій (КГ) після експерим.
2,21
10,5
48,62
39,23
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

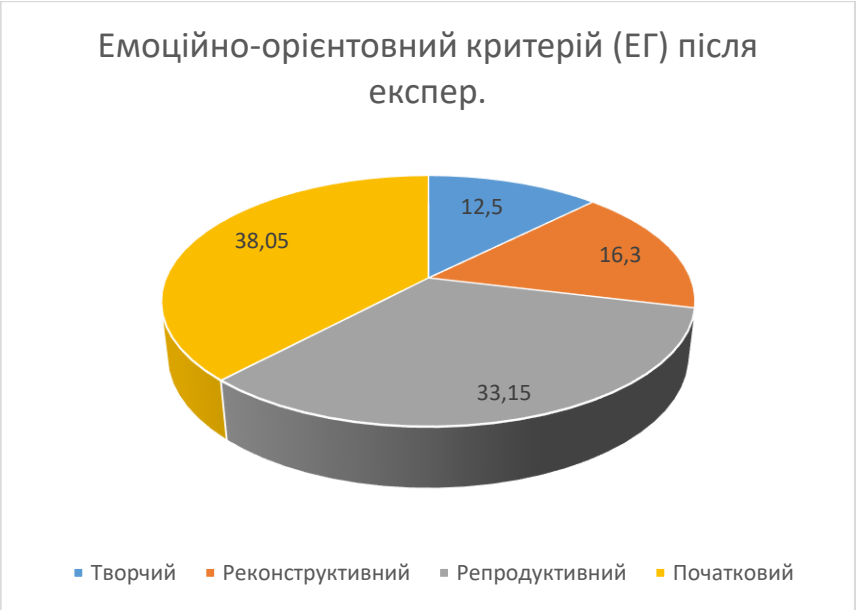

Діяльнісно-комунікативний критерій (ЕГ) до експер.
1,63
7,61
35,33
55,43
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

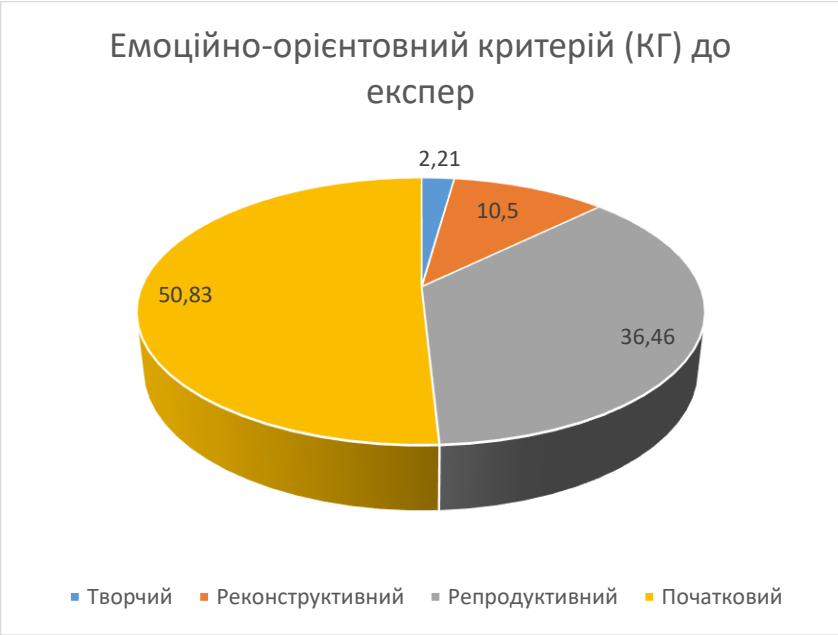

Дільнісно-комунікативний критерій (ЕГ) пілся експер.
16,3
14,67
31,52
37,51
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

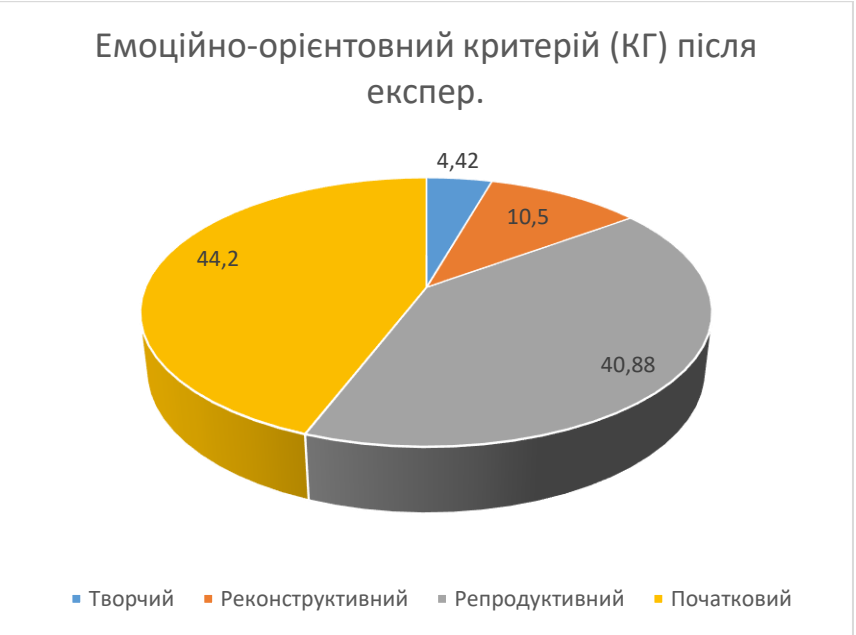

Діяльнісно-комунікативний критерій (КГ) до експер.
1,66
9,94
30,94
57,46
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

Дільнісно-комунікативний критерій (КГ) пілся експер.
3,31
11,6
33,15
51,94
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

Емоційно-орієнтовний критерій (ЕГ) до експер
3,26
12,5
38,04
46,2
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

Емоційно-орієнтовний критерій (ЕГ) після експер.
12,5
16,3
33,15
38,05
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

Емоційно-орієнтовний критерій (КГ) до експер
2,21
10,5
36,46
50,83
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий

Емоційно-орієнтовний критерій (КГ) після експер.
4,42
10,5
40,88
44,2
Творчий
Реконструктивний
Репродуктивний
Початковий